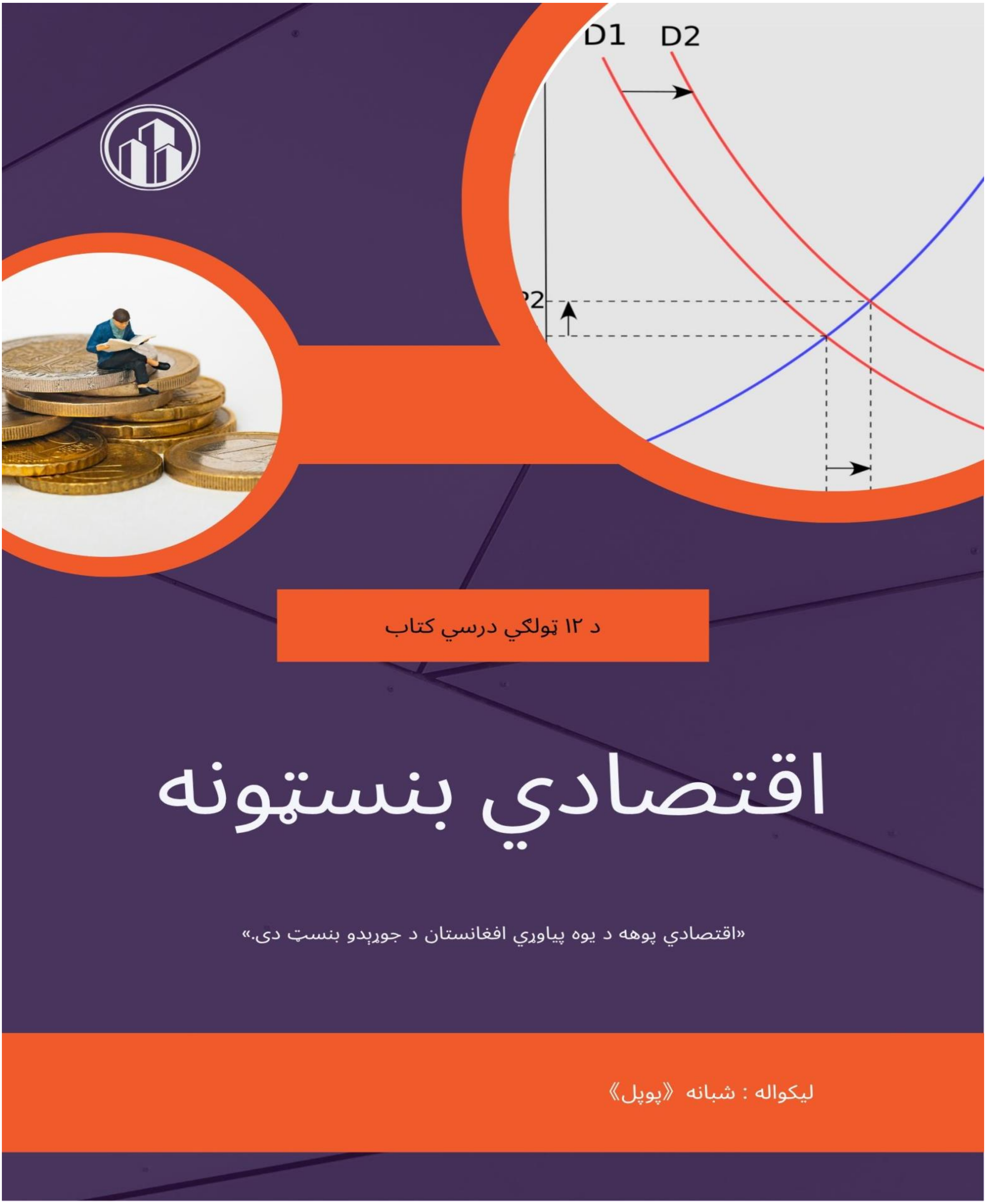
D1
D2
د ۱۲ ټولګي درسي کتاب
اقتصادي بنسټونه
«اقتصادي پوهه د یوه پیاوړي افغانستان د جوړېدو بنسټ دی.»
لیکواله : شبانه 《پوپل》

بسم الله الرحمن الرحيم

اقتصادي بنسټونه

لیکواله: شبانه

د پلار نوم: حاجي شاه ولي

ځای: کندهار، افغانستان

خپرندویه ټولنه: روښان کتابتون

د خپرېدو کال: ۲۰۲۶ میلادي

))(فهرست))((

لومړی فصل:(۱)... اقتصاد؛ مفهوم، اهميت او اساسي ستونزه
دوهم فصل:(۲).. اقتصادي سرچيني او د توليد عوامل
درېيم فصل:(۳).. توليد؛ مفهوم، ډولونه او اقتصادي اهميت
څلورم فصل:(٤)... اقتصادي انتخاب، د توليد امکانات او فرصت لګښت
پنځم فصل:(٥)... تقاضا؛ مفهوم، قانون او اغېزمن عوامل
شپږم فصل:(٦)... عرضه؛ مفهوم، قانون او اغېزمن عوامل
اووم فصل:(۷)... بازار؛ د تقاضا او عرضې تعامل
اتم فصل:(۸).. پيسې؛ مفهوم، دندې او اقتصادي اهميت
نهم فصل:(۹).. بانکونه، سپما، پور او مالي نظام
لسم فصل: (۱۰)................................. ....عايد، مصرف، سپما او بوديجه
يولسم فصل:(۱۱).. پانګه، پانګونه او اقتصادي وده
دولسم فصل:(۱۲)... انفلاسيون؛ مفهوم، لاملونه، اغېزې او د پېرلو توان
ديارلسم فصل:(۱۳)... دولت، ماليه او په اقتصاد کې د دولت رول
څوارلسم فصل:(۱٤).. کار، کارموندنه، مزد او بېکاري
پنځلسم فصل:(۱٥)... توليد، لګښتونه، عايد او ګټه

مقدمه

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

د لوی او مهربان الله تعالی په نوم، چې د علم، پوهې او پرمختګ لار یې انسانانو ته روښانه کړې ده، دا کتاب **اقتصادي بنسټونه**« د افغانستان د ګران ولس او په ځانګړې توګه د هېواد د زده‌کوونکو لپاره د یوه کوچني علمي او» ملي خدمت په نیت لیکل شوی دی.

افغانستان زموږ ګډ کور، ګډه خاوره او ګډ راتلونکی دی. دا هېواد له پراخو طبیعي سرچینو، حاصلخېزو ځمکو، ځوان نفوس، اوږد تاریخ او د کار او هڅې له قوي روحیې څخه برخمن دی؛ خو د هېواد د اقتصادي پرمختګ په وړاندې لا هم ګڼې ستونزې شته. بېکاري، د کاري فرصتونو کمښت، د تولید کمزورتیا، د فقر ستونزې، د پانګونې محدود فرصتونه، د بازارونو کمزوری تنظیم، د اقتصادي معلوماتو کمښت او د مسلکي او اقتصادي زده‌کړو اړتیا هغه موضوعات دي چې د افغانستان د راتلونکي لپاره جدي پاملرنې ته اړتیا لري.

زما له ډېر وخت راهیسې یوه هیله لرله؛ هغه دا چې افغانستان یو موټی، آباد، سوکاله او د یوه پیاوړي او سالم اقتصاد خاوند ووینم. داسې افغانستان چې ځوانان یې د کار او زده‌کړې فرصتونه ولري، بزګر یې د خپل تولید لپاره مناسب بازار پیدا کړي، صنعتکار یې د تولید لپاره زمینه ولري، سوداګر یې له قانوني او منظم بازار څخه برخمن وي، کورنی یې د خپل عاید او لګښت د مدیریت په اړه پوهه ولري او زده‌کوونکي یې د خپل هېواد د اقتصادي راتلونکي په جوړولو کې له علمي پوهې سره ونډه واخلي.

همدا هیله وه چې زه یې وهڅولم څو دا کتاب ولیکم.

ما غوښتل چې د اقتصاد په اړه یو داسې **ملي، ساده، علمي او د زده‌کوونکو لپاره د پوهېدو وړ کتاب** ولرو چې زموږ د هېواد د ښوونځیو له اړتیاوو سره برابر وي. اقتصاد یوازې د پیسو، بانکونو او بازارونو نوم نه دی؛ اقتصاد زموږ د ورځني ژوند یوه مهمه برخه ده. کله چې یوه کورنی خپل عاید او لګښتونه تنظیموي، کله چې یو بزګر د څه شي د تولید پرېکړه کوي، کله چې یو سوداګر د خپل کاروبار لپاره پانګه برابروي، کله چې یو ځوان د کار د پیدا کولو هڅه کوي او کله چې دولت د هېواد د عایداتو او لګښتونو په اړه پرېکړه کوي، ټول له اقتصادي موضوعاتو سره تړاو لري.

له همدې امله ما هڅه کړې چې په دې کتاب کې د اقتصاد بنسټیز مفاهیم په داسې ساده ژبه وړاندې کړم چې د دولسم ټولګي زده‌کوونکي یې په اسانه درک کړای شي. هدف دا نه دی چې زده‌کوونکي یوازې تعریفونه حفظ کړي؛ بلکې هدف دا دی چې اقتصادي مفاهیم **درک، تحلیل او په خپل ورځني ژوند کې وکاروي.**

افغانستان د اقتصادي پرمختګ لپاره ډېر فرصتونه هم لري. زموږ د هېواد طبیعي سرچینې، کرنې ته مناسبې سیمې، بشري ځواک، ځوان نسل، سوداګریز موقعیت او د تولید بېلابېل امکانات د دې وړتیا لري چې د اقتصادي پرمختګ لپاره مهم بنسټونه جوړ کړي. خو سرچینې هغه وخت په واقعي اقتصادي ځواک بدلېدای شي چې له علم، مسلکي مهارت، سم مدیریت، قانون، کار، تولید، پانګونې او اوږدمهاله پلان سره یوځای شي.

یو هېواد یوازې هغه وخت اقتصادي پیاوړتیا ترلاسه کولای شي چې وګړي یې د اقتصاد په اړه پوهه ولري. که زموږ زده‌کوونکي د تقاضا او عرضې، تولید او مصرف، سپما او پانګونې، عاید او لګښت، بازار، بانک، مالیې، کارموندنې، بېکارۍ، انفلاسیون او اقتصادي ودې په اړه بنسټیزه پوهه ترلاسه کړي، نو دوی به په راتلونکي کې د اقتصادي پرېکړو پر مهال له لا زیاتې پوهې او مسؤلیت څخه کار واخلي.

زما په اند، د اقتصادي پرمختګ بنسټ یوازې په لویو پروژو نه جوړېږي؛ بلکې د یوه هېواد اقتصادي راتلونکی د **ښوونځي په ټولګي کې هم جوړېږي.** هغه زده‌کوونکی چې نن د سپما مفهوم زده کوي، سبا کولای شي خپل مالي ژوند په ښه ډول مدیریت کړي. هغه زده‌کوونکی چې د تولید اهمیت درک کوي، سبا کولای شي د تولید، کاروبار یا کار په برخه کې نوې لارې ولټوي. هغه زده‌کوونکی چې د اقتصادي سرچینو د محدودیت او د انتخاب مفهوم زده کوي، سبا به د محدودو امکاناتو په اړه د پرېکړې کولو ښه وړتیا ولري.

همدا دلیل دی چې ما غوښتل دا کتاب یوازې یو عادي درسي کتاب نه وي، بلکې د **اقتصادي پوهاوي د پیاوړتیا یوه کوچنۍ ملي هڅه** هم وي.

په دې کتاب کې هڅه شوې چې د اقتصاد بنسټیز موضوعات په منظم ترتیب وړاندې شي. له اقتصادي مفهوم او اساسي ستونزې څخه پیل کېږي، بیا اقتصادي سرچینې، تولید، انتخاب او فرصت لګښت، تقاضا، عرضه او بازار تشریح کېږي. وروسته د پیسو، بانکونو، سپما، پور، عاید، مصرف، بودیجې، پانګونې او اقتصادي ودې موضوعات راځي. همدارنګه انفلاسیون، دولت او مالیه، کار، کارموندنه، مزد، بېکاري، تولید، لګښتونه، عاید او ګټه هم په ساده او تعلیمي ډول بیان شوي دي.

ما هڅه کړې چې په هر فصل کې یوازې نظري معلومات وړاندې نه کړم، بلکې د ورځنی ژوند مثالونه، عملي تمرینونه، د فکر پوښتنې، ټولګیز فعالیتونه او د زده‌کوونکو ارزونه هم شامله کړم؛ څو زده‌کوونکي وکولای شي زده‌کړه له خپل واقعي ژوند سره وتړي.

دا کتاب د افغانستان د اقتصادي ستونزو د حل ادعا نه کوي، خو زما هیله دا ده چې د اقتصادي ستونزو د **درک او د حل لپاره د راتلونکي نسل د چمتو کولو** په برخه کې یوه کوچنۍ ونډه واخلي. ځکه زه باور لرم چې د یوه پیاوړي افغانستان د جوړولو لپاره موږ یوازې اقتصادي سرچینو ته اړتیا نه لرو؛ موږ اقتصادي پوهې، مسلکي انسانانو، سالم فکر، مسؤلیت‌پذیر ځوانانو او د خپل هېواد د پرمختګ لپاره ژمن نسل ته هم اړتیا لرو.

زما لویه هیله دا ده چې دا کتاب د افغانستان د ښوونځیو تر زده‌کوونکو ورسېږي. هیله لرم چې یوه ورځ د هېواد په بېلابېلو ښوونځیو کې زموږ زده‌کوونکي د اقتصاد دا بنسټیز مفاهیم په خپله ژبه زده کړي او د خپل هېواد د اقتصادي راتلونکي په اړه له علمي فکر سره وده وکړي.

زه پوهېږم چې د یوه کتاب لیکل د یوه هېواد د اقتصادي ستونزو د حل لپاره کافي نه دي؛ خو لوی بدلونونه ډېری وخت له کوچنیو هڅو پیل کېږي. که د دې کتاب له لارې یو زده‌کوونکی د اقتصاد په اړه ښه فکر زده کړي، که یوه کورنی د عاید او لګښت د مدیریت اهمیت درک کړي، که یو ځوان د تولید او کار ارزښت وپېژني او که یو زده‌کوونکی د خپل هېواد د اقتصادي پرمختګ لپاره نوی فکر پیدا کړي، نو زما دا هڅه به بې‌ګټې نه وي.

دا کتاب د افغانستان د خلکو لپاره د یوه کوچني خدمت په نیت لیکل شوی دی. ما غوښتل چې د خپل توان تر اندازې د خپل ولس د اقتصادي پوهاوي په برخه کې ونډه واخلم او داسې مواد برابر کړم چې زموږ زده‌کوونکو ته په ساده او روښانه ژبه د اقتصاد بنسټیزه پوهه وړاندې کړي.

زه هیله لرم چې زموږ راتلونکی نسل به داسې افغانستان جوړ کړي چې پکې علم، کار، تولید، عدالت، قانون، اقتصادي فرصتونه او سوکالي لا پیاوړې وي؛ داسې افغانستان چې ځوانان یې د خپل راتلونکي لپاره هیله ولري او د هېواد د پرمختګ لپاره په خپله خاوره کې د کار او خدمت زمینه ووینې.

زما هیله یوازې د یوه کتاب لیکل نه دي؛ زما هیله د یوه داسې افغانستان لیدل دي چې خپل اقتصادي ځواک په علم، کار، تولید او یووالي جوړ کړي.

که الله تعالی رضا وي، هیله لرم چې دا کتاب به یوه ورځ د افغانستان تر ښوونځیو ورسېږي او زموږ د هېواد د راتلونکي نسل په اقتصادي زده‌کړه کې به یوه کوچنۍ، خو ارزښتناکه ونډه واخلي.

افغانستان زموږ ګډ کور دی، اقتصاد یې زموږ ګډ مسؤلیت دی، او د هغه روښانه راتلونکی زموږ د نن ورځې له زده‌کړې او هڅې سره تړاو لري.

په درنښت
ليکوال : شبانه پوپل

اقتصادي بنستونه

اقتصاد: څنګه تبخیر اقتصادي انتخابونه رامینځته کوي
اقتصادي جریان
سرچینې محدودې دي.
انتخابونه
موږ باید پریکړه وکړو.
د سوداګرۍ بندونه
د یو غوره کول د بل څه پریښودلو معنی لري.
د فرصت لګښت
بل غوره انتخاب پریښودل شوی.
محدودې سرچینې
پیسې ډالر
وخت
ځمکه
مزدور
وسیلې
انرژي
مواد
کمښت
کمښت پدې مانا دی چې سرچینې محدودې دي، مګر غوښتنې لامحدودې دي.
لامحدود غوښتنې
خواړه
تلیفونونه
هستوګنې
موټرې
تفریح
روغتیا پالنه
زده کړه
سفر
د سوداګرۍ بندونه
د یو شی څخه ډیر او د بل څخه لږ
د مطالعې ډیر وخت د لوبو لږ وخت معنی لري.
په سړکونو باندې د عامه لګښتونو زیاتوالی ممکن په بل ځای کې په لګښت معنی ولري.
یو تبادله هغه وخت رامنځته کیږي کله چې د یو انتخاب غوره کول بل کموي.
۱ شخصي انتخابونه
نوي بوټان واخلئ
د کنسرت لپاره ټیکټونه
د غرمې لپاره
خلک باید دا غوره کړي چې څنګه محدودې پیسې او وخت وکاروي.
۲ د سوداګرۍ انتخابونه
نور کارګران استخدام کړئ
نوي ماشینونه واخلئ
ټیټ نرخونه
سوداګرۍ پریکړه کوي چې څنګه کار، پانګه او مواد وکاروي.
۳ حکومتي انتخابونه
ښوونځي
سړکونه
روغتونونه
پارکونه
د خوندیتوب خدمتونه
د ښار بودیجه
حکومتونه د مالیې عوایدو د مصرف کولو څرنګوالی غوره کوي.
د تولید امکانات سرحد
د اوسنیو سرچینو سره امکان نلري
موثر انتخاب
کم مصرف شوې سرچینې
ویډیو ګیم
د PPF اعظمي ترکیبونه ښیې چې یو اقتصاد کولی شي د محدودو سرچینو سره تولید کړي.
د فرصت لګښت
د فرصت لګښت هغه څه دي چې تاسو یې د بل څه غوره کولو پرمهال پریږدئ.
د پریکړې نقطه
لپاره مطالعه وکړئ
بل غوره انتخاب پریښودل شوی
ویډیو لوبې وکړئ
د SCARCITY
سرچینې محدودې دي.
انتخابونه
موږ باید پریکړه وکړو چې سرچینې څنګه وکاروو.
د سوداګرۍ بندونه
د یو انتخاب غوره کول بل کموي.
د فرصت لګښت
هغه څه چې تاسو یې پریږدئ هغه راتلونکی غوره انتخاب دی.
کلیدي اخیستل
کمښت هغه دلیل دی چې موږ هره ورځ انتخابونه کوو.

لومړی فصل

اقتصاد؛ مفهوم، اهميت او اساسي ستونزه

د زدهکړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زدهکوونکي وکولای شي:

1. اقتصاد په روښانه ډول تعريف کړي.
2. د اقتصادي علم د رامنځته کېدو اساسي لامل تشريح کړي.
3. اړتياوې او غوښتنې سره توپير کړي.
4. محدودې سرچينې او نامحدودې اړتياوې تشريح کړي.
5. د اقتصادي انتخاب مفهوم بيان کړي.
6. فرصت لګښت په خپلو الفاظو تشريح کړي.
7. د اقتصاد اړيکه له ورځني ژوند سره بيان کړي.
8. د اقتصادي ستونزې د حل لپاره د لومړيتوب ټاکلو اهميت درک کړي.

۱.۱ د اقتصاد په اړه فکر وکړو

تصور وکړئ چې يوه کورنۍ د مياشتې لپاره محدود عايد لري. د کورنۍ غړي خوراک، جامو، درملو، زدهکړې، ترانسپورټ او نورو اړتياوو ته اړتيا لري. خو د کورنۍ عايد دومره نه دی چې ټولې اړتياوې په يوه وخت کې په بشپړه توګه پوره کړي.

کورنۍ بايد پرېکړه وکړي:

کومه اړتيا لومړی پوره کړو؟
څومره پيسې ورته ځانګړې کړو؟
له کوم لګښت څخه تېر شو؟

دا ډول پرېکړې يوازې د يوې کورنۍ ستونزه نه ده. زدهکوونکی، سوداګر، شرکت او حتی دولت هره ورځ له ورته انتخابونو سره مخ کېږي.

د همدې انتخابونو د پوهېدو او د محدودو سرچينو د غوره استعمال د مطالعې لپاره اقتصاد مهم دی.

۱.۲ اقتصاد څه شی دی؟

اقتصاد يو ټولنيز علم دی چې څېړي انسانان او ټولنې څنګه خپلې محدودې سرچينې د بېلابېلو اړتياوو او غوښتنو د پوره کولو لپاره کاروي او څنګه د موجودو بديلونو ترمنځ انتخاب کوي.

په دې تعريف کې څو مهم ټکي شته:

اقتصادي بنسټونه

- سرچيني محدودې دي.
- د انسان اړتياوې او غوښتنې ډېرې دي.
- انسان بايد انتخاب وکړي.
- انتخاب بايد د سرچينو د غوره استعمال لپاره وي.

نو اقتصاد يوازې د پيسو، سوداګرۍ يا بازار علم نه دی؛ بلکې د **انتخاب او د محدودو سرچينو د استعمال علم** هم دی.

ولې اقتصاد ته اړتيا لرو؟ ۱.۳

که د انسان ټولې اړتياوې د نامحدودو سرچينو په وسيله په هر وخت کې پوره کېدای، نو د اقتصادي انتخاب ستونزه به ډېره کمه وه.

خو په واقعي ژوند کې داسې نه ده.

د ځمکې اندازه محدوده ده، اوبه محدودې دي، د خلکو وخت محدود دی، د کورنۍ عايد محدود دی او د دولت بوديجه هم محدوده ده.

له بلې خوا د انسان غوښتنې ډېرې دي.

له همدې امله انسان اړ دی چې **لومړيتوبونه وټاکي او انتخاب وکړي**.

بېلګه

يو زده‌کوونکی ۳۰۰ افغانۍ لري. هغه غواړي:

- يو درسي کتاب واخلي؛
- خوراک واخلي؛
- د ټرانسپورټ لګښت ورکړي؛
- يو تفريحي شی هم واخلي.

که ۳۰۰ افغانۍ د ټولو لپاره بسنه ونه کړي، زده‌کوونکی بايد خپلې مهمې اړتياوې لومړيتوب کړي.

دا يوه اقتصادي مسئله ده.

اړتياوې څه دي؟ ۱.۴

اړتياوې هغه شيان او خدمتونه دي چې انسان يې د ژوند د دوام، روغتيا، امنيت او مناسب ژوند لپاره ضروري ګڼي.

د بېلګې په توګه:

- خواړه
- پاکې اوبه

- د اوسېدو مناسب ځای
- جامې
- روغتیایي خدمتونه
- زده‌کړه
- امنیت

د اړتیاوو اهمیت د انسان د عمر، شرایطو او ټولنې له مخې توپیر کولی شي.

۱.۵ غوښتنې څه دي؟

غوښتنې هغه شیان یا خدمتونه دي چې انسان یې غواړي، خو د ژوند د لومړنیو اړتیاوو په څېر ټول یې ضروري نه وي.

لکه:

- نوی موبایل
- تفریحي سفر
- ځانګړې جامې
- قیمتي وسایل
- تفریحي خدمتونه

باید په یاد ولرو چې یو شی د یوه شخص لپاره غوښتنه او د بل لپاره اړتیا کېدای شي. له همدې امله باید د خلکو شرایط هم په پام کې ونیول شي.

۱.۶ محدودې سرچینې

سرچینې هغه وسایل او امکانات دي چې د توکو او خدمتونو د تولید او د اړتیاوو د پوره کولو لپاره کارېږي.

اقتصادي سرچینې محدودې دي.

د مهمو اقتصادي سرچینو څلور بنسټیز ډولونه دا دي:

۱. طبیعي سرچینې

هغه سرچینې چې له طبیعت څخه ترلاسه کېږي.

لکه:

- ځمکه
- اوبه
- ځنګلونه
- کانونه

- طبيعي انرژي

۲. انساني کار

د انسان فزيکي او ذهني هڅه چې د توليد او خدمتونو لپاره کارول کېږي.

لکه:

- د ښوونکي تدريس
- د بزگر کار
- د ډاکټر خدمت
- د کارگر هڅه

۳. پانګه

هغه توليدي وسايل چې د نورو توکو او خدمتونو په توليد کې کارېږي.

لکه:

- ماشينونه
- وسايل
- فابريکې
- توليدي ودانۍ

پانګه يوازې پيسې نه دي؛ په اقتصاد کې ماشينونه او نور توليدي وسايل هم پانګه بلل کېږي.

۴. متشبثيت

هغه وړتيا چې يو شخص د توليد عوامل سره يوځای کوي، سوداګري يا توليدي فعاليت تنظيموي، نوښت کوي او د اقتصادي فعاليت د خطر مسؤليت اخلي.

۱.۷ د اقتصاد اساسي ستونزه

د اقتصاد تر ټولو مهمه ستونزه له دې حقيقت څخه رامنځته کېږي:

سرچينې محدودې دي، خو د انسان اړتياوې او غوښتنې ډېرې دي.

له همدې امله موږ نشو کولای چې هر څه په هر وخت کې تر لاسه کړو.

نو درې اساسي اقتصادي پوښتنې رامنځته کېږي:

۱. څه توليد کړو؟

بايد وټاکو چې کوم توکي او خدمتونه توليد شي.

۲. څنګه یې تولید کړو؟

باید وټاکو چې د تولید لپاره کومې سرچینې، وسایل او طریقې وکارول شي.

۳. د چا لپاره یې تولید کړو؟

باید وټاکو چې تولید شوي توکي او خدمتونه څنګه د خلکو ترمنځ وویشل شي.

دا درې پوښتنې د اقتصادي نظامونو له مهمو بنسټیزو پوښتنو څخه دي.

۱.۸ اقتصادي انتخاب

کله چې سرچینې محدودې وي، انسان باید له څو بدیلونو څخه انتخاب وکړي.

اقتصادي انتخاب هغه پرېکړه ده چې د محدودو سرچینو له امله د موجودو بدیلونو ترمنځ ترسره کېږي.

د زده‌کوونکي بېلګه

یو زده‌کوونکی د ورځې دوه ساعته ازاد وخت لري. هغه کولی شي:

- درس ولولي؛
- کار وکړي؛
- ورزش وکړي؛
- له کورنۍ سره وخت تېر کړي.

هغه نشي کولای چې ټول فعالیتونه په هماغو دوو ساعتونو کې په بشپړ ډول ترسره کړي.

نو باید انتخاب وکړي.

۱.۹ فرصت لګښت

هر انتخاب یو لګښت لري؛ خو اقتصادي لګښت یوازې پیسې نه دي.

فرصت لګښت هغه تر ټولو غوره بدیل دی چې د یوه انتخاب له امله پرېښودل کېږي.

مثال

که یو زده‌کوونکی د ماښام دوه ساعته د اقتصاد مطالعې ته ځانګړي کړي او د همدې وخت په ترڅ کې د ورزش فرصت له لاسه ورکړي، نو که ورزش یې تر ټولو غوره بدیل و، د مطالعې فرصت لګښت به ورزش وي.

مهم ټکی

فرصت لګښت د **تر ټولو غوره پرېښودل شوي بديل** په معنا دی، نه د ټولو پرېښودل شوو انتخابونو مجموعه.

۱.۱۰ اقتصاد او د ورځني ژوند اړيکه

اقتصاد زموږ له ورځني ژوند سره مستقيمه اړيکه لري.

کله چې يو کس بازار ته ځي، هغه د بيو، کيفيت او خپل عايد په اړه فکر کوي.

کله چې يوه کورنی بوديجه جوړوي، د خپلو محدودو پيسو لپاره لومړيتوبونه ټاکي.

کله چې يو بزګر پرېکړه کوي چې په ځمکه کې غنم وکري که بل محصول، هغه اقتصادي انتخاب کوي.

کله چې يو سوداګر پرېکړه کوي چې کوم توکي واخلي او وپلوري، اقتصادي عوامل په پام کې نيسي.

کله چې دولت د محدودې بوديجې په وسيله د ښوونځيو، روغتيا، سړکونو او نورو خدمتونو ترمنځ بوديجه وېشي، هغه هم اقتصادي انتخاب ترسره کوي.

۱.۱۱ اقتصاد ولې د زده‌کوونکو لپاره مهم دی؟

د اقتصاد زده‌کړه زده‌کوونکو ته يوازې د ازموينې لپاره معلومات نه ورکوي؛ بلکې هغوی د ژوند لپاره د تصميم نيولو په برخه کې هم چمتو کوي.

اقتصادي پوهه زده‌کوونکي سره مرسته کوي چې:

- خپلې پيسې په مسؤليت مصرف کړي؛
- د اړتيا او غوښتنې توپير وکړي؛
- د سپما اهميت درک کړي؛
- د سرچينو ضايع کېدل وپېژني؛
- د بازار د بيو بدلون درک کړي؛
- د کار او توليد اهميت وپېژني؛
- د هېواد اقتصادي ستونزې په منطقي ډول وڅېړي.

۱.۱۲ د ټولګي فعاليت

فعاليت: «زما اقتصادي انتخاب»

ښوونکی دې زده‌کوونکو ته لاندې حالت وړاندې کړي:

اقتصادي بنسټونه

تاسو ۱۰۰۰ افغانۍ لرئ.

تاسو کولی شئ له لاندې مواردو څخه څو انتخاب کړئ:

- درسي کتاب
- خوراک
- ټرانسپورټ
- سپما
- تفریح

زده‌کوونکي دې په ډله‌ییز ډول بحث وکړي:

1. کوم شی به لومړی انتخاب کړئ؟
2. ولې؟
3. له کوم انتخاب څخه به تېر شئ؟
4. ستاسو د انتخاب فرصت لګښت څه دی؟

د فعالیت هدف دا دی چې زده‌کوونکي د اقتصاد مفهوم په عملي توګه درک کړي.

د فصل مهم ټکي ۱.۱۳

- اقتصاد د محدودو سرچینو او د انسان د ډېرو اړتیاوو ترمنځ د انتخاب مسئله څېړي.
- سرچینې محدودې دي.
- انسان باید د خپلو اړتیاوو لپاره لومړیتوب وټاکي.
- اقتصادي انتخاب د محدودو سرچینو له امله رامنځته کېږي.
- فرصت لګښت تر ټولو غوره پرېښودل شوی بدیل دی.
- اقتصاد د کورنۍ، بازار، سوداګرۍ او دولت له پرېکړو سره تړاو لري.
- د اقتصاد درې اساسي پوښتنې دا دي: څه تولید کړو؟ څنګه یې تولید کړو؟ د چا لپاره یې تولید کړو؟

د فصل لنډیز

اقتصاد د انسان د ژوند له مهمو برخو سره اړیکه لري. انسان ډېرې اړتیاوې او غوښتنې لري، خو د دغو اړتیاوو د پوره کولو سرچینې محدودې دي. له همدې امله انسان باید انتخاب وکړي او خپلې سرچینې په داسې ډول وکاروي چې تر ټولو مهمې اړتیاوې یې پوره شي.

د اقتصادي انتخاب له امله یو غوره بدیل پرېښودل کېږي، چې فرصت لګښت بلل کېږي.

د اقتصاد اساسي ستونزه د محدودو سرچینو او ډېرو اړتیاوو له امله رامنځته کېږي. د همدې ستونزې د حل لپاره افراد، کورنۍ، سوداګرۍ او دولتونه باید د سرچینو د استعمال، تولید او وېش په اړه پرېکړې وکړي.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. اقتصاد تر ډېره د څه شي مطالعه کوي؟

الف (یوازې د پیسو
ب (یوازې د سوداګرۍ
ج (د محدودو سرچینو د استعمال او انتخاب
د (یوازې د بانکونو

سم ځواب: ج

۲. فرصت لګښت څه شی دی؟

الف (ټول مصرف شوي پیسې
ب (تر ټولو غوره پرېښودل شوی بدیل
ج (د توکو ټول قیمت
د (د دولت مالیه

سم ځواب: ب

۳. له لاندې کوم یو طبیعي سرچینه ده؟

الف (ماشین
ب (ښوونکی
ج (اوبه
د (سوداګر

سم ځواب: ج

ب: سم او ناسم

۱. اقتصادي سرچینې نامحدودې دي.
۲. انسان د محدودو سرچینو له امله انتخاب ته اړتیا لري.
۳. فرصت لګښت د تر ټولو غوره پرېښودل شوي بدیل معنا لري.
۴. اقتصاد یوازې د پیسو علم دی.
۵. دولت هم اقتصادي انتخابونه ترسره کوي.

ځوابونه:
۱. ناسم
۲. سم
۳. سم
۴. ناسم
۵. سم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. اقتصاد په خپلو الفاظو تعریف کړئ.
۲. ولې د محدودو سرچینو له امله اقتصادي انتخاب رامنځته کېږي؟
۳. د اړتیا او غوښتنې ترمنځ توپیر د مثالونو په وسیله بیان کړئ.
۴. د فرصت لګښت مفهوم د یوه عملي مثال په وسیله تشریح کړئ.
۵. د اقتصاد درې اساسي پوښتنې کومې دي؟

د فکر پوښتنه

که د یوه هېواد ټولې اقتصادي سرچینې محدودې وي، آیا دولت کولای شي د خلکو ټولې اړتیاوې په یوه وخت کې پوره کړي؟ خپل ځواب د دلیل په وسیله تشریح کړئ.

د کورنۍ دنده

د خپل کور یا ورځني ژوند څخه درې **اقتصادي انتخابونه** ولیکئ.

د هر انتخاب لپاره لاندې درې پوښتنو ته ځواب ورکړئ:

۱. کوم انتخاب دې کړی؟
۲. کوم بدیل دې پرېښی؟
۳. د انتخاب فرصت لګښت دې څه و؟

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل د تدریس پر مهال باید زده‌کوونکو ته یوازې تعریفونه حفظ نه کړل شي. ښوونکی دې له هغوی څخه د خپل ورځني ژوند بېلګې وغواړي، څو زده‌کوونکي درک کړي چې اقتصاد یوازې د کتاب موضوع نه ده؛ بلکې د انسان د ورځني ژوند له پرېکړو سره تړاو

د تولید عوامل
متشبثین
د
نوښت، خطر اخیستل، او د ګټې لپاره د نورو عواملو تنظیم کول.
سرمایه
د انسان لخوا جوړ شوي وسایل، ماشینونه، او جوړښتونه چې په تولید کې کارول کیږي.
مزدور
په تولید کې د بشري هڅو او مهارتونو کارول.
ځمکه
طبیعي سرچینې چې د طبیعت لخوا د تولید لپاره چمتو شوي دي.

دو هم فصل

اقتصادي سرچينې او د توليد عوامل

د زدهکړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زدهکوونکي وکولای شي:

1. اقتصادي سرچينې تعريف کړي.
2. د توليد عوامل وپېژني.
3. طبيعي سرچينې تشريح کړي.
4. د کار يا انساني سرچينې مفهوم بيان کړي.
5. پانګه تعريف او له پيسو سره يې توپير کړي.
6. د متشبثيت مفهوم تشريح کړي.
7. د توليد د عواملو ترمنځ اړيکه بيان کړي.
8. د سرچينو د اغېزمن استعمال اهميت درک کړي.

۲.۱ اقتصادي سرچينې څه دي؟

په لومړي فصل کې مو زده کړل چې د انسان اړتياوې او غوښتنې ډېرې دي، خو د هغو د پوره کولو لپاره موجودې سرچينې محدودې دي.

اقتصادي سرچينې هغه محدود امکانات دي چې د توکو او خدمتونو د توليد او د انسان د اړتياوو د پوره کولو لپاره کارول کېږي.

د بېلګې په توګه، د يوه بزګر لپاره ځمکه، اوبه، د کرنې وسايل، تخم، د هغه خپل کار او د کرنې د چارو تنظيم د توليد لپاره مهمې سرچينې دي.

که له دغو سرچينو څخه يوه يا څو سرچينې په سمه توګه ونه کارول شي، توليد اغېزمنېدای شي.

۲.۲ د توليد عوامل

د اقتصاد په علم کې هغه اساسي سرچينې چې د توکو او خدمتونو د توليد لپاره کارېږي، **د توليد عوامل** بلل کېږي.

د توليد څلور مهم عوامل دي:

1. ځمکه يا طبيعي سرچينې
2. کار يا انساني سرچينې
3. پانګه
4. متشبثيت

د دې څلورو عواملو ګډ استعمال د تولید لپاره زمینه برابروي.

لومړی عامل: ځمکه او طبیعي سرچینې ۲.۳

په اقتصاد کې **ځمکه** یوازې د ودانۍ یا کرنې ځمکه نه ده.

ځمکه د طبیعت هغه ټولې سرچینې رانغاړي چې د تولید لپاره کارول کیږي.

لکه:

- کرنیزې ځمکې
- اوبه
- ځنګلونه
- کانونه
- طبیعي ګاز
- د لمر انرژي
- د باد انرژي
- نور طبیعي نعمتونه

بېلګه

یو بزګر د غنمو د کرلو لپاره ځمکې او اوبو ته اړتیا لري. ځمکه او اوبه د هغه د تولید مهمې طبیعي سرچینې دي.

د طبیعي سرچینو اهمیت ۲.۴

طبیعي سرچینې د انسان د ژوند او اقتصادي فعالیتونو لپاره ډېرې مهمې دي.

کرنه، مالداري، صنعت، انرژي او ډېری نور اقتصادي فعالیتونه له طبیعي سرچینو سره اړیکه لري.

خو طبیعي سرچینې باید په مسؤلیت او احتیاط وکارول شي.

که اوبه بېځایه مصرف شي، ځنګلونه له منځه ولاړ شي یا طبیعي سرچینې بېنظمې استخراج شي، د راتلونکو نسلونو لپاره ستونزې رامنځته کېدای شي.

له همدې امله د طبیعي سرچینو **ساتنه او دوامدار استعمال** د اقتصاد مهمه موضوع ده.

دوهم عامل: کار ۲.۵

کار هغه فزیکي او ذهني هڅه ده چې انسان یې د توکو او خدمتونو د تولید لپاره ترسره کوي.

کار دوه مهم اړخونه لري:

فزيکي کار

هغه کار چې د بدن له فزيکي هڅې سره ترسره کېږي.

لکه:

- د بزګر کار
- د ساختماني کارګر کار
- د موټر چلوونکي کار

ذهني کار

هغه کار چې پوهه، فکر، تجربه او ذهني وړتيا غواړي.

لکه:

- د ښوونکي تدريس
- د ډاکټر کار
- د انجنير کار
- د حسابدار کار

د يوه هېواد د اقتصادي پرمختګ لپاره يوازې طبيعي سرچينې بسنه نه کوي؛ د خلکو پوهه، مهارت او کار هم ډېر مهم دي.

۲.۶ انساني پانګه

کله چې انسان پوهه، زدهکړه، تجربه او مسلکي مهارت ترلاسه کړي، د هغه د کار وړتيا لوړېږي.

دې ته **انساني پانګه** ويل کېږي.

د بېلګې په توګه:

يو زدهکوونکی چې زدهکړه کوي، مسلکي مهارت ترلاسه کوي او تجربه پيدا کوي، په راتلونکي کې کولای شي په لوړ مهارت سره کار وکړي او د توليد او تولنې په پرمختګ کې ډېره ونډه واخلي.

له همدې امله **زدهکړه او مسلکي روزنه د انساني پانګې د پياوړتيا مهمې لارې دي**.

۲.۷ درېيم عامل: پانګه

په اقتصاد کې پانګه هغه توليدي وسايل دي چې د نورو توکو او خدمتونو د توليد لپاره کارول کېږي.

لکه:

- ماشینونه
- فابریکي
- کرنیز وسایل
- کمپیوټرونه
- د کار وسایل
- تولیدي ودانی

مهمه یادونه

په ورځني ژوند کې خلک کله ناکله هر ډول پیسي ته پانګه وايي، خو په اقتصادي اصطلاح کې **پانګه یوازې پیسی نه دي.**

پیسي د تولید د وسایلو د اخیستلو لپاره کارېدلی شي، خو ماشین، فابریکه او نور تولیدي وسایل د اقتصادي پانګې بېلګې دي.

پانګه څنګه رامنځته کېږي؟ ۲.۸

پانګه عموماً د سپما او پانګونې له لارې رامنځته کېږي.

کله چې یو شخص یا شرکت د خپل عاید یوه برخه مصرف نه کړي او د تولیدي فعالیت لپاره یې وکاروي، د پانګونې زمینه برابروي.

بېلګه

یو شخص د خپل عاید یوه برخه سپموي او وروسته پرې د خیاطی ماشین اخلي.

که هغه ماشین د جامو د تولید لپاره وکارول شي، نو د تولید وسیله یا پانګه ګڼل کېږي.

ځلورم عامل: متشبثیت ۲.۹

متشبث هغه شخص دی چې د تولید عوامل سره یوځای کوي، اقتصادي فعالیت تنظیموي، نوښت کوي او د کاروبار اړوند خطرونه مني.

متشبث کولای شي:

- یو نوی کاروبار پیل کړي؛
- د تولید لپاره کارګران وګماري؛
- ماشینونه او وسایل برابر کړي؛
- د بازار اړتیاوې وڅېړي؛
- د تولید نوی طرز رامنځته کړي؛

- د کاروبار د پرمختګ لپاره پرېکړې وکړي.

ببېلګه

یو شخص پرېکړه کوي چې د شاتو د تولید کوچنی کاروبار پیل کړي.

هغه ځمکه یا مناسب ځای برابروي، وسایل اخلي، کار تنظیموي، بازار پیدا کوي او د کاروبار خطر مني.

دا شخص د **متشبث** رول ترسره کوي.

۲.۱۰ د تولید د عواملو ګډ کار

د تولید عوامل معمولاً یو له بل څخه جلا نه کار کوي.

راځئ د کرنې یو مثال واخلو.

د غنمو د تولید لپاره:

- **ځمکه** د کرنې لپاره کارېږي.
- **اوبه او طبیعي سرچینې** د نبات د ودې لپاره اړینې دي.
- **کار** د کرنې او حاصلاتو راټولولو لپاره کارېږي.
- **پانګه** لکه ماشینونه او وسایل د تولید په پروسه کې مرسته کوي.
- **متشبث** د ټولو عواملو د تنظیم او د تولید د پرېکړو مسؤلیت اخلي.

نو د تولید د عواملو همغږي د تولید په اندازه او کیفیت اغېز کوي.

۲.۱۱ د سرچینو اغېزمن استعمال

څرنګه چې اقتصادي سرچینې محدودې دي، باید په داسې ډول وکارول شي چې تر ممکنه حده ښه نتیجه ورکړي.

اغېزمن استعمال یعني د موجودو سرچینو داسې کارول چې له بېځایه ضایع کېدو څخه مخنیوی وشي او د سرچینو په وسیله مناسبه پایله ترلاسه شي.

ببېلګه

که یو بزګر د اوبو د کمښت په سیمه کې د اوبو لګولو داسې طریقه وکاروي چې لږې اوبه مصرف کړي او مناسب حاصل ترلاسه کړي، دا د سرچینو د اغېزمن استعمال یوه بېلګه ده.

۲.۱۲ د سرچينو ساتنه

اقتصادي سرچينې محدودې دي، نو د هغو ساتنه د هر انسان مسؤليت دی.

مونږ کولای شو:

- اوبه بېځايه ضايع نه کړو؛
- طبيعي سيمې وساتو؛
- د توليد وسايل په سمه توګه استعمال کړو؛
- د خوراکي توکو له ضايع کېدو مخنيوی وکړو؛
- د انرژۍ په مصرف کې سپما وکړو؛
- د بيا کاروني او مناسب استعمال فرهنګ پياوړی کړو.

د سرچينو سمه استفاده نه يوازې د نن ورځې لپاره، بلکې د راتلونکو نسلونو لپاره هم مهمه ده.

۲.۱۳ د ټولګي فعاليت

«فعاليت: «د يوه محصول تر شا کوم عوامل دي؟

ښوونکی دې له زده‌کوونکو وغواړي چې يو محصول انتخاب کړي؛ مثلاً:

ډوډۍ، جامې، مېوه يا کتاب.

بيا دې زده‌کوونکي په ډله‌ييزه توګه لاندې پوښتنې ځواب کړي:

1. د دې محصول لپاره کومې طبيعي سرچينې کارول کېږي؟
2. کوم خلک پرې کار کوي؟
3. کوم وسايل او ماشينونه ورته اړتيا لري؟
4. څوک د توليد پروسه تنظيموي؟
5. که له دغو عواملو څخه يو عامل موجود نه وي، توليد به څنګه اغېزمن شي؟

۲.۱۴ د فصل مهم ټکي

- اقتصادي سرچينې د توکو او خدمتونو د توليد لپاره کارېږي.
- اقتصادي سرچينې محدودې دي.
- د توليد څلور مهم عوامل ځمکه، کار، پانګه او متشبثيت دي.
- طبيعي سرچينې د توليد مهم بنسټ جوړوي.
- کار د انسان فزيکي او ذهني هڅه ده.
- پانګه هغه توليدي وسايل دي چې د نورو توکو او خدمتونو د توليد لپاره کارېږي.
- متشبث د توليد عوامل سره يوځای کوي او اقتصادي فعاليت تنظيموي.
- زده‌کړه او مهارت د انساني پانګې په پياوړتيا کې مهم رول لري.

- د سرچينو اغېزمن استعمال د اقتصادي پرمختګ لپاره مهم دی.

د فصل لنډيز

د هر اقتصادي فعاليت تر شا سرچيني موجودې وي .ځکه چي سرچيني محدودې دي، د هغوی سمه او اغېزمنه استفاده ډېره مهمه ده.

د توليد څلور اساسي عوامل **ځمکه، کار، پانګه او متشبثيت** دي .طبيعي سرچيني د طبيعت له خوا برابرېږي، کار د انسان فزيکي او ذهني هڅه ده، پانګه د توليد وسايل دي او متشبثيت د توليد د عواملو د تنظيم او د اقتصادي فعاليت د ترسره کولو وړتيا ده.

د دغو عواملو ګډ او منظم استعمال د توليد، کارموندني او اقتصادي پرمختګ لپاره مهم دی.

د زدهکوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتني

۱. له لاندي کوم يو د توليد عامل دی؟

الف (خوب
ب (ځمکه
ج (تفريح
د (رخصتي

سم ځواب: ب

۲. په اقتصادي اصطلاح کې پانګه څه ته ويل کيږي؟

الف (يوازې نغدې پيسي
ب (د مصرف ټول توکي
ج (توليدي وسايل
د (يوازې سپما

سم ځواب: ج

۳. متشبث څه کوي؟

الف (يوازې مصرف کوي
ب (د توليد عوامل تنظيموي
ج (يوازې ماليه ورکوي
د (يوازې توکي اخلي

سم ځواب: ب

ب: سم او ناسم

۱. طبيعي سرچينې د توليد له عواملو څخه دي.
۲. پانګه په اقتصاد کې يوازې پيسې معنا لري.
۳. کار د انسان فزيکي او ذهني هڅه کېداى شي.
۴. متشبث د توليد عوامل تنظيموي.
۵. اقتصادي سرچينې نامحدودې دي.

ځوابونه:

۱. سم
۲. ناسم
۳. سم
۴. سم
۵. ناسم

ج: تشريحي پوښتنې

۱. اقتصادي سرچينې څه ته وايي؟
۲. د توليد څلور عوامل نوم واخلئ.
۳. طبيعي سرچينې تشريح کړئ.
۴. د کار او پانګې ترمنځ توپير بيان کړئ.
۵. متشبث څوک دى او په توليد کې څه رول لري؟
۶. ولې د سرچينو اغېزمن استعمال مهم دى؟
۷. انساني پانګه څه ده؟

د فکر پوښتنه

که يوه سيمه ډېرې طبيعي سرچينې ولري، خو مسلکي کارکوونکي، پانګه او ښه مديريت ونه لري، آيا يوازې طبيعي سرچينې د اقتصادي پرمختګ لپاره بسنه کوي؟ ولې؟

د کورنۍ دنده

د خپل چاپېريال له يوه اقتصادي فعاليت څخه يوه بېلګه پيدا کړئ؛ لکه کرنه، دوکانداري، خياطي يا بل کار.

بيا يې لاندې جدول بشپړ کړئ:

په ټاکلي فعالیت کې بېلګه   د تولید عامل

طبیعي سرچینه ___________

کار ___________

پانګه ___________

متشبثیت ___________

وروسته په ۵–۶ جملو کې ولیکئ چې **که له دغو عواملو څخه یو عامل موجود نه وي، د تولید پر پروسه څه اغېز کولی شي؟**

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل د تدریس پر مهال دې ښوونکی د زدهکوونکو له خپل چاپېریال څخه مثالونه واخلي .د افغانستان په ټولنه کې کرنه، مالداري، کوچنۍ سوداګري، خیاطي، ترکاڼي او نور مسلکونه د تولید د عواملو د تشریح لپاره مناسب مثالونه دي.

د درس اصلي هدف باید دا وي چې زدهکوونکي یوازې د »ځمکه، کار، پانګه او متشبثیت«نومونه حفظ نه کړي، بلکې وپوهېږي چې دا عوامل **څنګه یو له بل سره یوځای کېږي او تولید رامنځته کوي.**

تولید؛ مفهوم، بڼولونه او اقتصادي اهمیت
تولید هغه بهیر دي چې له مخې یې د انسان د ژیاوو د پوره کولو لپاره خام مواد او سرچینې په ګټورو توکو او خدمتونو بدلیږي.
طبیعي سرچینې
د تولید عوامل
د تولید بهیر
تولید شوي توکي او خدمتونه
تیل
خمکه
(طبیعي سرچینې)
پانکه
(ماشینونه او وسایل)
کار
(د کارګر ځواک)
طبیعي سرچینې هغه توکي دي چې له طبیعت څخه تراسه کیږي، لکه: خمکه، اوبه، ونې، کانونه، تیل او نور.
د تولید عوامل هغه وسیلې او سرچینې دي چې د تولید په بهیر کې کارول کیږي: خمکه، کار، پانکه او سوداګری مدیریت.
په دې مرحله کې د تولید عوامل په ګکره کار کوي او خام مواد په ګټورو توکو او خدمتونو بدلیږي.
وروستي محصولات او خدمتونه د انسان د اړتیاوو د پوره کولو لپاره بازار ته وړاندې کیږي او د تولني ژوند ښه کوي.
د تولید اقتصادي اهمیت
د صادراتو او نړیوالې سوداګرۍ وده
تولید د صادراتو زیاتوالي او د هیواد د نړیوالې سوداګرۍ وده کې مرسته کوي.
اقتصادي پرمختګ
تولید د هیواد اقتصادي پرمختګ او د ژوند د کچې لوړوالي راولي.
د ژیااوو پوره کول
تولید د انسان د ژیااوو د پوره کولو لپاره توکي او خدمتونه برابریږي.
د کار فرصتونو رامنځته کول
تولید د خلکو لپاره د کار نوي فرصتونه رامنځته کوي او بیکاري کموي.
د عاید او ثروت زیاتوالي
تولید د افرادو او هیوادونو عاید او ثروت زیاتوي.
پایله: تولید د هر اقتصاد بنسټ دی. هر څومره چې تولید زیات او معیاري وي، هومره د خلکو ژوند ښه، هیواد پیاوړی او تولنه پرمختللې وي.

درېيم فصل

توليد؛ مفهوم، ډولونه او اقتصادي اهميت

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. توليد په خپلو الفاظو تعريف کړي.
2. د توکو او خدمتونو ترمنځ توپير بيان کړي.
3. د توليد پروسه تشريح کړي.
4. د توليد او مصرف اړيکه وپېژني.
5. د توليد عوامل په عملي مثالونو کې وکاروي.
6. د کار وېش او تخصص مفهوم تشريح کړي.
7. د توليد د زياتوالي عوامل وپېژني.
8. د توليد اقتصادي اهميت بيان کړي.

توليد څه شی دی؟ ۳.۱

انسان بېلابېلو توکو او خدمتونو ته اړتيا لري. خواړه، جامې، کور، کتابونه، ترانسپورټ، روغتيايي خدمتونه او زده‌کړه ټول د انسان د ژوند مهمې برخې دي.

د دې اړتياوو د پوره کولو لپاره بايد توکي او خدمتونه برابر شي.

توليد هغه اقتصادي فعاليت دی چې د توکو او خدمتونو د رامنځته کولو يا د هغوی د ګټورتيا د زياتولو لپاره ترسره کېږي.

توليد يوازې د فابريکي کار نه دی. کرنه، مالداري، سوداګري، ترانسپورټ، ښوونه او روغتيايي خدمتونه هم د اقتصادي فعاليتونو بېلګې دي.

توکي څه دي؟ ۳.۲

توکي هغه مادي شيان دي چې د انسان اړتياوې او غوښتنې پوره کوي.

توکي عموماً ليدل کېدای شي او لمس کېدای شي.

لکه:

- ډوډۍ
- مېوه
- جامې

- کتاب
- فرنیچر
- موټر
- موبایل

توکي د تولید له لارې رامنځته کېږي او وروسته د خلکو د اړتیاوو لپاره کارول کېږي.

۳.۳ خدمتونه څه دي؟

خدمت هغه ګټور فعالیت دی چې د انسان اړتیا پوره کوي، خو عموماً د مادي شي په بڼه نه وي.

د خدمتونو بېلګې:

- د ښوونکي تدریس
- د ډاکټر روغتیایي خدمت
- د موټر چلوونکي ترانسپورتي خدمت
- د بانک خدمت
- د ترمیم کار
- د وکیل مسلکي خدمت

توکي او خدمتونه دواړه د اقتصاد مهمې برخې دي.

۳.۴ د توکو او خدمتونو توپیر

توکي او خدمتونه دواړه د انسان اړتیاوې پوره کوي، خو ترمنځ یې ځینې توپیرونه شته.

توکي	خدمتونه
مادي بڼه لري	عموماً مادي بڼه نه لري
لمس کېدای شي	عموماً لمس کېدای نه شي
د بېلګې په توګه کتاب	د بېلګې په توګه تدریس
د بېلګې په توګه ډوډۍ	د بېلګې په توګه روغتیایي خدمت

د فکر پوښتنه

ایا ښوونه او روزنه یو اقتصادي خدمت ګڼل کېدای شي؟

هو. ځکه ښوونه د خلکو اړتیا پوره کوي او اقتصادي ارزښت لري.

د تولید پروسه ۳.۵

تولید معمولاً په څو پړاوونو کې ترسره کېږي.

لومړی سرچینې برابرېږي، بیا د تولید عوامل سره یوځای کېږي، وروسته د تولید پروسه ترسره کېږي او په پای کې توکي یا خدمتونه رامنځته کېږي.

بېلګه: د ډوډۍ تولید

د ډوډۍ د تولید لپاره:

طبیعي سرچینې: غنم، اوبه او ځمکه

کار: بزګر، موټر چلوونکی، نانوایي کارکوونکي

پانګه: ماشینونه، تنور او نور وسایل

متشبثیت: د تولید او کاروبار تنظیم

په پای کې له دغو عواملو څخه د خلکو لپاره ډوډۍ تولیدېږي.

تولید او د تولید عوامل ۳.۶

په دویم فصل کې مو زده کړل چې د تولید څلور اساسي عوامل دي:

1. طبیعي سرچینې
2. کار
3. پانګه
4. متشبثیت

تولید هغه وخت ښه ترسره کېدای شي چې دا عوامل په مناسب ډول تنظیم او استعمال شي.

د بېلګې په توګه، که یوه فابریکه ښه ماشینونه ولري، خو مسلکي کارکوونکي ونه لري، د تولید کیفیت او اندازه اغیزمنېدای شي.

همدارنګه که کارکوونکي موجود وي، خو مناسب وسایل او مواد نه وي، تولید هم له ستونزو سره مخ کېږي.

نو د تولید عوامل **یو له بل سره اړیکه لري.**

۳.۷ توليد او مصرف

توليد او مصرف د اقتصاد دوه مهم اړخونه دي.

توليد د توکو او خدمتونو د برابرولو پروسه ده.

مصرف د توکو او خدمتونو د اړتياوو د پوره کولو لپاره استعمالول دي.

بېلګه

بزګر غنم توليدوي.

کارخانه غنم اوړه کوي.

نانوايي له اوړو ډوډۍ جوړوي.

خلک ډوډۍ اخلي او مصرفوي.

په دې مثال کې توليد او مصرف يو له بل سره تړلي دي.

که توليد نه وي، د مصرف لپاره توکي او خدمتونه کمېږي.

۳.۸ تخصص څه شی دی؟

تخصص هغه حالت دی چې يو شخص، شرکت يا سيمه په يوه ځانګړي کار يا توليد کې زيات تمرکز وکړي.

د بېلګې په توګه:

يو کس يوازې د بوټانو جوړولو مهارت ولري او په همدې برخه کې کار وکړي.

بل کس د جامو په ګنډلو کې تخصص ولري.

کله چې خلک په هغو کارونو کې تخصص پيدا کړي چې ښه مهارت پکې لري، د توليد کيفيت او کچه لوړېدای شي.

۳.۹ د کار وېش

د کار وېش هغه طريقه ده چې په کې د توليد يوه لويه دنده په څو کوچنيو دندو وېشل کېږي او هر کارکوونکی يوه ځانګړې دنده ترسره کوي.

بېلګه

په یوه کوچنۍ فابریکه کې:

- یو کس خام مواد برابروي.
- بل کس ماشین چلوي.
- بل کس محصول تنظیموي.
- بل کس بسته‌بندي کوي.
- بل کس بازار ته يې وړي.

په دې ډول هر شخص یوه ځانګړې دنده ترسره کوي.

۳.۱۰ د تخصص او کار وېش ګټې

تخصص او د کار وېش کولای شي:

- د کار سرعت زیات کړي؛
- د کارکوونکو مهارت لوړ کړي؛
- د تولید اندازه زیاته کړي؛
- د وخت ضایع کم کړي؛
- د تولید کیفیت ښه کړي.

خو د کار وېش ځینې محدودیتونه هم لرلای شي؛ مثلاً که یو کارکوونکی تل یوازې یو ډېر تکراري کار ترسره کړي، بنايي د کار تنوع او د نورو مهارتونو د زدهکړې فرصت يې کم شي.

له همدې امله د کار مناسب تنظیم مهم دی.

۳.۱۱ د تولید د زیاتوالي عوامل

د تولید اندازه په څو مهمو عواملو پورې تړلې ده.

۱. ښه مهارت

مسلکي او روزل شوي کارکوونکي کولای شي ښه تولید ترسره کړي.

۲. مناسب وسایل

ښه ماشینونه او وسایل د تولید سرعت او کیفیت لوړولای شي.

۳. ټکنالوژي

نوې ټکنالوژي کولای شي د تولید پروسه چټکه، اسانه او اغېزمنه کړي.

۴. ښه مدیریت

ښه مدیریت د کار، وخت، موادو او نورو سرچینو په منظم استعمال کې مرسته کوي.

۵. مناسبې طبیعي سرچینې

په ځینو تولیداتو کې د مناسبې ځمکې، اوبو، انرژۍ او نورو طبیعي سرچینو شتون ډېر مهم دی.

۳.۱۲ تولید او کیفیت

یوازې د تولید اندازه مهمه نه ده؛ **کیفیت** هم مهم دی.

که یو شرکت ډېر محصولات تولید کړي، خو کیفیت یې ټیټ وي، ښایي مشتریان یې بیا وانخلي.

د ښه تولید لپاره باید دواړه موارد په پام کې ونیول شي:

کمیت +کیفیت

مثال

که یوه فابریکه هره ورځ ۱۰۰۰ قلمونه تولید کړي، خو ډېری یې خراب وي، دا د ښه تولید بشپړه بېلګه نه ده.

خو که فابریکه مناسب شمېر قلمونه تولید کړي او کیفیت یې هم ښه وي، د تولید پایله به غوره وي.

۳.۱۳ تولید او اقتصادي پرمختګ

تولید د اقتصادي پرمختګ له مهمو بنسټونو څخه دی.

کله چې تولید زیات او اغېزمن شي:

- د کار فرصتونه زیاتېدای شي؛
- د خلکو عاید لوړېدلی شي؛
- سوداګري پراخېدای شي؛
- د توکو او خدمتونو عرضه زیاتېدای شي؛
- د دولت عواید زیاتېدلی شي؛
- د خلکو د ژوند د ښه کېدو زمینه برابرېدای شي.

له همدې امله د تولید پیاوړتیا د یوه هېواد لپاره اقتصادي اهمیت لري.

د تولید مسؤلیت ۳.۱۴

تولید باید یوازې د ګټې د ترلاسه کولو لپاره نه وي؛ د تولید پر مهال باید د انسان، ټولنې او چاپېریال حقونه هم په پام کې ونیول شي.

یو مسؤل تولیدوونکی باید:

- د کارکوونکو حقونه مراعات کړي؛
- د مصرفوونکو خوندیتوب ته پام وکړي؛
- د کیفیت معیارونه مراعات کړي؛
- طبیعي سرچینې بېځایه ضایع نه کړي؛
- چاپېریال ته زیان کم کړي.

اقتصادي فعالیت هغه وخت اوږدمهاله ګټه لري چې له مسؤلیت سره ترسره شي.

د ټولګي فعالیت ۳.۱۵

فعالیت: «له سرچینې څخه تر محصوله»

زده‌کوونکي دې په ډلو ووېشل شي.

هره ډله دې یو محصول انتخاب کړي، لکه:

- ډوډۍ
- جامې
- کتاب
- مېوه
- فرنیچر

بیا دې د محصول د تولید لړۍ رسم کړي:

سرچینې → تولید عوامل → د تولید پروسه → محصول → مصرفوونکی

هره ډله دې تشریح کړي چې په هر پړاو کې څه ترسره کېږي.

د فصل مهم ټکي ۳.۱۶

- تولید د توکو او خدمتونو د رامنځته کولو یا د هغوی د ګټورتیا د زیاتولو اقتصادي فعالیت دی.
- توکي مادي بڼه لري، خو خدمتونه عموماً مادي بڼه نه لري.
- تولید د طبیعي سرچینو، کار، پانګې او متشبثیت له ګډ استعمال سره ترسره کېږي.
- تخصص د یوه ځانګړي کار یا تولید په برخه کې تمرکز دی.
- د کار وېش د تولید دندې په کوچنیو برخو وېشي.
- ښه مهارت، وسایل، ټکنالوژي او مدیریت د تولید په ښه کېدو کې مرسته کوي.
- د تولید کیفیت او کمیت دواړه مهم دي.
- تولید د اقتصادي فعالیت او پرمختګ له مهمو بنسټونو څخه دی.
- مسؤل تولید باید د انسان، ټولنې او چاپېریال حقونه په پام کې ونیسي.

د فصل لنډیز

تولید د اقتصاد یوه اساسي برخه ده. انسان د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره توکو او خدمتونو ته اړتیا لري او دغه توکي او خدمتونه د تولید له لارې برابرېږي.

د تولید لپاره طبیعي سرچینې، کار، پانګه او متشبثیت سره یوځای کېږي. د تولید ښه تنظیم، تخصص، د کار وېش، مهارت، ټکنالوژي او مدیریت د تولید په زیاتوالي او ښه کېدو کې مرسته کوي.

تولید له مصرف سره نږدې اړیکه لري او د یوه هېواد د اقتصادي فعالیت او پرمختګ لپاره مهم رول لري.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. تولید څه شی دی؟

الف) یوازې د توکو اخیستل
ب) د توکو او خدمتونو رامنځته کول
ج) یوازې سپما
د) یوازې مصرف

سم ځواب: ب

۲. تخصص څه معنا لري؟

الف) په ټولو کارونو کې یو شان کار کول
ب) په یوه ځانګړي کار یا تولید کې تمرکز
ج) یوازې د کار پرېښودل
د) د تولید کمول

سم ځواب: ب

۳. کوم یو خدمت دی؟

الف (کتاب
ب (ډوډی
ج (د ښوونکي تدریس
د (جامي

سم ځواب: ج

ب: سم او ناسم

۱. تولید یوازې په فابریکه کې ترسره کېږي.
۲. خدمات هم اقتصادي ارزښت لري.
۳. تخصص کولای شي د تولید په زیاتوالي کې مرسته وکړي.
۴. د تولید کیفیت هېڅ اهمیت نه لري.
۵. تولید له مصرف سره اړیکه لري.

ځوابونه:

۱. ناسم
۲. سم
۳. سم
۴. ناسم
۵. سم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. تولید تعریف کړئ.
۲. د توکو او خدمتونو ترمنځ توپیر بیان کړئ.
۳. د تولید عوامل نوم واخلئ.
۴. تخصص څه شی دی؟
۵. د کار وېش څه معنا لري؟
۶. د تولید د زیاتوالي دري عوامل ولیکئ.
۷. تولید ولې د اقتصادي پرمختګ لپاره مهم دی؟

د فکر پوښتنه

که یوه فابریکه خپل تولید زیات کړي، خو د محصول کیفیت کم شي، آیا دا حتمي ده چې فابریکه به بریالۍ شي؟ خپل دلیل بیان کړئ.

د کورنۍ دنده

د خپل چاپېریال له یوه تولیدي فعالیت څخه یوه بېلګه انتخاب کړئ.

بیا ولیکئ:

۱. څه شی تولیدېږي؟
۲. کومې طبیعي سرچینې ورته اړتیا دي؟
۳. کوم کسان کار پکې کوي؟
۴. کوم وسایل یا ماشینونه کارول کېږي؟
۵. متشبث یا د فعالیت تنظیموونکی څوک دی؟
۶. محصول په پای کې څوک مصرفوي؟

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل د تدریس پر مهال دې ښوونکی د زده‌کوونکو له خپل چاپېریال څخه واقعي مثالونه واخلي. د یوې نانوایۍ، خیاطۍ، کرنیز فعالیت یا کوچنۍ فابریکې مثال د تولید د پروسې د تشریح لپاره ډېر مناسب دی.

د زده‌کوونکو هدف دې یوازې د »تولید« تعریف حفظول نه وي؛ هغوی باید وکولای شي د خپل چاپېریال په یوه اقتصادي فعالیت کې **طبیعي سرچینه، کار، پانګه، متشبثیت، تولید او مصرفوونکی** په عملي ډول وپېژني.

اقتصادي بنسټونه

څلورم فصل

اقتصادي انتخاب، د تولید امکانات او فرصت لګښت

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. اقتصادي انتخاب په روښانه ډول تشریح کړي.
2. د انتخاب د رامنځته کېدو لاملونه بیان کړي.
3. د بدیل مفهوم وپېژني.
4. فرصت لګښت د عملي مثالونو له لارې تشریح کړي.
5. د تولید امکانات مفهوم درک کړي.
6. د تولید د امکاناتو د منحني بنسټیزه معنا بیان کړي.
7. د محدودو سرچینو او تولید ترمنځ اړیکه تشریح کړي.
8. د سرچینو اغېزمن او غیراغېزمن استعمال توپیر کړي.

ولې انتخاب ته اړتیا لرو؟ ۴.۱

انسان هره ورځ له انتخابونو سره مخ کېږي.

یو زده‌کوونکی باید انتخاب وکړي چې خپل وخت په درس، ورزش، کار یا تفریح کې څنګه مصرف کړي.

یوه کورنۍ باید انتخاب وکړي چې خپل محدود عاید په خوراک، زده‌کړه، روغتیا، کور او نورو اړتیاوو کې څنګه ووېشي.

یو بزګر باید انتخاب وکړي چې خپله محدوده ځمکه په کوم محصول وکري.

یو دولت باید پرېکړه وکړي چې خپله محدوده بودیجه په کومو برخو کې ولګوي.

د دې ټولو انتخابونو تر شا یو اساسي حقیقت موجود دی:

سرچینې محدودې دي، خو اړتیاوې او غوښتنې ډېرې دي.

اقتصادي انتخاب څه شی دی؟ ۴.۲

اقتصادي انتخاب هغه پرېکړه ده چې یو شخص، کورنۍ، سوداګري یا دولت یې د محدودو سرچینو د مناسب استعمال لپاره له موجودو بدیلونو څخه کوي.

اقتصادي انتخاب په دې معنا نه دی چې انسان هر څه نه غواړي؛ بلکې معنا یې دا ده چې انسان د خپلو موجودو امکاناتو په نظر کې نیولو سره باید لومړیتوب وټاکي.

بېلګه

که یو زده‌کوونکی یوازې دوه ساعته وخت ولري او درې کارونه ولري:

- د اقتصاد درس مطالعه کول؛
- ورزش کول؛
- له ملګرو سره تفریح کول.

هغه نشي کولای چې هر کار په بشپړه توګه په هماغو دوو ساعتونو کې ترسره کړي.

نو باید انتخاب وکړي.

۴.۳ بدیل څه شی دی؟

بدیل هغه انتخاب یا امکان دی چې د یوه شي پر ځای غوره کېدای شي.

د بېلګې په توګه، که یو زده‌کوونکی د درس لپاره دوه ساعته ځانګړي کوي، ورزش او تفریح یې بدیلونه کېدای شي.

په اقتصادي پرېکړو کې د بدیلونو پېژندل مهم دي، ځکه انسان باید د موجودو انتخابونو ترمنځ پرتله وکړي.

۴.۴ لومړیتوب تاکل

کله چې سرچینې محدودې وي، باید اړتیاوې د اهمیت له مخې تنظیم شي.

دې ته **لومړیتوب تاکل** ویل کېږي.

بېلګه

یوه کورنۍ محدود عاید لري. په یوه میاشت کې لاندې اړتیاوې لري:

1. خوراک
2. درمل
3. د ماشومانو زده‌کړه
4. جامې
5. تفریح

کورنۍ بنايي لومړی هغه اړتیاوې پوره کړي چې د ژوند لپاره ډېرې ضروري وي.

لومړیتوبونه د هرې کورنۍ د شرایطو له مخې توپیر کولی شي.

۴.۵ فرصت لګښت

موږ په لومړي فصل کې د فرصت لګښت په اړه لنډه پېژندنه وکړه.

اوس يې په تفصيل سره زده کوو.

فرصت لګښت هغه تر ټولو غوره بديل دی چې د یوه انتخاب له امله پرېښودل کېږي.

بېلګه

فرض کړئ یو زدهکوونکی د جمعې په ورځ دوه ساعته د اقتصاد مطالعه کوي.

هغه په همدې وخت کې کولای شوای چې ورزش وکړي.

که د هغه لپاره ورزش تر ټولو غوره بدیل و، نو د اقتصاد د مطالعې فرصت لګښت يې ورزش دی.

مهمه خبره

فرصت لګښت تل په پيسو نه اندازه کېږي.

وخت، امکانات او نور فرصتونه هم فرصت لګښت لرلای شي.

۴.۶ د فرصت لګښت د مفهوم اهمیت

د فرصت لګښت مفهوم موږ سره مرسته کوي چې د خپلو پرېکړو پایلې ښه درک کړو.

کله چې موږ یو انتخاب کوو، باید فکر وکړو:

«که دا انتخاب وکړم، له کوم غوره فرصت څخه به تېر شم؟»

دا ډول فکر کول د انسان د پرېکړې کیفیت ښه کولای شي.

۴.۷ د تولید امکانات

د تولید امکانات د دې لپاره کارېږي چې وښيي یوه ټولنه یا اقتصاد د خپلو موجودو سرچینو او ټکنالوژۍ په وسیله د بېلابېلو توکو څومره تولید کولای شي.

د ساده مثال لپاره فرض کړئ چې یوه کوچنۍ ټولنه یوازې دوه توکي تولیدوي:

- خوراکي توکي
- درسي کتابونه

د تولني سرچيني محدودې دي.

که تولي سرچيني د خوراکي توکو توليد ته ځانګړې شي، د کتابونو توليد کمېږي.

که د کتابونو توليد زيات شي، بنايي د خوراکي توکو له توليد څخه يوه برخه کمه شي.

همدا د انتخاب او فرصت لګښت اړيکه څرګندوي.

۴.۸ د توليد امکاناتو جدول

فرض کړئ يوه ټولنه د خپلو ټولو سرچينو په کارولو سره لاندې انتخابونه لرلای شي:

انتخاب	خوراکي توکي	کتابونه
الف	۰	۱۰۰
ب	۲۰	۹۰
ج	۴۰	۷۰
د	۶۰	۴۰
هـ	۸۰	۰

دا جدول ښيي چې د يوې سرچينې د توليد زياتول ممکن د بلې سرچينې د توليد د کمېدو سبب شي.

۴.۹ د توليد امکاناتو منحني

د توليد امکانات په ګراف کې هم ښودل کېدای شي.

افقي محور د يوه محصول اندازه ښيي، او عمودي محور د بل محصول اندازه ښيي.

د منحني پر بېلابېلو نقطو کې د توليد بېلابېل ترکيبونه ښودل کېږي.

د توليد امکاناتو منحني زده‌کوونکي سره مرسته کوي چې د **محدودو سرچينو، انتخاب او فرصت لګښت** اړيکه په تصويري ډول درک کړي.

۴.۱۰ د توليد امکاناتو منحني کې درې مهم حالتونه

د توليد امکاناتو په ساده مثال کې درې حالتونه مهم دي:

۱. پر منحني نقطه

که توليد د امکاناتو پر منحني وي، موجودې سرچينې په اغېزمن ډول کارول کېږي.

۲. د منحني دننه نقطه

که توليد د امکاناتو له منحني څخه دننه وي، ځينې سرچينې ښايي په بشپړه توګه نه وي کارول شوې.

لکه:

- بېکاري
- د وسايلو نه کارول
- د سرچينو ضايع

۳. د منحني بهر نقطه

د منحني بهر نقطه د موجودو سرچينو او ټکنالوژۍ په حالت کې د توليد لپاره د لاسرسي وړ نه وي.

که سرچينې، مهارتونه يا ټکنالوژي زياته شي، د توليد امکانات پراخېدای شي.

۴.۱۱ د فرصت لګښت او د توليد امکانات

د توليد امکاناتو له مثال څخه پوهېږو چې که د يوه محصول توليد زيات کړو، ښايي د بل محصول له توليد څخه يوه برخه کمه کړو.

هغه محصول چې د زيات توليد لپاره پرېښودل کېږي، د انتخاب د فرصت لګښت څرګندوي.

بېلګه

که يوه ټولنه د کتابونو توليد له ۴۰ څخه ۷۰ واحدونو ته لوړ کړي، نو د خوراکي توکو توليد له ۸۰ څخه ۴۰ واحدونو ته کمېږي.

نو د کتابونو د زيات توليد لپاره د خوراکي توکو يوه برخه پرېښودل شوې ده.

۴.۱۲ د فرصت لګښت او ورځنۍ ژوند

فرصت لګښت یوازې په تولیدي فعالیتونو کې نه لیدل کېږي.

د زده‌کوونکي مثال

که زده‌کوونکی یو ساعت د موبایل په استعمال کې تېر کړي، هغه ساعت يې د مطالعې لپاره نه شي کارولای.

د کورنۍ مثال

که یوه کورنۍ خپلې پیسې په یوه ځانګړي توکي ولګوي، بیايي په همدې پیسو بل توکی وانخلي.

د سوداګر مثال

که سوداګر خپلې پیسې په یوه کاروبار کې پانګونه کړي، بیايي په بل کاروبار کې د پانګونې فرصت له لاسه ورکړي.

۴.۱۳ اغېزمن استعمال

اغېزمن استعمال هغه حالت دی چې موجودې سرچینې په داسې ډول وکارول شي چې د سرچینو له ضایع کېدو پرته تر ممکنه حده غوره تولید یا پایله ترلاسه شي.

اغېزمن استعمال د اقتصاد لپاره مهم دی، ځکه سرچینې محدودې دي.

که یوه سرچینه بېځایه ضایع شي، د نورو اړتیاوو لپاره به لږه سرچینه پاتې شي.

۴.۱۴ د سرچینو غیراغېزمن استعمال

کله چې سرچینې بېکاره پاتې شي یا په ناسم ډول وکارول شي، د تولید کچه له ممکن حد څخه کمه پاتې کېدای شي.

لکه:

- د کارکوونکو بېکاري
- د ماشینونو بې‌ځایه درول
- د اوبو ضایع کول
- د موادو خرابول
- د وخت بېځایه تېرول

د سرچینو ښه مدیریت کولای شي د دې ستونزو د کمولو لپاره مرسته وکړي.

۴.۱۵ اقتصادي انتخاب او د هېواد پرمختګ

اقتصادي انتخاب يوازې د افرادو موضوع نه ده.

يو هېواد هم بايد د خپلو محدودو سرچينو په اړه انتخاب وکړي.

مثلاً دولت ممکن د خپلې بوديجې يوه برخه په:

- ښوونه او روزنه؛
- روغتيا؛
- کرنه؛
- سړکونو؛
- انرژۍ؛
- اوبو؛
- نورو عامه خدمتونو

ولګوي.

هر انتخاب خپل لګښت لري، ځکه يوه محدوده بوديجه نشي کولای چې ټولې اړتياوې په يوه وخت کې په بشپړه توګه پوره کړي.

۴.۱۶ د ټولګي فعاليت

فعاليت: «دوه انتخابونه»

ښوونکی دې زده‌کوونکو ته لاندې حالت وړکړي:

يوه ټولنه ۱۰۰ واحده اقتصادي سرچينې لري.

دا سرچينې يوازې د دوو شيانو د توليد لپاره کارول کېږي:

- خوراکي توکي
- درسي کتابونه

زده‌کوونکي دې په ډلو کې بحث وکړي:

1. که ټولې سرچينې د خوراکي توکو لپاره وکارول شي، څه پېښېږي؟
2. که ټولې سرچينې د کتابونو لپاره وکارول شي، څه پېښېږي؟
3. ولې دواړه توکي په نامحدود مقدار نه شو توليدولای؟
4. که کتابونه زيات کړو، د خوراکي توکو پر توليد څه اغېز راځي؟
5. د دې انتخاب فرصت لګښت څه دی؟

د فصل مهم ټکي ۴.۱۷

- اقتصادي انتخاب د محدودو سرچينو له امله رامنځته کېږي.
- بديل هغه امکان دی چې د يوه انتخاب پر ځای غوره کېدای شي.
- لومړيتوب ټاکل د محدودو سرچينو د مناسب استعمال لپاره مهم دی.
- فرصت لګښت تر ټولو غوره پرېښودل شوی بديل دی.
- د توليد امکانات ښيي چې اقتصاد د خپلو سرچينو په وسيله د توکو او خدمتونو کوم ترکيب توليدولای شي.
- د يوه محصول زيات توليد ښايي د بل محصول د توليد د کمېدو سبب شي.
- د سرچينو اغېزمن استعمال د اقتصادي پرمختګ لپاره مهم دی.
- د سرچينو زياتوالی، د مهارت لوړوالی او ټکنالوژيک پرمختګ د توليد امکانات پراخولای شي.

د فصل لنډيز

اقتصادي سرچينې محدودې دي، نو افراد، کورنۍ، سوداګرۍ او دولتونه بايد د خپلو سرچينو په اړه انتخاب وکړي.

هر انتخاب بديلونه لري او کله چې يو غوره انتخاب ترسره کېږي، تر ټولو غوره پرېښودل شوی بديل د فرصت لګښت په توګه مطرح کېږي.

د توليد امکانات ښيي چې يوه ټولنه د خپلو موجودو سرچينو او ټکنالوژۍ په وسيله د بېلابېلو توکو او خدمتونو کوم ترکيب توليدولای شي.

د توليد امکاناتو مطالعه موږ ته دا راښيي چې محدودې سرچينې، انتخاب او فرصت لګښت يو له بل سره نږدې اړيکه لري.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. اقتصادي انتخاب ولې رامنځته کېږي؟

الف) ځکه سرچينې نامحدودې دي
ب) ځکه اړتياوې نشته
ج) ځکه سرچينې محدودې دي او اړتياوې ډېرې دي
د) ځکه توليد هېڅ اهميت نه لري

سم ځواب: ج

۲. فرصت لګښت څه شی دی؟

الف) ټول انتخابونه
ب) تر ټولو غوره پرېښودل شوی بديل

ج (یوازې مالي لګښت
د (د تولید ټول مقدار

سم ځواب: ب

۳. د تولید امکانات څه ښیي؟

الف (یوازې د خلکو عاید
ب (د اقتصاد د تولید ممکن ترکیبونه
ج (یوازې د بازار بیې
د (یوازې د بانکونو فعالیت

سم ځواب: ب

ب: سم او ناسم

۱. اقتصادي انتخاب د محدودو سرچینو له امله رامنځته کېږي.
۲. فرصت لګښت یوازې په پیسو اندازه کېږي.
۳. د یوه محصول زیات تولید ښايي د بل محصول تولید کم کړي.
۴. ټولې سرچینې تل په بشپړه توګه او اغېزمن ډول کارول کېږي.
۵. ټکنالوژیک پرمختګ د تولید امکانات پراخولای شي.

ځوابونه:

۱. سم
۲. ناسم
۳. سم
۴. ناسم
۵. سم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. اقتصادي انتخاب تعریف کړئ.
۲. بدیل څه شی دی؟
۳. فرصت لګښت په یوه عملي مثال کې تشریح کړئ.
۴. د تولید امکانات څه معنا لري؟
۵. د تولید امکاناتو منحنی دننه نقطه څه ښیي؟
۶. ولې سرچینې باید په اغېزمن ډول وکارول شي؟
۷. د ټکنالوژۍ پرمختګ څنګه د تولید امکانات زیاتولای شي؟

د فکر پوښتنه

که د یوه هېواد بودیجه محدوده وي او دولت هممهاله د ښوونځیو، روغتونونو او سړکونو لپاره بودیجه غواړي، ولې باید لومړیتوب وټاکي؟ د خپل نظر دلیل ولیکئ.

د کورنۍ دنده

په خپل ورځني ژوند کې یوه اقتصادي پرېکړه انتخاب کړئ.

لاندې پوښتنې ځواب کړئ:

١. ستا انتخاب څه و؟
٢. ستا بدیل څه و؟
٣. ولې دې لومړی انتخاب غوره کړ؟
۴. د انتخاب فرصت لګښت دې څه و؟
۵. که ستا سرچینې دوه برابره وای، آیا ستا انتخاب به بدل شوی وای؟ ولې؟

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل د تدریس پر مهال باید زده‌کوونکي د فرصت لګښت مفهوم په عملي مثالونو کې تمرین کړي. د تولید امکاناتو منحنی دې د ساده مثالونو له لارې تشریح شي، څو زده‌کوونکي لومړی د مفهوم منطق درک کړي او وروسته د ګراف له لوستلو سره بلد شي.

د درس اصلي هدف د فورمولونو حفظول نه دي؛ هدف دا دی چې زده‌کوونکی پوه شي چې **محدودې سرچینې انسان مجبوروي چې انتخاب وکړي، او هر انتخاب یو غوره بدیل له لاسه ورکوي.**

۳. تقاضا: هغه اندازه توکي او خدمات چي پیـرودونکی د اخیستلو او توان لري.

(مثال: زیات خلک د غنمو د اخیستلو غوښته کوي).

پنځم فصل

تقاضا؛ مفهوم، قانون او اغېزمن عوامل

د زدهکړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زدهکوونکي وکولای شي:

1. تقاضا تعریف کړي.
2. د تقاضا او عادي غوښتنې ترمنځ توپیر بیان کړي.
3. د تقاضا قانون تشریح کړي.
4. د تقاضا جدول ولولي.
5. د تقاضا منحنی مفهوم درک کړي.
6. هغه عوامل وپېژني چې پر تقاضا اغېز کوي.
7. د قیمت او تقاضا ترمنځ اړیکه تشریح کړي.
8. د ورځني ژوند له مثالونو څخه د تقاضا مفهوم وپېژني.

۵.۱ تقاضا څه شی ده؟

موږ په ورځني ژوند کې ډېر شیان غواړو. کېدای شي یو زدهکوونکی نوی موبایل، کتاب، جامې، خوراک او نور شیان وغواړي.

خو یوازې **غوښتل** د اقتصادي اصطلاح له مخې تقاضا نه ده.

تقاضا هغه اندازه توکي یا خدمتونه دي چې یو مصرفوونکی يې په یوه ټاکلي قیمت، د یوه ټاکلي وخت په ترڅ کې، د اخیستلو توان او اراده ولري.

نو د تقاضا لپاره درې مهم شرایط اړین دي:

1. د توکي یا خدمت غوښتل؛
2. د اخیستلو توان لرل؛
3. د اخیستلو اراده لرل.

بېلګه

که یو زدهکوونکی یو کتاب غواړي، خو د اخیستلو لپاره پیسې ونه لري، یوازې غوښتنه لري؛ اقتصادي تقاضا يې نه شي بلل کېدای.

خو که کتاب غواړي، پیسې لري او د اخیستلو پرېکړه هم کوي، نو تقاضا لري.

۵.۲ د تقاضا اهمیت

تقاضا د بازار په فعالیت کې مهم رول لري.

تولیدوونکي غواړي پوه شي چې خلک کوم توکي او خدمتونه غواړي او په کومه اندازه يې اخلي.

که د یوه محصول تقاضا لوړه وي، تولیدوونکي ښايي د هغه د تولید اندازه زیاته کړي.

که تقاضا کمه شي، تولیدوونکي ښايي تولید کم کړي یا د محصول په بیه او کیفیت کې بدلون راولي.

له همدې امله د تقاضا مطالعه د مصرفوونکو او تولیدوونکو دواړو لپاره مهمه ده.

۵.۳ د تقاضا قانون

د تقاضا په اقتصاد کې یو مهم اصل شته چې د **تقاضا قانون** بلل کېږي.

که نور شرایط ثابت پاتې شي، د یوه عادي توکي د قیمت په لوړېدو سره د هغه تقاضا کمېږي، او د قیمت په کمېدو سره تقاضا زیاتېږي.

یعنې د قیمت او تقاضا ترمنځ عموماً مخالفه اړیکه شتون لري.

ساده مثال

که د یوه کتاب قیمت ۱۰۰ افغانۍ وي، ښايي ډېرو زده‌کوونکو ته د اخیستلو وړ وي.

که قیمت يې ۳۰۰ افغانۍ شي، ښايي د اخیستونکو شمېر کم شي.

که قیمت يې بېرته ۱۰۰ افغانۍ ته راکم شي، ښايي د اخیستونکو شمېر زیات شي.

البته دا اصل د دې فرض پر بنسټ دی چې نور مهم شرایط ثابت وي.

۵.۴ د تقاضا جدول

د تقاضا جدول ښيي چې د یوه توکي په بېلابېلو بیو کې مصرفوونکي څومره مقدار اخیستل غواړي.

فرض کړئ د یوه کتاب لپاره لاندې وضعیت موجود وي:

د کتاب قیمت (افغانۍ)	**تقاضا شوې اندازه**
۱۰۰	۵۰

تقاضا شوې اندازه	**د کتاب قیمت (افغانی)**
١٠٠	٨٠
١٥٠	٦٠
٢٠٠	٤٠
٢٥٠	٢٠

له جدول څخه ښکاري چې د قیمت له زیاتېدو سره د تقاضا شوې اندازې کچه کمه شوې ده.

٥.٥ د تقاضا منحني

د تقاضا جدول په ګراف کې هم ښودل کېدای شي.

په عمومي ډول:

- عمودي محور د قیمت ښودلو لپاره کارېږي.
- افقي محور د تقاضا شوې اندازې ښودلو لپاره کارېږي.

د عادي توکو لپاره د تقاضا منحني عموماً له پورته څخه ښکته لوري ته ځي.

دا د قیمت او تقاضا ترمنځ مخالفه اړیکه څرګندوي.

٥.٦ ولې د قیمت په لوړېدو سره تقاضا کمېږي؟

د دې لپاره څو اقتصادي لاملونه شته.

١. د پېرلو ځواک

کله چې قیمتونه لوړ شي، د ثابت عاید لرونکی مصرفوونکی کولای شي لږ توکي واخلي.

٢. بدیلونه

که د یوه توکي قیمت لوړ شي، مصرفوونکی ښايي د هغه پر ځای بل ورته توکی واخلي.

٣. د مصرفوونکي انتخاب

مصرفوونکی هڅه کوي خپلې محدودې پیسې په هغو توکو ولګوي چې ورته ډېر ارزښت ولري.

۵.۷ د تقاضا پر وړاندې اغېز کوونکي عوامل

د یوه توکي تقاضا یوازې د هغه په قیمت پورې اړه نه لري.

مهم عوامل یې دا دي:

۱. عاید

که د مصرفوونکي عاید زیات شي، د ډېرو عادي توکو د اخیستلو وړتیا یې هم زیاتېږي.

که عاید کم شي، د ډېرو توکو تقاضا کمېدای شي.

۲. د اړوندو توکو قیمتونه

ځیني توکي یو د بل بدیل دي.

لکه:

- چای او قهوه
- کوچ او ځیني بدیل خوراکي توکي

که د یوه بدیل توکي قیمت لوړ شي، د بل توکي تقاضا زیاتېدای شي.

ځیني توکي بیا یو له بل سره یوځای کارول کېږي.

لکه:

- موټر او تېل
- کمپیوټر او ځیني اړوند وسایل

که د یوه مکمل توکي قیمت ډېر لوړ شي، د بل توکي تقاضا هم اغېزمنېدای شي.

۳. د مصرفوونکي ذوق او خوښه

که د خلکو خوښه د یوه محصول په اړه زیاته شي، تقاضا یې زیاتېدای شي.

۴. د راتلونکي په اړه تمې

که خلک فکر وکړي چې د یوه توکي قیمت به راتلونکي کې لوړ شي، ښایي اوس یې زیات واخلي.

۵. د پېرېدونکو شمېر

که په بازار کې د یوه محصول احتمالي پېرېدونکي زیات شي، د هغه تقاضا هم زیاتېدای شي.

۵.۸ د تقاضا بدلون او د تقاضا د مقدار بدلون

دا دوه مفاهیم باید سره ګډ نه شي.

د تقاضا د مقدار بدلون

کله چې د هماغه توکي قیمت بدل شي او د تقاضا شوي اندازه هم بدله شي، دې ته د تقاضا د مقدار بدلون ویل کیږي.

د تقاضا بدلون

کله چې د قیمت پرته نور عوامل، لکه عاید، ذوق، د پیرېدونکو شمېر یا د اړوندو توکو قیمتونه بدل شي، ټوله تقاضا بدلېدای شي.

دا توپیر د اقتصاد د زدهکوونکو لپاره ډېر مهم دی.

۵.۹ د تقاضا زیاتوالی

که د یوه توکي په هره بیه کې مصرفوونکي د پخوا په پرتله زیات مقدار اخیستل غواړي، تقاضا زیاته شوې ده.

د تقاضا د زیاتوالي لاملونه کېدای شي:

- د مصرفوونکو د عاید زیاتوالی؛
- د محصول د خوښې زیاتوالی؛
- د پیرېدونکو د شمېر زیاتوالی؛
- د بدیل توکي د قیمت لوړوالی؛
- د راتلونکي د قیمت د زیاتوالي تمه.

۵.۱۰ د تقاضا کموالی

که د یوه توکي په هره بیه کې مصرفوونکي د پخوا په پرتله لږ مقدار اخیستل غواړي، تقاضا کمه شوې ده.

لکه:

- د عاید کمېدل؛
- د محصول د خوښې کمېدل؛
- د پیرېدونکو شمېر کمېدل؛
- د بدیل توکي د قیمت کمېدل.

۵.۱۱ د تقاضا عملي مثال

فرض کړئ د یوه ښوونیز کتاب قیمت ۲۰۰ افغانۍ دی.

په لومړۍ میاشت کې ۱۰۰ زدهکوونکي غواړي چې دغه کتاب واخلي.

وروسته ښوونځي اعلان وکړي چې دغه کتاب د راتلونکي کال لپاره هم مهم دی او د زدهکوونکو علاقه ورسره زیاته شي.

که د کتاب قیمت هماغه ۲۰۰ افغانۍ پاتې وي، خو د اخیستونکو شمېر ۱۵۰ ته لوړ شي، دا د تقاضا د زیاتوالي یوه بېلګه کېدای شي.

۵.۱۲ تقاضا او د مصرفوونکي عاید

عاید د تقاضا له مهمو عواملو څخه دی.

که د یوه شخص عاید زیات شي، هغه ښایي د ډېرو عادي توکو او خدمتونو د اخیستلو توان پیدا کړي.

خو باید یادونه وشي چې ټول توکي د عاید له بدلون سره یو شان چلند نه کوي.

د بېلګې په توګه، ځینې خلک د عاید له زیاتېدو سره د لوړ کیفیت توکو ته مخه کوي، خو د ځینو ارزانه بدیلو توکو تقاضا یې کمېدای شي.

۵.۱۳ د تقاضا او مصرفوونکي مسؤلیت

مصرفوونکی باید یوازې د قیمت له مخې پرېکړه ونه کړي.

هغه باید لاندې موارد هم په پام کې ونیسي:

- ایا توکي ته اړتیا لري؟
- ایا کیفیت یې مناسب دی؟
- ایا د هغه قیمت مناسب دی؟
- ایا بل بدیل شته؟
- ایا د خپل عاید له اندازې سره برابر مصرف کوي؟

د اقتصادي پوهې لرونکی مصرفوونکی هڅه کوي خپلې محدودې سرچینې په هوښیارۍ وکاروي.

۵.۱۴ د ټولګي فعاليت

فعاليت: «زموږ د ټولګي تقاضا»

ښوونکی دې زده‌کوونکو ته يوه فرضي پوښتنه وکړي:

که د يوه درسي کتاب قيمت ۱۰۰ افغانۍ وي، څو زده‌کوونکي به يې واخلي؟

بيا دې فرضي قيمتونه داسې بدل کړي:

- ۱۰۰ افغانۍ
- ۱۵۰ افغانۍ
- ۲۰۰ افغانۍ
- ۲۵۰ افغانۍ

زده‌کوونکي دې خپل اټکلونه وليکي.

وروسته دې بحث وکړي:

ولې د قيمت په لوړېدو سره د اخيستونکو شمېر ممکن کم شي؟

هدف دا دی چې زده‌کوونکي د تقاضا قانون د خپل فکر او تجربې له لارې درک کړي.

۵.۱۵ د فصل مهم ټکي

- تقاضا يوازې غوښتنه نه ده؛ د اخيستلو توان او اراده هم ورسره اړينه ده.
- د تقاضا قانون وايي چې د نورو شرايطو د ثابت پاتې کېدو په صورت کې د قيمت او تقاضا ترمنځ عموماً مخالفه اړيکه وي.
- د تقاضا جدول د قيمت او تقاضا شوې اندازې اړيکه ښيي.
- د تقاضا منحني دا اړيکه په ګراف کې څرګندوي.
- عايد، ذوق، د اړوندو توکو قيمتونه، تمې او د پېرېدونکو شمېر د تقاضا مهم عوامل دي.
- د تقاضا د مقدار بدلون او د تقاضا بدلون بايد سره توپير شي.
- هوښيار مصرفوونکی خپلې محدودې سرچينې په دقت کاروي.

د فصل لنډيز

تقاضا د اقتصاد له مهمو مفاهيمو څخه ده. کله چې يو مصرفوونکی د يوه توکي يا خدمت د اخيستلو غوښتنه، توان او اراده ولري، اقتصادي تقاضا رامنځته کېږي.

د عادي شرايطو په صورت کې د قيمت په لوړېدو سره د تقاضا شوې اندازه کمېږي او د قيمت په کمېدو سره زياتېږي.

خو د یوه توکي تقاضا یوازې د هغه له قیمت سره تړاو نه لري. د مصرفوونکي عاید، ذوق، د اړوندو توکو قیمتونه، د پېرېدونکو شمېر او د راتلونکي په اړه تمې هم پر تقاضا اغېز کوي.

د تقاضا پوهه موږ سره مرسته کوي چې د بازار د مصرفوونکو چلند ښه درک کړو.

د زدهکوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. اقتصادي تقاضا څه ته وايي؟

الف) یوازې د یوه شي غوښتل
ب) د اخیستلو غوښتنه، توان او اراده
ج) یوازې د یوه شي لیدل
د) د یوه شي تولید

سم ځواب: ب

۲. د تقاضا د قانون له مخې، که نور شرایط ثابت وي، د قیمت په لوړېدو سره څه پېښېږي؟

الف) تقاضا شوې اندازه عموماً کمېږي
ب) تقاضا تل دوه برابره کېږي
ج) تولید حتمي درې برابره کېږي
د) عاید حتمي لوړېږي

سم ځواب: الف

۳. کوم یو د تقاضا له مهمو عواملو څخه دی؟

الف) د مصرفوونکي عاید
ب) د ورځې اوږدوالی
ج) د کتاب د پاڼو شمېر په هر حالت کې
د) د پلورنځي رنګ

سم ځواب: الف

ب: سم او ناسم

۱. هره غوښتنه اقتصادي تقاضا ده.
۲. د تقاضا لپاره د اخیستلو توان مهم دی.
۳. د عاید بدلون د تقاضا پر کچه اغېز کولای شي.
۴. د تقاضا منحني د قیمت او تقاضا شوې اندازې اړیکه ښیي.
۵. د تقاضا قانون د ټولو شرایطو د بدلون په حالت کې هم هماغسې ثابت پاتې کېږي.

ځوابونه:

۱. ناسم
۲. سم
۳. سم
۴. سم
۵. ناسم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. تقاضا تعریف کړئ.
۲. د تقاضا او عادي غوښتنې ترمنځ توپیر بیان کړئ.
۳. د تقاضا قانون تشریح کړئ.
۴. د تقاضا پر وړاندې څلور اغېزمن عوامل ولیکئ.
۵. د تقاضا جدول څه شی دی؟
۶. د تقاضا منحني څه ښیي؟
۷. د تقاضا د مقدار بدلون او د تقاضا د بدلون ترمنځ توپیر بیان کړئ.

د فکر پوښتنه

که د یوه ښوونیز کتاب قیمت کم شي، آیا حتمي ده چې د هغه تقاضا به زیاته شي؟ کوم نور عوامل باید په پام کې ونیول شي؟

د کورنۍ دنده

د خپل کور یا بازار څخه یو توکی انتخاب کړئ؛ لکه:

وریجې، غوړي، کتاب، جامې یا بل شی.

بیا ولیکئ:

۱. که د هغه قیمت لوړ شي، ستاسي د اخیستلو پرېکړه به څنګه بدله شي؟
۲. که ستاسي عاید زیات شي، آیا تقاضا به بدله شي؟
۳. که د هغه بدیل توکي قیمت کم شي، څه اغېز به ولري؟
۴. کوم عوامل د دې توکي پر تقاضا اغېز کولی شي؟

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل په تدریس کې دې ښوونکی هڅه وکړي چې زده‌کوونکي د «تقاضا» او «غوښتنې» ترمنځ توپیر په عملي مثالونو کې درک کړي.

د تقاضا قانون دې د ساده جدول او د ورځني ژوند له مثالونو سره تشریح شي. د تقاضا د منحني په اړه دې زده‌کوونکو ته لومړی د قیمت او تقاضا د اړیکې مفهوم واضح شي، بیا دې ګراف ور زده کړل شي.

د فصل په پای کې دې زده‌کوونکي وکولای شي د یوه واقعي توکي لپاره د تقاضا اغېزمن عوامل په خپله وپېژني.

۲. عرضه: هغه اندازه توکي او خدمات چې پلورونکي بازار ته پلاور لپاره وړاندې کوي.

(مثال: یو پلورونکی ۱۰۰ کیلو غنم بازار ته راوي).

شپږم فصل

عرضه؛ مفهوم، قانون او اغېزمن عوامل

د زدهکړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زدهکوونکي وکولای شي:

1. عرضه تعریف کړي.
2. د عرضه او موجودو توکو ترمنځ توپیر بیان کړي.
3. د عرضې قانون تشریح کړي.
4. د عرضې جدول ولولي.
5. د عرضې منحنې مفهوم درک کړي.
6. هغه مهم عوامل وپېژني چې پر عرضه اغېز کوي.
7. د قیمت او عرضې ترمنځ اړیکه تشریح کړي.
8. د عرضې د مقدار بدلون او د عرضې د بدلون ترمنځ توپیر وکړي.

۶.۱ عرضه څه شی ده؟

په بازار کې یوازې مصرفوونکي مهم نه دي؛ تولیدوونکي او پلورونکي هم مهم رول لري.

مصرفوونکي غواړي توکي او خدمتونه واخلي، خو تولیدوونکي او پلورونکي غواړي هغه توکي او خدمتونه بازار ته وړاندې کړي.

عرضه هغه اندازه توکي یا خدمتونه دي چې تولیدوونکي یا پلورونکي یې په یوه ټاکلي قیمت او ټاکلي وخت کې بازار ته د وړاندې کولو توان او اراده لري.

بېلګه

فرض کړئ یو نانوایي هره ورځ د ډوډۍ د تولید لپاره خپل امکانات لري.

که د ډوډۍ قیمت مناسب وي او نانوایي د تولید توان ولري، هغه کولای شي ټاکلې اندازه ډوډۍ بازار ته وړاندې کړي.

دغه بازار ته وړاندې شوې اندازه د عرضې یوه برخه ده.

۶.۲ عرضه او موجود ذخیره

عرضه باید له دې سره ګډه نه شي چې «په ګودام کې څومره توکي موجود دي».

ممکن یو سوداګر په ګودام کې ۱۰۰۰ کیلوګرامه یو توکی ولري، خو د ځانګړو شرایطو له امله یوازې ۶۰۰ کیلوګرامه یې بازار ته وړاندې کړي.

نو عرضه د بازار لپاره د وړاندې کولو **اراده او توان** هم په پام کې نیسي.

۶.۳ د عرضې قانون

د اقتصاد یو مهم اصل د عرضې قانون دی.

که نور شرایط ثابت پاتې شي، د یوه عادي توکي د قیمت په لوړېدو سره د تولیدوونکو او پلورونکو عرضه عموماً زیاتېږي، او د قیمت په کمېدو سره عرضه عموماً کمېږي.

یعنې د قیمت او عرضې ترمنځ عموماً مستقیمه اړیکه شتون لري.

بېلګه

فرض کړئ د یوه محصول قیمت لوړ شي.

تولیدوونکي بنايي ووینې چې د محصول له پلور څخه د عاید او ګټې امکان زیات شوی، نو هڅه وکړي چې د هغه تولید یا بازار ته وړاندې کول زیات کړي.

خو که قیمت ډېر کم شي، بنايي تولیدوونکي د تولید اندازه کمه کړي.

۶.۴ د عرضې جدول

د عرضې جدول د یوه توکي په بېلابېلو بیو کې د تولیدوونکو د وړاندې کولو اندازه ښيي.

فرض کړئ د یوه محصول لپاره وضعیت داسې دی:

د محصول قیمت (افغانۍ)	عرضه شوې اندازه
۲۰	۵۰
۴۰	۱۰۰
۶۰	۱۵۰

عرضه شوې اندازه	د محصول قیمت (افغانی)
۸۰	۲۰۰
۱۰۰	۲۵۰

له جدول څخه ښکاري چې د قیمت له زیاتېدو سره عرضه شوې اندازه هم زیاته شوې ده.

۶.۵ د عرضې منحني

د عرضې جدول په ګراف کې هم ښودل کېدای شي.

په عمومي ډول:

- عمودي محور د قیمت اندازه ښيي.
- افقي محور د عرضه شوې اندازې ښيي.

د عادي توکو لپاره د عرضې منحني عموماً له ښکته څخه پورته لوري ته ځي.

دا د قیمت او عرضې شوې اندازې ترمنځ مستقیمه اړیکه څرګندوي.

۶.۶ ولې د قیمت په لوړېدو سره عرضه زیاتیږي؟

د دې اړیکې څو مهم لاملونه شته.

۱. د ګټې امکان

لوړ قیمت د تولیدوونکي لپاره د زیاتې ګټې امکان برابرولای شي.

۲. د تولید هڅونه

که تولیدوونکی ووینې چې د یوه محصول بازار ښه دی، ښایي د تولید اندازه زیاته کړي.

۳. نوي تولیدوونکي

د یوه محصول د لوړ قیمت له امله ښایي نوي تولیدوونکي هم بازار ته داخل شي.

البته په عملي بازارونو کې د عرضې غبرګون د صنعت، وخت او نورو شرایطو له مخې توپیر کولی شي.

۶.۷ د عرضې پر وړاندې اغېزمن عوامل

عرضه یوازې د محصول له قیمت سره تړلې نه ده.

مهم عوامل يې دا دي:

۱. د تولید لګښت

که د خامو موادو، انرژۍ، ټرانسپورټ یا کار لګښت زیات شي، د تولیدوونکي د تولید توان او هڅونه اغېزمنېدای شي.

۲. ټکنالوژي

ښه ټکنالوژي کولای شي د تولید پروسه اسانه او ارزانه کړي او د تولید اندازه زیاته کړي.

۳. د تولیدوونکو شمېر

که په بازار کې د یوه محصول تولیدوونکي زیات شي، د بازار ټولیزه عرضه هم زیاتېدای شي.

۴. طبیعي شرایط

په کرنه کې باران، وچکالي، سیلابونه او نور طبیعي شرایط پر عرضه اغېز لري.

۵. د نورو محصولاتو قیمت

یو تولیدوونکی ښایي د خپلو سرچینو د کارولو په اړه انتخاب وکړي.

که د بل محصول تولید ورته ګټور شي، ښایي د لومړي محصول عرضه کمه کړي.

۶. د راتلونکي په اړه تمې

که تولیدوونکي تمه ولري چې په راتلونکي کې به قیمت لوړ شي، ښایي د اوسني بازار لپاره د عرضه کولو پرېکړه بدله کړي.

۶.۸ د عرضې زیاتوالی

کله چې د قیمت له بدلون پرته د یوه محصول په هره بیه کې تولیدوونکي د پخوا په پرتله زیات مقدار بازار ته وړاندې کول غواړي او کولای شي، د عرضې زیاتوالی رامنځته کېږي.

د عرضې د زیاتوالي ځینې لاملونه:

- د تولید د لګښت کمېدل؛
- د ټکنالوژۍ پرمختګ؛
- د تولیدوونکو د شمېر زیاتېدل؛

- مناسب طبيعي شرايط؛
- د توليد لپاره د خامو موادو اسانه لاسرسی.

۶.۹ د عرضې کموالی

کله چې د قيمت له بدلون پرته د يوه محصول په هره بيه کې د توليدوونکو د وړاندې کولو وړتيا يا اراده کمه شي، د عرضې کموالی رامنځته کېږي.

لکه:

- د توليد لګښت زياتېدل؛
- د خامو موادو کمښت؛
- طبيعي افتونه؛
- د توليد د وسايلو خرابېدل؛
- د توليدوونکو د شمېر کمېدل.

۶.۱۰ د عرضې د مقدار بدلون او د عرضې بدلون

دا دوه مفاهيم بايد سره توپير ولري.

د عرضې د مقدار بدلون

کله چې د هماغه توکي **قيمت** بدل شي او توليدوونکی د بازار لپاره د وړاندې کولو اندازه بدله کړي، دې ته د عرضې د مقدار بدلون ويل کېږي.

د عرضې بدلون

کله چې د قيمت پرته نور عوامل بدل شي، لکه د توليد لګښت، ټکنالوژي يا د توليدوونکو شمېر، ټوله عرضه بدلېدای شي.

دا توپير د اقتصاد په زدهکړه کې ډېر مهم دی.

۶.۱۱ د کرنې مثال

کرنه د عرضې د مفهوم د پوهېدو لپاره ښه مثال دی.

فرض کړئ يو بزګر غنم توليدوي.

که:

- مناسب باران وشي؛
- د اوبو لاسرسی ښه وي؛
- د تخم کيفيت ښه وي؛
- د سرې او نورو موادو لګښت مناسب وي؛
- د کرنې وسايل موجود وي؛

نو د غنمو توليد او عرضه ښه کېدای شي.

خو وچکالي، سيلاب، ناروغی يا د توليد د لګښت زياتوالی د عرضې پر کچه منفي اغېز کولای شي.

۶.۱۲ عرضه او د توليد لګښت

د توليد لګښت د عرضې لپاره ډېر مهم دی.

که د يوه محصول د توليد لپاره اړين مواد ګران شي، توليدوونکی ښايي د پخوا په اندازه توليد ونه شي کولای يا ونه غواړي.

بېلګه

که د خياطۍ لپاره د ټوکر قيمت ډېر لوړ شي، د جامو د توليد لګښت زياتېږي.

که نور شرايط همداسې پاتې وي، ښايي د جامو د توليدوونکي عرضه کمه شي.

۶.۱۳ عرضه او ټکنالوژي

ټکنالوژي د توليد په بهير کې مهم رول لري.

که يوه فابريکه نوې ماشين واخلي چې په لږ وخت کې ډېر محصولات توليدوي، د هغې د توليد ظرفيت زياتېدای شي.

په دې ډول ټکنالوژيک پرمختګ د عرضې په زياتېدو کې مرسته کولای شي.

خو د ټکنالوژۍ اغېز يوازې د ماشين اخيستلو پورې محدود نه دی؛ د کارکوونکو روزنه، د سيستم ښه مديريت او د ټکنالوژۍ مناسب استعمال هم مهم دي.

۶.۱۴ عرضه او د توليدوونکي پرېکړه

توليدوونکی بايد د خپلو محدودو سرچينو په اړه پرېکړه وکړي.

هغه بايد فکر وکړي:

- څه شی تولید کړي؟
- څومره تولید کړي؟
- د تولید لګښت څومره دی؟
- بازار څومره تقاضا لري؟
- د تولید لپاره کوم وسایل او مواد ورته اړتیا دي؟
- د نورو محصولاتو تولید ورته څومره ګټور دی؟

نو عرضه د تولیدوونکي له اقتصادي پرېکړو سره نږدې اړیکه لري.

۶.۱۵ د عرضه او تقاضا اړیکه

تر دې ځایه مو:

- تقاضا د مصرفوونکي له نظره؛
- عرضه د تولیدوونکي له نظره

مطالعه کړه.

په بازار کې دواړه یوځای کار کوي.

مصرفوونکی غواړي توکي واخلي، او تولیدوونکی غواړي توکي وپلوري.

کله چې عرضه او تقاضا یوځای مطالعه شي، موږ کولای شو د بازار د قیمت او معاملې په اړه ښه پوه شو.

د دې موضوع تفصیلي بحث به په راتلونکي فصل کې ترسره کړو.

۶.۱۶ د ټولګي فعالیت

فعالیت: «بازار جوړوو»

زده‌کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي:

لومړۍ ډله: تولیدوونکي

دوهمه ډله: مصرفوونکي

تولیدوونکو ته دې فرضي توکي ورکړل شي او مصرفوونکو ته دې فرضي پیسې ورکړل شي.

بیا دې د محصول قیمت څو ځله بدل شي.

زده‌کوونکي دې مشاهده کړي:

- د قیمت په لوړېدو کې تولیدوونکي څه ډول غبرګون ښيي؟

- مصرفوونکي څه ډول غبرګون ښيي؟
- که د تولید لګښت زیات شي، تولیدوونکي څه کوي؟
- که ډېر تولیدوونکي بازار ته داخل شي، عرضه څنګه بدلېږي؟

د فعالیت په پای کې دې ښوونکی د عرضې او تقاضا اړیکه تشریح کړي.

۶.۱۷ د فصل مهم ټکي

- عرضه هغه اندازه توکي یا خدمتونه دي چې تولیدوونکي یې په ټاکلې قیمت او وخت کې بازار ته د وړاندې کولو توان او اراده لري.
- د عرضې قانون د قیمت او عرضه شوې اندازې ترمنځ عموماً مستقیمه اړیکه بیانوي.
- د عرضې جدول د قیمتونو او عرضه شوې اندازې اړیکه ښیي.
- د عرضې منحنی عموماً له ښکته څخه پورته لوري ته ځي.
- د تولید لګښت، ټکنالوژي، طبیعي شرایط او د تولیدوونکو شمېر پر عرضه اغېز کوي.
- د عرضې د مقدار بدلون د قیمت له بدلون سره تړاو لري.
- د عرضې بدلون د قیمت پرته د نورو عواملو له بدلون سره تړاو لري.
- عرضه او تقاضا دواړه د بازار د فعالیت مهم عناصر دي.

د فصل لنډیز

عرضه د بازار یوه اساسي برخه ده. تولیدوونکي او پلورونکي د توکو او خدمتونو یوه ټاکلې اندازه بازار ته وړاندې کوي.

د نورو شرایطو د ثابت پاتې کېدو په صورت کې د قیمت له زیاتېدو سره عرضه شوې اندازه عموماً زیاتېږي او د قیمت له کمېدو سره کموالی مومي.

خو عرضه یوازې د قیمت له بدلون سره نه تړل کېږي. د تولید لګښت، ټکنالوژي، طبیعي شرایط، د تولیدوونکو شمېر او د راتلونکي په اړه تمې هم د عرضې پر کچه اغېز کوي.

د تقاضا او عرضې ګډه مطالعه موږ سره مرسته کوي چې د بازار د فعالیت، قیمت او معاملې په اړه ښه پوه شو.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. عرضه څه شی ده؟

الف) یوازې د توکي غوښتل
ب) د تولیدوونکو له خوا بازار ته د توکو او خدمتونو وړاندې کول

ج) يوازې مصرف
د) يوازې سپما

سم ځواب: ب

۲. د عرضې قانون له مخې، که نور شرايط ثابت وي، د قيمت په لوړېدو سره عرضه شوې اندازه عموماً څه کيږي؟

الف) کمېږي
ب) زياتېږي
ج) تل صفر کېږي
د) هېڅکله نه بدلېږي

سم ځواب: ب

۳. کوم يو د عرضې پر وړاندې اغېزمن عامل دی؟

الف) د توليد لګښت
ب) يوازې د مصرفوونکي عمر
ج) د کتاب د پاڼو شمېر
د) د ښوونځي رخصتي

سم ځواب: الف

ب: سم او ناسم

۱. عرضه د توليدوونکي له نظره د بازار يوه مهمه برخه ده.
۲. د عرضې قانون د قيمت او عرضې شوې اندازې ترمنځ عموماً مستقيمه اړيکه ښيي.
۳. د توليد لګښت پر عرضه هېڅ اغېز نه لري.
۴. ټکنالوژي د توليد پر ظرفيت اغېز کولای شي.
۵. د توليدوونکو شمېر د بازار پر عرضه اغېز کولی شي.

ځوابونه:

۱. سم
۲. سم
۳. ناسم
۴. سم
۵. سم

ج: تشريحي پوښتنې

۱. عرضه تعريف کړئ.
۲. د عرضې قانون تشريح کړئ.
۳. د عرضې جدول څه شی دی؟
۴. د عرضې منحني څه ښيي؟

۵. د عرضې پر وړاندې پنځه اغېزمن عوامل ولیکئ.
۶. د عرضې د مقدار بدلون او د عرضې بدلون ترمنځ توپیر بیان کړئ.
۷. ټکنالوژي څنګه د عرضې په زیاتوالي کې مرسته کولای شي؟

د فکر پوښتنه

که د یوه بزګر د تولید لګښت ډېر لوړ شي، خو د هغه د محصول قیمت هماغسې پاتې شي، فکر کوئ چې بزګر به د پخوا په اندازه تولید ته دوام ورکړي؟ خپل دلیل بیان کړئ.

د کورنۍ دنده

د خپل چاپېریال له بازار څخه یو محصول انتخاب کړئ.

لکه:

غنم، وریجې، غوړي، جامې یا مېوه.

بیا ولیکئ:

۱. دا محصول څوک تولیدوي؟
۲. د تولید لپاره کومو سرچینو ته اړتیا لري؟
۳. کوم عوامل یې عرضه زیاتولای شي؟
۴. کوم عوامل یې عرضه کمولای شي؟
۵. که د تولید لګښت لوړ شي، پر عرضه یې څه اغېز راتلای شي؟

د ښوونکي لپاره یادونه

په دې فصل کې باید زده‌کوونکي د «عرضه» او «موجودې ذخیرې» ترمنځ توپیر درک کړي. د عرضې قانون دې د ساده جدول او ورځني ژوند له مثالونو سره تدریس شي.

ښوونکی دې د کرنې، نانوایۍ، خیاطۍ او کوچنیو کاروبارونو مثالونه وکاروي، څو زده‌کوونکي ووینې چې اقتصادي نظریات یوازې نظري بحث نه دي، بلکې د ورځني ژوند په ورځني ژوند کې هم موجود دي.

د دې فصل په پای کې زده‌کوونکي باید د تقاضا او عرضې ترمنځ لومړنی توپیر په واضح ډول بیان کړای شي.

اقتصادي بنسټونه

اووم فصل

بازار؛ د تقاضا او عرضې تعامل

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. بازار تعريف کړي.
2. د بازار مهم عناصر وپېژني.
3. د تقاضا او عرضې اړيکه تشريح کړي.
4. د بازار تعادل تعريف کړي.
5. د تعادلي قيمت او تعادلي مقدار مفهوم بيان کړي.
6. د اضافي عرضې او اضافي تقاضا مفهوم درک کړي.
7. د بازار په قيمت د تقاضا او عرضې د بدلون اغېز تشريح کړي.
8. د بازار د فعاليت عملي مثالونه تحليل کړي.

۷.۱ بازار څه شی دی؟

کله چې موږ د «بازار» کلمه واورو، کېدای شي زموږ ذهن ته يو داسې ځای راشي چې خلک پکې خوراکي توکي، جامې او نور شيان اخلي او پلوري.

خو په اقتصاد کې بازار يوازې يو فزيکي ځای نه دی.

بازار هغه اقتصادي نظام يا چاپېريال دی چې پکې پېرودونکي او پلورونکي د توکو او خدمتونو د تبادلې لپاره له يو بل سره اړيکه نيسي.

بازار کولای شي:

- فزيکي وي؛ لکه د ښار بازار.
- آنلاين وي؛ لکه انټرنېټي پلورنځی.
- محلي وي؛ لکه د يوه کلي بازار.
- پراخ وي؛ لکه د يوه هېواد يا نړيوال بازار.

۷.۲ د بازار مهم عناصر

د بازار د فعاليت لپاره څو مهم عناصر اړين دي:

1. **پېرودونکي** — هغه کسان چې توکي او خدمتونه غواړي.
2. **پلورونکي** — هغه کسان يا شرکتونه چې توکي او خدمتونه وړاندې کوي.

3. **توکي او خدمتونه** — هغه څه چې د تبادلې لپاره وړاندې کېږي.
4. **قیمت** — هغه ارزښت چې د توکي یا خدمت د اخیستلو لپاره ورکول کېږي.
5. **معلومات** — د محصول، کیفیت، قیمت او نورو شرایطو په اړه معلومات.

د دې عناصرو تعامل د بازار په فعالیت کې مهم رول لري.

۷.۳ بازار څنګه کار کوي؟

بازار د پېرودونکو او پلورونکو د پرېکړو له لارې فعالیت کوي.

پېرودونکي هڅه کوي خپلې اړتیاوې د خپلو محدودو عایداتو په وسیله پوره کړي.

پلورونکي بیا هڅه کوي داسې توکي او خدمتونه وړاندې کړي چې خلک یې واخلي او د تولید او کاروبار لګښتونه پوره شي.

د پېرودونکو او پلورونکو دغه تعامل د بازار پر قیمت او د معاملې پر مقدار اغېز کوي.

۷.۴ تقاضا او عرضه په بازار کې

په پنځم فصل کې مو تقاضا او په شپږم فصل کې مو عرضه زده کړل.

اوس دا دواړه مفاهیم سره یوځای کوو.

تقاضا د پېرودونکو له خوا د توکو او خدمتونو د اخیستلو غوښتنه، توان او اراده ده.

عرضه د پلورونکو او تولیدوونکو له خوا د توکو او خدمتونو د بازار ته د وړاندې کولو توان او اراده ده.

بازار هغه وخت ښه درک کېدای شي چې دواړه خواوې یوځای مطالعه کړو.

۷.۵ د بازار تعادل

په بازار کې کله ناکله داسې قیمت رامنځته کېږي چې په هغه قیمت کې د پېرودونکو غوښتل شوې اندازه او د پلورونکو وړاندې کړې اندازه سره برابرېږي.

دې حالت ته **د بازار تعادل** ویل کېږي.

تعادلي قیمت هغه قیمت دی چې په هغه کې د تقاضا شوې اندازې او عرضې شوې اندازې ترمنځ برابري رامنځته کېږي.

او:

تعادلي مقدار هغه مقدار دی چې د تعادلي قیمت په کچه په بازار کې د پېر او پلور لپاره برابرېږي.

۷.۶ د تعادل ساده مثال

فرض کړئ د یوه محصول لپاره لاندې معلومات موجود دي:

قیمت	تقاضا	عرضه
۵۰ افغانی	۱۰۰	۲۰
۱۰۰ افغانی	۸۰	۴۰
۱۵۰ افغانی	۶۰	۶۰
۲۰۰ افغانی	۴۰	۸۰
۲۵۰ افغانی	۲۰	۱۰۰

په دې جدول کې په **۱۵۰ افغانیو** کې:

تقاضا = ۶۰

او

عرضه = ۶۰

نو د دې ساده مثال تعادلي قیمت **۱۵۰ افغانی** او تعادلي مقدار **۶۰ واحده** دی.

۷.۷ اضافي تقاضا

کله چې په یوه ټاکلي قیمت کې د توکي د تقاضا شوي اندازې اندازه د عرضې له اندازې زیاته وي، **اضافي تقاضا** رامنځته کېږي.

بېلګه

که په یوه قیمت کې:

تقاضا = ۱۰۰ واحده

عرضه = ۶۰ واحده

نو:

اضافي تقاضا = ۴۰ واحده

په داسي حالت کې ځیني پیرودونکي ممکن توکي ترلاسه نه کړي.

د بازار د شرایطو له مخې دا حالت د قیمت د لوړوالي فشار رامنځته کولای شي.

۷.۸ اضافي عرضه

کله چې په یوه ټاکلي قیمت کې د عرضې شوې اندازې اندازه د تقاضا له اندازې زیاته وي، **اضافي عرضه** رامنځته کېږي.

بېلګه

که:

عرضه = ۱۰۰ واحده

تقاضا = ۶۰ واحده

نو:

اضافي عرضه = ۴۰ واحده

په داسي حالت کې پلورونکي ښايي ټول خپل توکي و نه پلوري.

په رقابتي بازارونو کې دا حالت د قیمت د کمېدو فشار رامنځته کولای شي.

۷.۹ د بازار د تعادل اهمیت

تعادل د بازار د تحلیل لپاره مهم دی، ځکه موږ سره مرسته کوي چې پوه شو:

- په کوم قیمت کې پېر او پلور برابرېږي؛
- په کوم مقدار کې معامله ترسره کېږي؛
- اضافي عرضه ولې رامنځته کېږي؛
- اضافي تقاضا ولې رامنځته کېږي؛
- د تقاضا یا عرضې بدلون پر قیمت څه اغېز کوي.

خو باید پوه شو چې واقعي بازارونه تل په هره شېبه کې په بشپړ تعادل کې نه وي. تعادل د اقتصادي تحلیل لپاره یو مهم معیار دی.

۷.۱۰ که تقاضا زیاته شي، څه پېښېږي؟

فرض کړئ د یوه محصول د مصرفوونکو علاقه زیاته شي.

د محصول تقاضا لوړېږي.

که عرضه په هماغه اندازه پاتې شي، د بازار د شرایطو له مخې:

- د محصول قیمت د لوړوالي فشار مونډلای شي؛
- د معاملې مقدار زیاتېدای شي.

بېلګه

که د ښوونیزو کتابونو د اخیستلو علاقه زیاته شي، خو د کتابونو عرضه هماغسې پاتې وي، د بازار قیمت ممکن د لوړوالي فشار ومومي.

۷.۱۱ که تقاضا کمه شي، څه پېښېږي؟

که د یوه محصول تقاضا کمه شي او عرضه په هماغه کچه پاتې وي، د بازار د شرایطو له مخې:

- د قیمت د کمېدو فشار رامنځته کېدای شي؛
- د معاملې مقدار کمېدای شي.

د بېلګې په توګه، که د یوه محصول د مصرفوونکو علاقه کمه شي، پلورونکي ښايي د پېرودونکو د جذب لپاره د قیمت یا نورو شرایطو په اړه بدلون راولي.

۷.۱۲ که عرضه زیاته شي، څه پېښېږي؟

که د یوه محصول عرضه زیاته شي او تقاضا هماغسې پاتې وي، د بازار د شرایطو له مخې:

- د قیمت د کمېدو فشار رامنځته کېدای شي؛
- د معاملې مقدار زیاتېدای شي.

بېلګه

که د کرنیز محصول حاصل ډېر شي او بازار ته د هغه عرضه زیاته شي، د نورو شرایطو د ثابت پاتې کېدو په صورت کې د هغه محصول قیمت د کمېدو فشار مونډلای شي.

۷.۱۳ که عرضه کمه شي، څه پېښېږي؟

که د یوه محصول عرضه کمه شي او تقاضا هماغسې پاتې وي، د بازار د شرایطو له مخې:

- د قیمت د لوړوالي فشار رامنځته کېدای شي؛
- د معاملې مقدار کمېدای شي.

بېلګه

که د وچکالۍ له امله د یوه کرنیز محصول حاصل کم شي، د هغه محصول عرضه کمه کېږي.

که تقاضا هماغسې پاتې وي، قیمت د لوړوالي فشار موندلای شي.

۷.۱۴ د تقاضا او عرضې بدلون

په بازار کې ډېر وخت تقاضا او عرضه دواړه بدلېږي.

د بېلګې په توګه:

- د خلکو عاید بدل شي؛
- د مصرفوونکو ذوق بدل شي؛
- د تولید لګښت بدل شي؛
- طبیعي شرایط بدل شي؛
- ټکنالوژي بدله شي؛
- د تولیدوونکو شمېر زیات یا کم شي.

له همدې امله د بازار قیمتونه او د معاملې مقدارونه تل یو شان نه پاتې کېږي.

۷.۱۵ د بازار قیمت

قیمت د بازار په فعالیت کې مهم رول لري.

قیمت:

- پیرودونکي د مصرف په اړه پرېکړې کولو ته هڅوي؛
- تولیدوونکي د تولید او عرضه کولو په اړه هڅوي؛
- د محدودو سرچینو د استعمال په اړه معلومات ورکوي؛
- د پیرودونکي او پلورونکي ترمنځ د تبادلې وسیله ده.

قیمتونه په بازار کې د سرچینو د وېش په بهیر کې هم رول لري.

۷.۱۶ د بازار سیالي

په ډېرو بازارونو کې ځو پلورونکي هڅه کوي چې پېرودونکي جذب کړي.

سیالي کولای شي پلورونکي دې ته وهڅوي چې:

- کیفیت ښه کړي؛
- مناسب قیمت وړاندې کړي؛
- ښه خدمت وړاندې کړي؛
- نوې لارې او محصولات رامنځته کړي.

خو د سیالۍ اندازه د بازار د جوړښت له مخې توپیر کوي. په ځینو بازارونو کې پلورونکي ډېر وي او په ځینو کې محدود.

۷.۱۷ د مصرفوونکي او تولیدوونکي اړیکه

بازار یوازې د پلور او پېرلو ځای نه دی؛ بلکې د مصرفوونکي او تولیدوونکي ترمنځ د اقتصادي اړیکې یوه مهمه وسیله ده.

مصرفوونکي د خپلو اړتیاوو او انتخابونو له لارې بازار ته پیغام ورکوي.

تولیدوونکي بیا د همدې معلوماتو پر بنسټ د تولید، کیفیت، قیمت او عرضې په اړه خپلې پرېکړې بدلولای شي.

له همدې امله د بازار دواړه خواوې یو پر بل اغېز لري.

۷.۱۸ د ټولګي فعالیت

فعالیت: «د بازار تعادل پیدا کړئ»

زدهکوونکي دې لاندې جدول وګوري:

قیمت	تقاضا	عرضه
۱۰ افغانۍ	۱۰۰	۲۰
۲۰ افغانۍ	۸۰	۴۰
۳۰ افغانۍ	۶۰	۶۰
۴۰ افغانۍ	۴۰	۸۰

عرضه تقاضا قيمت

۱۰۰ ۲۰ ۵۰ افغانۍ

زده‌کوونکي دي معلوم کړي:

۱. په کوم قیمت کې تقاضا او عرضه مساوي دي؟
۲. تعادلي مقدار څو دی؟
۳. په ۲۰ افغانیو کې اضافي تقاضا څو ده؟
۴. په ۴۰ افغانیو کې اضافي عرضه څو ده؟

ځوابونه:

۱. ۳۰ افغانۍ
۲. ۶۰ واحده
۳. ۴۰ واحده
۴. ۴۰ واحده

۷.۱۹ د فصل مهم ټکي

- بازار هغه اقتصادي چاپېریال دی چې پېرودونکي او پلورونکي يکې تعامل کوي.
- تقاضا د پېرودونکي له نظره او عرضه د پلورونکي له نظره د بازار مهم اړخونه دي.
- تعادلي قيمت هغه قيمت دی چې د تقاضا او عرضې اندازه يکې سره برابره شي.
- اضافي تقاضا هغه وخت رامنځته کېږي چې تقاضا له عرضې زياته وي.
- اضافي عرضه هغه وخت رامنځته کېږي چې عرضه له تقاضا زياته وي.
- د تقاضا او عرضې بدلونونه د بازار پر قيمت او د معاملې پر مقدار اغېز کوي.
- قيمت د پېرودونکو او توليدوونکو په اقتصادي پرېکړو کې مهم رول لري.
- سيالي کولای شي د کيفيت او خدمتونو په ښه کېدو کې مرسته وکړي.

د فصل لنډيز

بازار د پېرودونکو او پلورونکو د اقتصادي تعامل چاپېریال دی. په بازار کې تقاضا او عرضه يو له بل سره تعامل کوي او د بازار د قيمت او معاملې پر مقدار اغېز لري.

کله چې د تقاضا او عرضې اندازه په يوه قيمت کې سره برابره شي، د بازار تعادل رامنځته کېږي. که تقاضا له عرضې زياته وي، اضافي تقاضا رامنځته کېږي؛ او که عرضه له تقاضا زياته وي، اضافي عرضه رامنځته کېږي.

د تقاضا او عرضې بدلونونه د بازار په شرايطو کې بدلون راوستلای شي. له همدې امله د بازار د فعاليت د پوهېدو لپاره د تقاضا، عرضې او تعادل مطالعه ډېره مهمه ده.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: ځو انتخابي پوښتنې

۱. بازار څه شی دی؟

الف) یوازې یو فزیکي ځای
ب) د پېرودونکو او پلورونکو د تعامل اقتصادي چاپېریال
ج) یوازې یو دوکان
د) یوازې یوه فابریکه

سم ځواب: ب

۲. تعادلي قیمت څه شی دی؟

الف) هغه قیمت چې یوازې پلورونکی یې ټاکي
ب) هغه قیمت چې د تقاضا او عرضې اندازه پکې سره برابره شي
ج) تر ټولو لوړ قیمت
د) تر ټولو ټیټ قیمت

سم ځواب: ب

۳. کله اضافي تقاضا رامنځته کېږي؟

الف) کله چې عرضه له تقاضا زیاته وي
ب) کله چې تقاضا له عرضې زیاته وي
ج) کله چې عرضه او تقاضا مساوي وي
د) کله چې بازار تړلی وي

سم ځواب: ب

ب: سم او ناسم

۱. بازار یوازې فزیکي ځای کېدای شي.
۲. عرضه او تقاضا د بازار مهم عناصر دي.
۳. تعادل هغه حالت دی چې عرضه او تقاضا سره برابره شي.
۴. اضافي عرضه هغه وخت رامنځته کېږي چې تقاضا له عرضې زیاته وي.
۵. د تقاضا او عرضې بدلون د بازار پر قیمت اغېز کولای شي.

ځوابونه:

۱. ناسم
۲. سم
۳. سم
۴. ناسم
۵. سم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. بازار تعریف کړئ.
۲. د بازار مهم عناصر کوم دي؟
۳. تعادلي قیمت څه شی دی؟
۴. اضافي تقاضا تشریح کړئ.
۵. اضافي عرضه تشریح کړئ.
۶. که تقاضا زیاته شي او عرضه ثابته پاتې شي، د بازار پر قیمت څه اغېز راتلای شي؟
۷. که عرضه زیاته شي او تقاضا ثابته پاتې شي، څه پېښېدای شي؟

د فکر پوښتنه

که د یوه محصول تقاضا ناڅاپه ډېره شي، خو تولیدوونکي په لنډ وخت کې د هغه محصول تولید زیات نه کړای شي، فکر کوئ چې د بازار پر قیمت څه اغېز راتلای شي؟ خپل دلیل ولیکئ.

د کورنۍ دنده

له خپل چاپېریال څخه یو بازار انتخاب کړئ؛ لکه د خوراکي توکو بازار، د جامو بازار یا د کتابونو بازار.

په ۶–۸ جملو کې ولیکئ:

- پېرودونکي څوک دي؟
- پلورونکي څوک دي؟
- کوم توکي یا خدمتونه پکې پلورل کېږي؟
- د قیمت بدلون پر پېرودونکو څه اغېز کوي؟
- د قیمت بدلون پر پلورونکو څه اغېز کوي؟
- که عرضه کمه شي، څه پېښېدای شي؟

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل په تدریس کې دې ښوونکی د «تعادل» مفهوم یوازې په تعریف محدود نه کړي؛ زده‌کوونکي دې د جدول له لارې د تعادلي قیمت او مقدار پیدا کولو تمرین وکړي.

د تقاضا، عرضې او تعادل موضوعات دې له ورځني ژوند سره وتړل شي، څو زده‌کوونکي درک کړي چې اقتصاد یوازې نظري مضمون نه دی، بلکې د بازار په هره ورځني معامله کې لیدل کېږي.

د راتلونکي فصل لپاره د بازار له موضوع څخه وروسته د **پیسو، د پیسو دندې او د بانکدارۍ بنسټونو** ته تلل مناسب دي.

اقتصادي بنسټونه

اتم فصل

پیسې؛ مفهوم، دندې او اقتصادي اهمیت

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. پیسې تعریف کړي.
2. د پیسو د رامنځته کېدو اړتیا تشریح کړي.
3. د پیسو مهمې دندې بیان کړي.
4. د پیسو او مستقیمې تبادلې ترمنځ توپیر وکړي.
5. د پیسو مهمې ځانګړتیاوې وپېژني.
6. د نغدو او غیرنغدو پیسو مفهوم درک کړي.
7. د پیسو اهمیت په ورځني ژوند کې تشریح کړي.
8. د سالمو مالي عادتونو اهمیت درک کړي.

۸.۱ پیسې څه شی دي؟

انسانان له پخوا څخه د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره له یو بل سره توکي او خدمتونه تبادله کوي.

یو بزګر به خپل غنم له بل کس سره د اړتیا وړ توکي په بدل کې ورکول.

خو دا ډول تبادله تل اسانه نه وه.

د همدې ستونزو د حل لپاره پیسې د تبادلې د یوې منل شوې وسیلې په توګه رامنځته شوې.

پیسې هغه وسیله ده چې په ټولنه کې په عمومي ډول د توکو او خدمتونو د اخیستلو، پلورلو او د ارزښت د ساتلو لپاره منل کېږي.

۸.۲ د پیسو له رامنځته کېدو مخکې تبادله

د پیسو له رامنځته کېدو مخکې د توکو او خدمتونو د تبادلې یوه مهمه بڼه **مستقیمه تبادله** وه.

مستقیمه تبادله هغه وخت وي چې یو شخص خپل توکی یا خدمت د بل شخص له توکي یا خدمت سره مستقیم بدل کړي.

بېلګه

یو بزګر غنم لري، خو جامو ته اړتیا لري.

بل کس جامې لري، خو غنمو ته اړتیا لري.

که دواړه د یو بل له توکو سره موافق وي، تبادله ترسره کېدای شي.

خو که د جامو خاوند غنم نه غواړي، نو تبادله ستونزمنه کېږي.

۸.۳ د مستقیمې تبادلې ستونزې

مستقیمه تبادله ځینې ستونزې لري:

۱. د متقابلې اړتیا ستونزه

دواړه کسان باید د یو بل توکو ته اړتیا ولري.

۲. د ارزښت ټاکلو ستونزه

دا معلومول ستونزمن وي چې د یوه توکي په بدل کې د بل توکي څومره اندازه مناسبه ده.

۳. د توکو د وېش ستونزه

ځینې توکي په کوچنیو برخو وېشل اسانه نه دي.

۴. د ساتلو ستونزه

ځینې توکي ژر خرابېږي او د اوږدې مودې لپاره ساتل یې ستونزمن وي.

۵. د انتقال ستونزه

ځینې توکي درانه وي او له یوه ځایه بل ځای ته انتقالول یې سخت وي.

د دې ستونزو له امله د تبادلې لپاره یوې عمومي منل شوې وسیلې ته اړتیا پیدا شوه.

۸.۴ پیسې د تبادلې وسیله

د پیسو یوه تر ټولو مهمه دنده دا ده چې د توکو او خدمتونو د تبادلې وسیله وي.

کله چې یو شخص یو توکی پلوري، په بدل کې پیسې ترلاسه کوي.

وروسته کولای شي له همدې پیسو څخه بل توکی واخلي.

په دې ډول پیسې د پېر او پلور پروسه اسانه کوي.

۸.۵ د پیسو مهمې دندې

په اقتصاد کې پیسې څو مهمې دندې لري.

۱. د تبادلې وسیله

پیسې د توکو او خدمتونو د پېر او پلور لپاره کارول کېږي.

۲. د ارزښت د اندازه کولو وسیله

پیسې د توکو او خدمتونو د قیمت د بیان لپاره کارول کېږي.

لکه:

- یو کتاب = ۲۰۰ افغانۍ
- یوه جوړه بوټان = ۱۰۰۰ افغانۍ

په دې توګه د بېلابېلو توکو ارزښتونه د یوه واحد له مخې پرتله کولای شو.

۳. د ارزښت ساتلو وسیله

پیسې کولای شي د اوسني عاید یوه برخه د راتلونکي استعمال لپاره وساتي.

البته د پیسو حقیقي ارزښت د وخت په تېرېدو سره د اقتصادي شرایطو، په ځانګړي ډول د بیو د بدلون، له امله بدلېدای شي.

۴. د راتلونکو تادیاتو معیار

پیسې د هغو معاملاتو لپاره هم کارېږي چې تادیه یې په راتلونکي کې ترسره کېږي.

۸.۶ د پیسو ځانګړتیاوې

ښه پیسې باید داسې ځانګړتیاوې ولري چې د خلکو لپاره یې استعمال اسانه کړي.

له مهمو ځانګړتیاوو څخه یې:

- د خلکو له خوا منل کېدل؛
- د انتقال اسانتیا؛
- د ساتلو اسانتیا؛
- د ارزښت د اندازې لپاره مناسب والی؛
- د کوچنیو واحدونو په بڼه د استعمال وړتیا؛
- د جعل پر وړاندې مناسب امنیت.

۸.۷ د پیسو بڼې

د وخت په تېرېدو سره د پیسو بڼې بدلې شوې دي.

پیسې په بېلابېلو بڼو کارول کېږي، لکه:

۱. بانکنوټونه

کاغذي پیسې چې د هېواد د رسمي پولي نظام برخه وي.

۲. فلزي سکې

فلزي پیسې چې د کوچنیو او ځینو نورو تادیاتو لپاره کارېږي.

۳. بانکي حسابونه

په بانکونو کې ساتل شوې پیسې د حساب له لارې د پېر او پلور لپاره کارېدلی شي.

۴. برېښنايي تادیات

په عصري اقتصاد کې خلک کولای شي د بانکي کارتونو، موبایلي یا نورو قانوني برېښنايي سیستمونو له لارې تادیات ترسره کړي.

د پیسو بڼه بدلېدای شي، خو اساسي اقتصادي دندې یې مهمې پاتې کېږي.

۸.۸ نغدي او غیرنغدي پیسې

نغدي پیسې هغه پیسې دي چې په فزیکي بڼه، لکه بانکنوټ او سکې، موجودې وي.

غیرنغدي پیسې هغه مالي موجودات دي چې په بانکي حسابونو کې وي او د قانوني مالي سیستمونو له لارې د تادیې لپاره کارېږي.

بېلګه

که یو کس ۵۰۰ افغانۍ بانکنوټ په لاس کې ولري، دا نغدي پیسې دي.

که ۵۰۰ افغانۍ د هغه په بانکي حساب کې وي او د قانوني بانکي سیستم له لارې یې تادیه وکړي، دا غیرنغدي بڼه لري.

۸.۹ پیسې او قیمت

په بازار کې د ډېرو توکو قیمتونه په پیسو بیانېږي.

د قیمت له لارې پېرودونکی پوهېږي چې د یوه توکي د اخیستلو لپاره څومره پیسې ورکول کېږي.

تولیدوونکی هم د قیمت له لارې د خپل محصول د بازار ارزښت درک کوي.

له همدې امله پیسې د بازار د فعالیت لپاره مهمې دي.

۸.۱۰ پیسې او سپما

کله چې یو شخص د خپل عاید یوه برخه مصرف نه کړي او د راتلونکي لپاره یې وساتي، دې ته **سپما** ویل کېږي.

سپما کولای شي د راتلونکو اړتیاوو لپاره مرسته وکړي.

بېلګه

که یو زده‌کوونکی هره میاشت ۵۰۰ افغانۍ ترلاسه کړي او ۴۰۰ افغانۍ مصرف کړي، پاتې ۱۰۰ افغانۍ سپمولای شي.

که دا کار په منظم ډول ترسره شي، د راتلونکي لپاره یوه اندازه مالي ذخیره جوړېږي.

۸.۱۱ د سالمې مالي رویې اهمیت

د پیسو په اړه اقتصادي پوهه د انسان لپاره مهمه ده.

یو مسؤل مصرفوونکی باید:

- خپل عاید وپېژني؛
- خپل ضروري لګښتونه تنظیم کړي؛
- له بېځایه مصرف څخه ډډه وکړي؛
- د اړتیا او غوښتنې ترمنځ توپیر وکړي؛
- د راتلونکي لپاره د سپما په اړه فکر وکړي؛
- د پور او مالي ژمنو په اړه له احتیاطه کار واخلي.

دا عادتونه د مالي مسؤلیت په رامنځته کولو کې مرسته کوي.

۸.۱۲ اړتیا او غوښتنه

کله چې انسان پیسې ولري، باید هر څه یوازې د خوښې له مخې و نه پېري.

یو مهم مالي اصل دا دی چې:

اړتیا او غوښتنه سره توپیر لري.

اړتیا

هغه څه چې د ژوند یا زدهکړې لپاره ضروري وي.

لکه:

- مناسب خوراک؛
- د زدهکړې اړین کتاب؛
- ضروري جامې.

غوښتنه

هغه څه چې انسان یې غواړي، خو د ژوند لپاره حتمي نه وي.

لکه د داسې یوه توکي اخیستل چې ورته اړتیا نه لري، خو یوازې یې خوښوي.

د اړتیا او غوښتنې توپیر د ښه مالي مدیریت لپاره مهم دی.

۸.۱۳ پیسې او اقتصادي مسؤلیت

پیسې یوازې د مصرف وسیله نه دي.

انسان باید زده کړي چې:

- څنګه یې ترلاسه کړي؛
- څنګه یې په مناسب ډول مصرف کړي؛
- څنګه یې وسپموي؛
- څنګه له مالي خطرونو ځان وساتي.

اقتصادي پوهه انسان سره مرسته کوي چې د خپلو محدودو مالي سرچینو په اړه له فکر او مسؤلیت سره پرېکړه وکړي.

۸.۱۴ د ټولګي فعالیت

فعالیت: «زما بودیجه»

ښوونکی دې زده‌کوونکو ته فرضي حالت ورکړي:

یو زده‌کوونکی په یوه میاشت کې ۱۰۰۰ افغانۍ لري.

هغه غواړي خپلې پیسې په لاندې برخو کې وکاروي:

- درسي وسایل
- خوراک
- ټرانسپورټ
- تفریح
- سپما

زده‌کوونکي دې په ډلو کې بحث وکړي او د ۱۰۰۰ افغانیو لپاره خپله بودیجه جوړه کړي.

بیا دې هره ډله تشریح کړي:

1. ولې یې دغه اندازه پیسې یوې برخې ته ورکړې؟
2. کوم لګښتونه یې ضروري ګڼلي؟
3. څومره یې سپما کړې؟
4. که عاید ۲۰۰ افغانۍ کم شي، کوم لګښت به کم کړي؟

۸.۱۵ د فصل مهم ټکي

- پیسې د توکو او خدمتونو د تبادلې مهمه وسیله ده.
- د پیسو له رامنځته کېدو مخکې مستقیمه تبادله یوه مهمه طریقه وه.
- مستقیمې تبادلې ځینې ستونزې لرلې.
- پیسې د تبادلې وسیله، د ارزښت د اندازې وسیله او د ارزښت د ساتلو وسیله ده.
- پیسې په نغدي او غیرنغدي بڼو کارېدلی شي.
- سپما د عاید د یوې برخې د راتلونکي لپاره ساتل دي.
- د اړتیا او غوښتنې توپیر د سالم مالي مدیریت لپاره مهم دی.
- اقتصادي پوهه د پیسو د مسؤلانه استعمال لپاره مرسته کوي.

د فصل لنډيز

پیسې د اقتصاد یوه اساسي برخه ده. د پیسو له رامنځته کېدو مخکې خلک له مستقیمې تبادلې څخه کار اخیست، خو دې طریقې د متقابلې اړتیا، د ارزښت د ټاکلو، د ساتلو او انتقال په برخو کې ستونزې لرلې.

پیسو د تبادلې پروسه اسانه کړه او د توکو او خدمتونو د قیمت د بیان لپاره یې یوه عامه وسیله رامنځته کړه.

پيسي د تبادلي وسيله، د ارزښت د اندازې وسيله، د ارزښت د ساتلو وسيله او د راتلونکو تادياتو د معيار په توګه مهمې دندې ترسره کوي.

زده‌کوونکي بايد پوه شي چې د پيسو لرل يوازې د مصرف معنا نه لري؛ بلکې د پيسو مناسب مديريت، د اړتياوو لومړيتوب، سپما او مسؤلانه مالي پرېکړې هم د اقتصادي ژوند مهمې برخې دي.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. د پيسو تر ټولو مهمه دنده کومه ده؟

الف) د تبادلي وسيله
ب) يوازې د سينګار وسيله
ج) يوازې د سپما وسيله
د) يوازې د توليد وسيله

سم ځواب: الف

۲. مستقيمه تبادله څه ته وايي؟

الف) د پيسو له لارې پېرودل
ب) د يوه توکي يا خدمت مستقيم د بل توکي يا خدمت په بدل کې ورکول
ج) په بانک کې سپما کول
د) د محصول توليد

سم ځواب: ب

۳. سپما څه ته وايي؟

الف) د ټول عايد مصرفول
ب) د عايد يوه برخه د راتلونکي لپاره ساتل
ج) ټولې پيسې پور ورکول
د) يوازې د توکو پلورل

سم ځواب: ب

ب: سم او ناسم

۱. پيسي د تبادلي وسيله ده.
۲. مستقيمه تبادله هېڅ ستونزه نه لري.
۳. قيمتونه د پيسو په وسيله بيانېدای شي.
۴. سپما د راتلونکي لپاره د عايد د يوې برخې ساتل دي.
۵. هره غوښتنه د انسان لپاره حتمي اړتيا ده.

ځوابونه:

۱. سم
۲. ناسم
۳. سم
۴. سم
۵. ناسم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. پیسې تعریف کړئ.
۲. د مستقیمې تبادلې درې ستونزې ولیکئ.
۳. د پیسو څلور مهمې دندې بیان کړئ.
۴. نغدي او غیرنغدي پیسې څه توپیر لري؟
۵. سپما څه شی ده؟
۶. د اړتیا او غوښتنې ترمنځ توپیر بیان کړئ.
۷. ولې پیسې د بازار لپاره مهمې دي؟

د فکر پوښتنه

که په یوه ټولنه کې پیسې نه وای، خلک به د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره له کومو ستونزو سره مخ کېدل؟ لږ تر لږه درې ستونزې ولیکئ.

د کورنۍ دنده

له خپلې کورنۍ سره د پیسو د استعمال په اړه خبرې وکړئ او لاندې پوښتنې ځواب کړئ:

۱. کورنۍ عموماً خپلې پیسې په کومو مهمو اړتیاوو مصرفوي؟
۲. کوم لګښتونه ضروري دي؟
۳. کوم لګښتونه د غوښتنو له امله رامنځته کېږي؟
۴. ولې سپما مهمه ده؟
۵. یو داسې مثال ولیکئ چې پکې د پیسو د مناسب مدیریت له امله یوه ستونزه حل شوې وي.

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل هدف یوازې د «پیسو» تعریف زده کول نه دي؛ بلکې زده‌کوونکي باید د پیسو اقتصادي اهمیت په عملي ژوند کې درک کړي.

ښوونکی دې د مستقیمې تبادلې موضوع د ساده محلي مثالونو له لارې تشریح کړي او بیا دې وښیي چې ولې پیسو د تبادلې بهیر اسانه کړ.

د سپما او مالي مسؤلیت برخه دې د زده‌کوونکو له عمر او اقتصادي شرایطو سره متناسبه تدریس شي. د بحث هدف باید د سالم مالي فکر، لومړیتوب ټاکلو او مسؤلانه مصرف فرهنګ پیاوړی کول وي.

د راتلونکي فصل مناسب سرلیک:

نهم فصل

بانکونه، سپما، پور او مالي نظام

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. بانک تعریف کړي.
2. د بانکونو د رامنځته کېدو اړتیا تشریح کړي.
3. د بانک مهمې دندې بیان کړي.
4. د بانکي حساب مفهوم تشریح کړي.
5. سپما تعریف او اهمیت یې بیان کړي.
6. پور تعریف او د پور مهم شرایط وپېژني.
7. د سپما او پانګونې ترمنځ توپیر بیان کړي.
8. د مرکزي بانک او تجارتي بانک ترمنځ توپیر تشریح کړي.
9. د مالي نظام مفهوم او اقتصادي اهمیت بیان کړي.
10. د سود عمومي اقتصادي مفهوم وپېژني.
11. د مسؤلانه پور اخیستلو اهمیت درک کړي.
12. د بریښنايي بانکدارۍ او مالي امنیت اهمیت وپېژني.
13. د شخصي مالي پلان او مالي نظم اهمیت درک کړي.

۹.۱ بانک څه شی دی؟

بانک هغه مالي بنسټ دی چې د خلکو، کاروبارونو او ادارو لپاره بېلابېل مالي خدمات وړاندې کوي.

بانکونه د مالي نظام له مهمو بنسټونو څخه دي او د اقتصاد په فعالیت کې مهم رول لري.

د بانکونو مهم خدمات کېدای شي:

- د پیسو او سپما ساتل؛
- د بانکي حسابونو اداره؛
- د پیسو انتقال؛
- د تادیاتو اسانتیا؛
- د قانوني شرایطو له مخې د پورونو برابرول؛
- د سوداګرۍ او نورو اقتصادي فعالیتونو مالي ملاتړ.

۹.۲ ولې بانکونو ته اړتیا پیدا شوه؟

کله چې اقتصادي فعالیتونه پراخ شول، خلکو او کاروبارونو داسې مالي بنسټونو ته اړتیا پیدا کړه چې د پیسو ساتنه، انتقال، سپما او نور مالي معاملات منظم کړي.

بانکونه د همدې اړتیاوو د پوره کولو لپاره د مالي نظام یوه مهمه برخه وګرځېدل.

خلک له بانکي خدماتو څخه د لاندې موخو لپاره استفاده کولای شي:

- د پیسو خوندي ساتل؛
- د سپما تنظیمول؛
- د پیسو انتقال؛
- د تادیاتو ترسره کول؛
- د قانوني شرایطو له مخې د مالي سرچینو ترلاسه کول.

۹.۳ د بانک مهمې دندې

بانکونه بېلابېلې دندې ترسره کوي. له مهمو دندو څخه يې:

۱. د پیسو او سپما ساتل

خلک کولای شي خپلې پیسې د قانوني بانکي خدماتو له لارې په حسابونو کې وساتي.

۲. د پیسو انتقال

بانکي سیستمونه د پیسو له یوه حساب څخه بل حساب ته د انتقال زمینه برابروي.

۳. د تادیاتو اسانتیا

بانکونه د قانوني مالي سیستم له لارې د پېر او پلور او نورو معاملاتو د تادیاتو په ترسره کولو کې مرسته کوي.

۴. د پورونو برابرول

بانکونه د قانون او ټاکلو شرایطو له مخې ځینو افرادو او کاروبارونو ته پورونه ورکوي.

۵. د اقتصادي فعالیتونو ملاتړ

بانکي خدمات د سوداګرۍ، پانګونې او نورو اقتصادي فعالیتونو په پراختیا کې مرسته کولای شي.

۹.۴ بانکي حساب څه شی دی؟

بانکي حساب هغه ثبت شوی مالي حساب دی چې د یوه شخص، کاروبار یا ادارې پیسې او مالي معاملات پکې اداره او ثبتیږي.

د بانکي حساب له لارې کېدای شي:

- پیسې وساتل شي؛
- پیسې ترلاسه شي؛
- پیسې انتقال شي؛
- قانوني تادیات ترسره شي؛

- د مالي معاملاتو ثبت وساتل شي.

د بانکي حساب ډولونه او شرایط د بانک او هېواد د قوانینو له مخې توپیر کولای شي.

۹.۵ سپما څه شی ده؟

سپما د عاید هغې برخې ته ویل کېږي چې اوس نه مصرفېږي او د راتلونکي لپاره ساتل کېږي.

بېلګه

که یو زده‌کوونکی ۲،۰۰۰ افغانی ترلاسه کړي او ۱،۵۰۰ افغانی مصرف کړي، نو پاتې ۵۰۰ افغانی سپما کېدای شي.

سپما د راتلونکو اړتیاوو، ناڅاپي لګښتونو او مالي هدفونو لپاره ګټوره ده.

۹.۶ د سپما اهمیت

سپما څو مهمې ګټې لري:

1. د راتلونکو اړتیاوو لپاره چمتووالی.
2. د ناڅاپي لګښتونو لپاره مالي مرسته.
3. د راتلونکي هدف لپاره د پیسو برابرول.
4. د بې‌ځایه پور اخیستلو اړتیا کمول.
5. د مالي نظم رامنځته کول.

۹.۷ سپما او پانګونه

سپما او پانګونه یو شان مفاهیم نه دي.

سپما: د عاید یوه برخه د راتلونکي لپاره ساتل.

پانګونه: مالي یا نوري سرچینې د راتلونکي تولید، عاید یا اقتصادي ګټې لپاره کارول.

سپما کولای شي د پانګونې لپاره مالي سرچینې برابرې کړي، خو هره سپما حتمي پانګونه نه ده.

۹.۸ پور څه شی دی؟

پور هغه مالي مبلغ دی چې یو شخص یا بنسټ یې له بل شخص یا مالي بنسټ څخه د ټاکلو شرایطو له مخې ترلاسه کوي او وروسته یې د توافق له مخې بېرته ورکوي.

پور عموماً له قانوني او قراردادي شرایطو سره تړاو لري.

د پور په اړه باید لاندې معلومات روښانه وي:

- د پور اندازه؛
- د بېرته ورکولو موده؛
- د تاديې طريقه؛
- احتمالي فيسونه او نور لګښتونه؛
- نور قانوني او قراردادي شرایط.

د پور د تړون له منلو مخکې د ټولو شرایطو په دقت لوستل ډېر مهم دي.

۹.۹ خلک ولې پور اخلي؟

خلک او کاروبارونه د بېلابېلو اړتیاوو لپاره پور اخیستلای شي.

لکه:

- د کاروبار پراخول؛
- د توليدي وسايلو اخیستل؛
- د ناڅاپي لپاره مالي سرچینې برابرول؛
- د ځینو مهمو اړتیاوو پوره کول.

خو پور باید د شخص یا کاروبار د مالي توان او د بېرته ورکولو د وړتیا له ارزونې وروسته واخیستل شي.

۹.۱۰ د پور خطرونه

پور اخیستل مالي مسؤلیت رامنځته کوي.

که یو شخص له خپل مالي توان څخه زیات پور واخلي، ممکن له مالي ستونزو سره مخ شي.

د پور ځینې احتمالي ستونزې:

- د قسطونو د ورکړې فشار؛
- د عاید د کمېدو په صورت کې ستونزې؛
- د اضافي مالي لګښتونو زیاتوالی؛
- د کورنۍ یا کاروبار د مالي پلان ګډوډېدل.

له همدې امله د پور اخیستلو مخکې باید د بېرته ورکولو توان او ټول شرایط په دقت وکتل شي.

۹.۱۱ سود څه شی دی؟

په مالي اقتصاد کې سود عموماً هغه مالي اندازه ده چې د پیسو د استعمال په بدل کې د ټاکلو شرایطو له مخې محاسبه کېږي.

د بېلګې په توګه، په ځينو پورونو کې پور اخيستونکی د اصلي مبلغ ترڅنګ يوه اضافي مالي اندازه هم ورکوي.

د سود نرخونه، قوانين او شرايط د هېواد د مالي نظام، قانون او قراردادونو له مخې توپير کوي.

مهمه يادونه

زده‌کوونکي بايد پوه شي چې د هر مالي قرارداد شرايط بايد له منلو مخکې په دقت ولوستل شي.

۹.۱۲ د پور ساده مثال

فرض کړئ يو کس ۱۰،۰۰۰ افغانۍ پور اخلي.

د قرارداد له مخې بايد دغه مبلغ په ټاکلې موده کې بېرته ورکړي.

که په قرارداد کې اضافي مالي لګښت ټاکل شوی وي، پور اخيستونکی بايد د قرارداد له شرايطو سره سم اصلي مبلغ او اړوند قانوني لګښتونه ادا کړي.

له همدې امله د پور اخيستلو مخکې بايد د پور ټول شرايط په دقت ولوستل شي.

۹.۱۳ مرکزي بانک څه شی دی؟

مرکزي بانک هغه رسمي مالي بنسټ دی چې د يوه هېواد د پولي نظام په تنظيم او د مالي نظام په ځينو مهمو چارو کې مسؤليت لري.

د مرکزي بانک دندې د هېواد د قانون او مالي نظام له مخې توپير کوي، خو عموماً په لاندې برخو کې مهم رول لري:

- د پولي سياست په برخه کې؛
- د پولي نظام په تنظيم کې؛
- د بانکي نظام د ځينو برخو په څارنه کې؛
- د مالي ثبات په ملاتړ کې.

۹.۱۴ تجارتي بانکونه

تجارتي بانکونه هغه بانکونه دي چې افرادو، کاروبارونو او نورو مشتريانو ته بېلابېل بانکي او مالي خدمات وړاندې کوي.

مهم خدمات يې کېدای شي:

- بانکي حسابونه؛
- د سپما خدمتونه؛
- د پيسو انتقال؛
- د تادياتو خدمات؛

- د قانوني شرايطو له مخې پوروونه؛
- نور مالي خدمات.

۹.۱۵ د مرکزي بانک او تجارتي بانک توپير

تجارتي بانک	مرکزي بانک
افرادو او کاروبارونو ته بانکي خدمات وړاندې کوي	د هېواد د پولي نظام په تنظیم کې مهم رول لري
بانکي حسابونه او نور مالي خدمات وړاندې کوي	د پولي سياست په برخه کې مسؤليت لري
له مشتريانو سره مستقيم مالي تعامل لري	د بانکي نظام د ځينو برخو څارنه کوي
له افرادو، کورنيو او کاروبارونو سره ورځني معاملات لري	د هېواد د مالي نظام په کچه فعاليت کوي

۹.۱۶ مالي نظام څه شی دی؟

مالي نظام هغه مجموعه ده چې پکې بانکونه، مالي بنسټونه، مالي بازارونه، قوانين او نور اړوند جوړښتونه شامل وي چې د پيسو، سپما، پورونو، پانګونې او تادياتو په جريان کې رول لري.

مالي نظام د اقتصاد د فعاليت لپاره مهم دی، ځکه د سپما کوونکو او هغو کسانو يا کاروبارونو ترمنځ د مالي سرچينو په جريان کې مرسته کوي چې مالي سرچينو ته اړتيا لري.

۹.۱۷ سپما کوونکي او پور اخيستونکي

په اقتصادي نظام کې ځينې خلک او کورنۍ خپلې اضافي پيسې سپموي.

له بلې خوا، ځينې افراد او کاروبارونه د پانګونې، توليد يا نورو قانوني اړتياوو لپاره مالي سرچينو ته اړتيا لري.

مالي بنسټونه کولای شي د دې دواړو ترمنځ د مالي سرچينو په جريان کې مهم رول ولري.

په دې توګه مالي نظام د سپما او پانګونې ترمنځ د اړيکې په جوړولو کې مرسته کوي.

۹.۱۸ بانک او کاروبار

کاروبارونه د خپلو فعاليتونو لپاره بېلابېلو مالي خدمتونو ته اړتيا لري.

لکه:

- د پيسو ساتنه؛
- د پيسو انتقال؛

- د تادیاتو تنظیم؛
- د مالي معاملاتو ثبت؛
- د قانوني شرایطو له مخې مالي تمویل.

بانکي خدمات د کاروبارونو د ورځنیو مالي فعالیتونو په تنظیم کې مرسته کولای شي.

۹.۱۹ برېښنايي بانکداري

د ټکنالوژۍ له پرمختګ سره بانکداري هم بدله شوې ده.

په ډېرو هېوادونو کې خلک کولای شي د قانوني برېښنايي بانکي خدماتو له لارې:

- خپل حساب وګوري؛
- پیسې انتقال کړي؛
- ځینې تادیات ترسره کړي؛
- د خپلو مالي معاملاتو معلومات ترلاسه کړي.

خو د برېښنايي مالي خدمتونو کاروونکي باید د خپلو حسابونو او شخصي معلوماتو د امنیت لپاره احتیاط وکړي.

۹.۲۰ مالي امنیت

د بانکي او برېښنايي مالي خدمتونو په استعمال کې مالي امنیت ډېر مهم دی.

خلک باید:

- خپل بانکي رمزونه له نورو سره شریک نه کړي؛
- د نامعلومو پیغامونو او لینکونو په اړه احتیاط وکړي؛
- د حساب معلومات له ناآشنا کسانو سره شریک نه کړي؛
- د خپلو بانکي معاملاتو خبرتیاوې وڅاري؛
- د مشکوکو معاملاتو په صورت کې له رسمي مالي ادارې سره اړیکه ونیسي؛
- د قرارداد له لوستلو پرته مالي ژمنه ونه کړي.

۹.۲۱ مالي پلان او مالي نظم

هر شخص او کورنۍ باید د خپل مالي حالت له مخې مناسب مالي پلان ولري.

د مالي پلان مهمې برخې عبارت دي له:

1. د عاید معلومول.
2. د لګښتونو ثبتول.
3. د اړتیاوو لومړیتوب ټاکل.
4. د امکان تر حده سپما کول.
5. د پورونو مسؤلانه مدیریت.

6. د راتلونکي مالي هدف ټاکل.

د زده‌کوونکي لپاره بېلګه

که یو زده‌کوونکی هره اوونی لږ مقدار جېبي پیسي ترلاسه کوي، کولای شي:

- اړین مصرف معلوم کړي؛
- یوه برخه سپما کړي؛
- غیرضروري مصرف کم کړي؛
- خپل مالي هدف وټاکي.

د کوچنیو مالي عادتونو زده‌کړه د راتلونکي مالي مسؤلیت لپاره ګټوره ده.

۹.۲۲ د ټولګي فعالیت

فعالیت: «زما کوچنی مالي پلان»

فرض کړئ د یوه زده‌کوونکي میاشتنی عاید **۵،۰۰۰ افغانی** دی.

زده‌کوونکی دې د دې پیسو لپاره لاندې مالي پلان جوړ کړي:

برخه	اندازه
ټول عاید	۵،۰۰۰ افغانی
اړین مصرف	______
ښوونیز مصرف	______
سپما	______
نور اړین لګښتونه	______
پاتې اندازه	______

وروسته دې زده‌کوونکی هڅه وکړي چې لاندې فورمول برابر کړي:

ټول عاید = ټول مصرف + سپما

۹.۲۳ عملي تمرین

فرض کړئ د یوه شخص میاشتنی عاید **۱۵،۰۰۰ افغانی** دی.

د هغه میاشتني لګښتونه:

اقتصادي بنسټونه

- خوراک: ۵،۰۰۰ افغانۍ
- ترانسپورټ: ۲،۰۰۰ افغانۍ
- زده‌کړه: ۲،۰۰۰ افغانۍ
- نور اړین لګښتونه: ۲،۰۰۰ افغانۍ

حل:

ټول لګښت:

۵،۰۰۰ + ۲،۰۰۰ + ۲،۰۰۰ + ۲،۰۰۰ = ۱۱،۰۰۰ افغانۍ

پاتې اندازه:

۱۵،۰۰۰ − ۱۱،۰۰۰ = ۴،۰۰۰ افغانۍ

له پاتې ۴،۰۰۰ افغانیو څخه شخص کولای شي د خپل مالي پلان له مخې یوه برخه سپما کړي او د راتلونکو اړتیاوو لپاره یې وساتي.

د فصل مهم ټکي

- بانک یو مهم مالي بنسټ دی.
- بانکونه د پیسو ساتنه، انتقال، تادیات او نور مالي خدمات وړاندې کوي.
- بانکي حساب د پیسو او مالي معاملاتو د مدیریت لپاره کارول کېږي.
- سپما د عاید هغه برخه ده چې اوس نه مصرفېږي او د راتلونکي لپاره ساتل کېږي.
- سپما او پانګونه یو شان مفهومونه نه دي.
- پور هغه مالي مبلغ دی چې د ټاکلو شرایطو له مخې ترلاسه او بېرته ورکول کېږي.
- پور باید د مالي توان او د بېرته ورکولو د وړتیا له ارزونې وروسته واخیستل شي.
- سود د پیسو د استعمال په بدل کې د ټاکلو مالي شرایطو له مخې محاسبه کېدای شي.
- مرکزي بانک د هېواد د پولي نظام په مهمو برخو کې رسمي رول لري.
- تجارتي بانکونه افرادو او کاروبارونو ته مستقیم بانکي خدمات وړاندې کوي.
- مالي نظام د بانکونو، مالي بنسټونو، بازارونو، قوانینو او نورو مالي جوړښتونو مجموعه ده.
- برېښنايي بانکداري د ټکنالوژۍ له پرمختګ سره پراخه شوې ده.
- د مالي معلوماتو ساتنه او د مالي درغلیو پر وړاندې احتیاط مهم دی.
- مالي پلان د عاید، لګښت، سپما او پورونو په مدیریت کې مرسته کوي.

د فصل لنډیز

بانکونه د عصري اقتصاد د مالي نظام مهم بنسټونه دي. هغوی خلکو، کورنیو، کاروبارونو او ادارو ته د پیسو د ساتنې، بانکي حسابونو، انتقال، تادیاتو او نورو مالي خدمتونو زمینه برابروي.

سپما د عاید هغې برخې ته ویل کېږي چې اوس نه مصرفېږي او د راتلونکي لپاره ساتل کېږي. سپما د راتلونکو اړتیاوو، ناڅاپي لګښتونو او مالي هدفونو لپاره مهمه ده.

پور هغه مالي مبلغ دی چې یو شخص یا بنسټ یې د ټاکلو شرایطو له مخې ترلاسه کوي او وروسته یې بېرته ورکوي. د پور اخیستلو پر مهال باید د پور اندازه، د بېرته ورکولو موده، احتمالي لګښتونه او نور قراردادي شرایط په دقت وکتل شي.

مرکزي بانک د هېواد د پولي نظام په تنظیم کې مهم رول لري، په داسي حال کې چې تجارتي بانکونه خلکو او کاروبارونو ته مستقیم بانکي خدمات وړاندې کوي.

مالي نظام د بانکونو، مالي بنسټونو، بازارونو او قوانینو له لارې د سپما، پور، پانګونې او تادیاتو په جریان کې مهم رول لري.

د ټکنالوژۍ له پرمختګ سره بریښنایي بانکداري هم پراخه شوې ده. له همدې امله د مالي معلوماتو امنیت، مسؤلانه پور اخیستل، سپما او مالي پلان د سالم مالي ژوند مهمې برخې دي.

د زدهکوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. بانک څه شی دی؟

الف) یوازې یو پلورنځی
ب) یو مالي بنسټ چې بېلابېل مالي خدمات وړاندې کوي
ج) یوازې یو ښوونځی
د) یوازې یو بازار

سم ځواب: ب

۲. سپما څه ته وايي؟

الف) ټول عاید مصرفول
ب) د عاید یوه برخه د راتلونکي لپاره ساتل
ج) تولې پیسې پور اخیستل
د) ټول عاید مصرفول

سم ځواب: ب

۳. پور څه شی دی؟

الف) هغه مالي مبلغ چې د ټاکلو شرایطو له مخې ترلاسه او بېرته ورکول کېږي
ب) یوازې سپما
ج) یوازې عاید
د) یوازې مالیه

سم ځواب: الف

۴. مالي نظام څه شی دی؟

الف) یوازې یو بانک
ب) د بانکونو، مالي بنسټونو، بازارونو او قوانینو مجموعه

ج) يوازې يو کاروبار
د) يوازې د پيسو ساتلو ځای

سم ځواب: ب

۵. مرکزي بانک کوم مهم رول لري؟

الف) يوازې توکي پلوري
ب) د هېواد د پولي نظام په تنظيم کې مهم رول لري
ج) يوازې د خلکو شخصي کاروبارونه اداره کوي
د) يوازې ښوونځي جوړوي

سم ځواب: ب

ب: سم او ناسم

۱. بانکونه د مالي نظام مهم بنسټونه دي.

۲. سپما د عايد هغه برخه ده چې د راتلونکي لپاره ساتل کېږي.

۳. پور اخيستل هېڅ مالي مسؤليت نه لري.

۴. د پور شرايط بايد له منلو مخکې په دقت ولوستل شي.

۵. د بانکي معلوماتو ساتنه مهمه ده.

۶. مرکزي بانک او تجارتي بانکونه يو شان دندې لري.

ځوابونه:

۱. سم
۲. سم
۳. ناسم
۴. سم
۵. سم
۶. ناسم

ج: تشريحي پوښتنې

۱. بانک تعريف کړئ.

۲. د بانک پنځه مهمې دندې وليکئ.

۳. بانکي حساب څه شی دی؟

۴. سپما څه شی ده او درې ګټي یې ولیکئ.

۵. د سپما او پانګونې ترمنځ توپیر بیان کړئ.

۶. پور څه شی دی؟

۷. د پور درې مهم شرایط ولیکئ.

۸. د مرکزي بانک او تجارتي بانک ترمنځ دوه توپیرونه ولیکئ.

۹. مالي نظام څه شی دی؟

۱۰. بریښنایي بانکداري څه شی ده؟

۱۱. ولې د بانکي معلوماتو امنیت مهم دی؟

۱۲. مالي پلان ولې مهم دی؟

د فکر پوښتنه

که یو کس هره میاشت له خپل عاید څخه زیات مصرف کوي او د خپلو لګښتونو د پوره کولو لپاره پرله‌پسې پور اخلي، په راتلونکي کې له کومو مالي ستونزو سره مخ کېدای شي؟

خپل نظر په دلیل سره ولیکئ.

د کورنۍ دنده

د یوې فرضي میاشتې لپاره لاندې مالي جدول بشپړ کړئ:

برخه	اندازه
ټول عاید	______
خوراک	______
زده‌کړه	______
ترانسپورټ	______
نور اړین لګښتونه	______
سپما	______
پاتې اندازه	______

بیا په لږ تر لږه ۸ **جملو** کې ولیکئ:

«څنګه کولای شو خپل عاید، لګښتونه، سپما او پورونه په ښه ډول مدیریت کړو؟»

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل په تدریس کې دې ښوونکی د **بانک**، **بانکي حساب**، **سپما**، **پور او مالي نظام** مفاهیم د زده‌کوونکو له ورځني ژوند سره وتړي.

د پور موضوع دې د ساده محاسبوي مثالونو له لارې تشریح شي، څو زده‌کوونکي پوه شي چې پور یوازې ترلاسه شوې پیسې نه دي، بلکې د بېرته ورکولو مالي مسؤلیت هم ورسره تړلی دی.

د سود موضوع دې په **بې‌طرفه او علمي ډول** تشریح شي او زده‌کوونکو ته دې روښانه شي چې د مالي قراردادونو شرایط، قوانین او نرخونه د هېوادونو او مالي بنسټونو له مخې توپیر کولای شي.

همدارنګه دې د برېښنایي بانکدارۍ، شخصي مالي معلوماتو د ساتنې او د مالي درغلیو پر وړاندې د احتیاط موضوع ته ځانګړې پاملرنه وشي.

د درس په پای کې دې زده‌کوونکي وهڅول شي چې د عاید، لګښت، سپما او مالي پلان په اړه ساده عملي تمرینونه ترسره کړي.

N
NW
NE
W
E
SW
SE
S

لسم فصل

عاید، مصرف، سپما او بودیجه

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. عاید تعریف کړي.
2. د عاید مهمې سرچینې وپېژني.
3. مصرف تشریح کړي.
4. د اړتیا او غوښتنې ترمنځ توپیر وکړي.
5. سپما تعریف کړي.
6. بودیجه تشریح کړي.
7. د عاید او لګښتونو ترمنځ اړیکه بیان کړي.
8. د ساده شخصي بودیجې جوړولو مهارت ترلاسه کړي.
9. د مالي مسؤلیت اهمیت درک کړي.

۱۰.۱ عاید څه شی دی؟

هر شخص، کورنۍ یا کاروبار د خپلو اقتصادي فعالیتونو له لارې مالي سرچینې ترلاسه کوي.

عاید هغه پیسې یا مالي ارزښت دی چې یو شخص، کورنۍ یا بنسټ یې د کار، سوداګرۍ، پانګونې یا نورو قانوني سرچینو له لارې ترلاسه کوي.

عاید د انسان د اقتصادي ژوند یوه مهمه برخه ده، ځکه د عاید له لارې د اړتیاوو د پوره کولو، سپما او نورو مالي موخو لپاره سرچینې برابرېږي.

۱۰.۲ د عاید سرچینې

د خلکو عاید له بېلابېلو سرچینو څخه ترلاسه کېدای شي.

مهمې سرچینې یې:

۱. مزد یا معاش

هغه پیسې چې یو شخص د خپل کار په بدل کې ترلاسه کوي.

۲. د سوداګرۍ عاید

هغه مالي عاید چې د کاروبار له فعالیت څخه ترلاسه کېږي.

۳. د پانګونې عاید

هغه عاید چې د ځینو قانوني پانګونو له لارې ترلاسه کېږي.

۴. د کرنې عاید

بزګر کولای شي د خپلو کرنیزو محصولاتو له پلور څخه عاید ترلاسه کړي.

۵. د حرفې او مهارت عاید

یو شخص کولای شي د خپل مسلکي مهارت له لارې عاید ترلاسه کړي.

لکه:

- خیاطي
- ترمیم
- لیکوالي
- لاسي صنایع
- تدریس

۱۰.۳ د عاید اهمیت

عاید د انسان د اقتصادي ژوند لپاره مهم دی، ځکه د عاید له لارې:

- اړتیاوې پوره کېږي؛
- توکي او خدمتونه اخیستل کېږي؛
- سپما کېدای شي؛
- د راتلونکي لپاره مالي پلان جوړېږي؛
- د ځینو اقتصادي موخو لپاره سرچینې برابرېږي.

خو یوازې د عاید اندازه مهمه نه ده؛ د عاید **سم مدیریت** هم مهم دی.

۱۰.۴ مصرف څه شی دی؟

مصرف هغه اقتصادي عمل دی چې انسان پکې د خپلو اړتیاوو او غوښتنو د پوره کولو لپاره توکي او خدمتونه کاروي یا اخلي.

لکه:

اقتصادي بنسټونه

- خوراک اخیستل؛
- د کتاب اخیستل؛
- د ترانسپورټ لګښت؛
- د جامو اخیستل؛
- د زده‌کړې اړوند لګښتونه.

مصرف د انسان د اقتصادي ژوند طبیعي برخه ده، خو باید د موجود عاید او امکاناتو په نظر کې نیولو سره ترسره شي.

۱۰.۵ ضروري او غیرضروري مصرف

ټول لګښتونه یو شان اهمیت نه لري.

ضروري مصرف

هغه لګښتونه چې د ژوند، زده‌کړې یا نورو مهمو اړتیاوو لپاره اړین وي.

لکه:

- خوراک؛
- درمل؛
- د زده‌کړې اړین وسایل؛
- ضروري جامې.

غیرضروري مصرف

هغه لګښتونه چې پرته له هغو هم د انسان مهمې اړتیاوې پوره کېدای شي.

انسان باید د خپلو شرایطو له مخې د ضروري او غیرضروري لګښتونو ترمنځ توپیر وکړي.

۱۰.۶ اړتیا او غوښتنه

اړتیا هغه څه دي چې د انسان د ژوند یا مهمو فعالیتونو لپاره ضروري وي.

غوښتنه هغه څه دي چې انسان یې غواړي، خو د ژوند لپاره یې شتون تل ضروري نه وي.

بېلګه

که یو زده‌کوونکی د درس لپاره کتاب ته اړتیا ولري، کتاب یې اړتیا ده.

که هغه غواړي یو بل قیمتي شی واخلي، خو د درس یا ژوند لپاره ورته اړتیا نه لري، هغه غوښتنه کېدای شي.

د اړتیا او غوښتنې توپیر د مالي پرېکړو په ښه کولو کې مرسته کوي.

۱۰.۷ سپما څه شی ده؟

سپما د عاید هغې برخې ته ویل کېږي چې اوس نه مصرفېږي او د راتلونکي لپاره ساتل کېږي.

په ساده ډول:

سپما = عاید – مصرف

بېلګه

که د یوه شخص میاشتنی عاید ۱۰،۰۰۰ افغانۍ وي او ټول مصرف یې ۸،۰۰۰ افغانۍ وي:

سپما = ۱۰،۰۰۰ – ۸،۰۰۰

سپما = ۲،۰۰۰ **افغانۍ**

نو هغه کس ۲،۰۰۰ افغانۍ سپمولې دي.

۱۰.۸ ولې سپما مهمه ده؟

سپما د راتلونکي لپاره د مالي چمتووالي په برخه کې مرسته کوي.

سپما کولای شي د:

- ناڅاپي اړتیاوو؛
- راتلونکو مهمو لګښتونو؛
- زدهکړې؛
- کاروباري موخو؛
- نورو مالي اهدافو

لپاره ګټوره وي.

سپما باید د هر شخص د عاید او شرایطو له مخې تنظیم شي.

۱۰.۹ بودیجه څه شی ده؟

بودیجه هغه مالي پلان دی چې پکې د یوه ټاکلي وخت لپاره د عاید او لګښتونو اټکل او تنظیم کېږي.

بودیجه کولای شي د:

- يوه فرد؛
- يوې کورنۍ؛
- يوه سوداګرۍ؛
- يوه ادارې؛
- يا دولت

لپاره جوړه شي.

د شخصي بوديجې هدف دا دی چې انسان پوه شي:

څومره عايد لري، څومره مصرف کوي او څومره سپمولای شي.

۱۰.۱۰ د شخصي بوديجې ساده جدول

فرض کړئ د يوه زدهکوونکي مياشتنی عايد ۵،۰۰۰ افغانۍ دی.

برخه	اندازه
ټول عايد	۵,۰۰۰ افغانۍ
خوراک	۱,۵۰۰ افغانۍ
ترانسپورټ	۷۰۰ افغانۍ
درسي وسايل	۸۰۰ افغانۍ
نور ضروري لګښتونه	۷۰۰ افغانۍ
سپما	۸۰۰ افغانۍ
پاتې اندازه	۵۰۰ افغانۍ

دا يوازې يو فرضي مثال دی.

د هر شخص بوديجه بايد د هغه د واقعي شرايطو له مخې جوړه شي.

۱۰.۱۱ د بوديجې جوړولو ګامونه

د يوې ساده بوديجې د جوړولو لپاره لاندې ګامونه اخيستلای شو:

لومړی ګام: ټول عاید معلومول

لومړی باید معلومه کړو چې په ټاکلې موده کې څومره عاید لرو.

دوهم ګام: ټول لګښتونه لیکل

ټول لګښتونه باید ثبت شي، حتی کوچني لګښتونه.

درېیم ګام: اړتیاوې لومړیتوب کول

ضروري لګښتونه باید لومړی وپېژندل شي.

څلورم ګام: د سپما لپاره برخه ټاکل

که امکانات اجازه ورکوي، د راتلونکي لپاره یوه برخه سپما شي.

پنځم ګام: بودیجه بیاکتل

د میاشتې یا ټاکلې مودې په پای کې باید وګورو چې زموږ اصلي لګښتونه له پلان سره څومره برابر وو.

۱۰.۱۲ د عاید او مصرف اړیکه

عاید او مصرف یو له بل سره نږدې اړیکه لري.

که د یوه شخص عاید زیات شي، د هغه د مصرف توان هم زیاتېدای شي.

خو د عاید زیاتوالی باید حتمي د بېځایه مصرف سبب نه شي.

یو شخص کولای شي د عاید له زیاتوالي څخه یوه برخه د:

- سپما؛
- زدهکړې؛
- راتلونکو موخو؛
- یا نورو مهمو اړتیاوو

لپاره ځانګړې کړي.

۱۰.۱۳ که مصرف له عاید څخه زیات شي

که یو شخص له خپل عاید څخه زیات مصرف وکړي، مالي ستونزې رامنځته کېدای شي.

د مثال په توګه:

عايد = ۵،۰۰۰ افغانۍ

مصرف = ۶،۰۰۰ افغانۍ

نو:

مصرف له عايد څخه ۱،۰۰۰ افغانۍ زيات دی.

دا حالت د مالي کمښت سبب کېږي او که دوام وکړي، ممکن شخص اړ شي چې پور واخلي يا نور مالي فشارونه ومني.

۱۰.۱۴ که عايد له مصرف څخه زيات وي

که عايد له مصرف څخه زيات وي، شخص کولای شي له پاتې پيسو څخه د سپما يا نورو مالي موخو لپاره استفاده وکړي.

بېلګه

عايد = ۸،۰۰۰ افغانۍ

مصرف = ۶،۵۰۰ افغانۍ

نو:

پاتې اندازه = ۱،۵۰۰ افغانۍ

دغه اندازه د شخص د شرايطو له مخې سپمول کېدای شي يا د بلې مهمې مالي موخې لپاره وکارول شي.

۱۰.۱۵ د مالي نظم اهميت

مالي نظم په دې معنا دی چې شخص خپل عايد، لګښتونه، سپما او مالي موخې په منظم ډول مديريت کړي.

مالي نظم کېدای شي له انسان سره مرسته وکړي چې:

- بېځايه مصرف کم کړي؛
- خپلې اړتياوې لومړيتوب کړي؛
- د راتلونکي لپاره پلان جوړ کړي؛
- د مالي ستونزو خطر کم کړي.

۱۰.۱۶ بودیجه او کورنۍ

یوازې افراد نه، بلکې کورنۍ هم بودیجې ته اړتیا لري.

یوه کورنۍ ممکن عاید ولري، خو په یوه میاشت کې ګڼې اړتیاوې هم ولري.

لکه:

- خوراک؛
- کور؛
- روغتیا؛
- زدهکړه؛
- ترانسپورټ؛
- جامې؛
- نور لګښتونه.

که کورنۍ خپل لګښتونه تنظیم کړي، د موجودو سرچینو څخه ښه استفاده کولای شي.

۱۰.۱۷ بودیجه او کاروبار

کاروبارونه هم بودیجه جوړوي.

یو کاروبار باید پوه شي:

- څومره عاید ترلاسه کوي؛
- د تولید لګښت څومره دی؛
- د کارکوونکو لګښت څومره دی؛
- د انتقال او نورو خدماتو لګښت څومره دی؛
- څومره اندازه پیسې د راتلونکې لپاره ساتل کېږي.

ښه مالي پلان د کاروبار په مدیریت کې مرسته کولای شي.

۱۰.۱۸ د ټولګي عملي فعالیت

فعالیت: خپله بودیجه جوړه کړئ

ښوونکی دې زدهکوونکو ته فرضي میاشتنی عاید ورکړي:

۶،۰۰۰ افغانۍ

زدهکوونکي دې د لاندې برخو لپاره خپله بودیجه جوړه کړي:

- خوراک
- ترانسپورټ
- درسي وسایل
- شخصي اړتیاوې
- تفریح
- سپما

د فعالیت پوښتنې

۱. ټول عاید څومره دی؟
۲. ټول لګښتونه څومره شول؟
۳. څومره پیسې سپمول شوې؟
۴. کوم لګښت تر ټولو مهم و؟
۵. که عاید ۱،۰۰۰ افغانۍ کم شي، کوم لګښت به کم کړئ؟

۱۰.۱۹ د فصل مهم ټکي

- عاید هغه مالي سرچینه ده چې شخص یا بنسټ یې ترلاسه کوي.
- مصرف د اړتیاوو او غوښتنو لپاره د توکو او خدمتونو استعمال دی.
- سپما د عاید هغه برخه ده چې اوس نه مصرفیږي.
- بودیجه د عاید او لګښتونو مالي پلان دی.
- د اړتیا او غوښتنې توپیر د مالي پرېکړو لپاره مهم دی.
- که مصرف له عاید څخه زیات شي، مالي کمښت رامنځته کېدای شي.
- که عاید له مصرف څخه زیات وي، د سپما امکان پیدا کېږي.
- مالي نظم د سالم اقتصادي ژوند لپاره مهم دی.

د فصل لنډیز

عاید، مصرف، سپما او بودیجه د شخصي او کورني اقتصاد مهم عناصر دي.

عاید د انسان مالي سرچینه ده، مصرف د اړتیاوو او غوښتنو د پوره کولو لپاره د توکو او خدمتونو کارول دي، سپما د عاید هغه برخه ده چې د راتلونکي لپاره ساتل کېږي، او بودیجه د عاید او لګښتونو د تنظیم مالي پلان دی.

یو مسؤل انسان باید هڅه وکړي چې خپل عاید او لګښتونه وپېژني، اړتیاوې لومړیتوب کړي، له بېځایه مصرف څخه ډډه وکړي او د خپلو امکاناتو په حدودو کې د راتلونکي لپاره مالي پلان جوړ کړي.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. عاید څه شی دی؟

الف) یوازې مصرف
ب) هغه مالي سرچینه چې شخص یا بنسټ یې ترلاسه کوي
ج) یوازې سپما
د) یوازې پور

سم ځواب: ب

۲. سپما څه ته وایي؟

الف) ټول عاید مصرفول
ب) د عاید یوه برخه د راتلونکي لپاره ساتل
ج) د عاید له منځه وړل
د) د ټولو پیسو پور ورکول

سم ځواب: ب

۳. بودیجه څه شی ده؟

الف) د عاید او لګښتونو مالي پلان
ب) یوازې د مصرف نوم
ج) یوازې د بانک حساب
د) یوازې د پور تړون

سم ځواب: الف

ب: سم او ناسم

۱. مصرف د انسان د اقتصادي ژوند یوه برخه ده.
۲. سپما د عاید یوه برخه ده چې د راتلونکي لپاره ساتل کېږي.
۳. بودیجه یوازې د دولت لپاره جوړېږي.
۴. د اړتیا او غوښتنې توپیر د مالي مدیریت لپاره مهم دی.
۵. که مصرف تل له عاید څخه زیات وي، مالي ستونزې رامنځته کېدای شي.

ځوابونه:

۱. سم
۲. سم
۳. ناسم
۴. سم
۵. سم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. عاید تعریف کړئ.
۲. د عاید پنځه سرچینې ولیکئ.
۳. مصرف څه شی دی؟
۴. د اړتیا او غوښتنې ترمنځ توپیر بیان کړئ.
۵. سپما تعریف کړئ.
۶. بودیجه څه شی ده؟
۷. د بودیجې د جوړولو پنځه ګامونه ولیکئ.

د فکر پوښتنه

که د یوه زده‌کوونکي عاید محدود وي، خو غوښتنې یې ډېرې وي، څنګه کولای شي خپلې پیسې په داسې ډول تنظیم کړي چې هم خپلې مهمې اړتیاوې پوره کړي او هم د راتلونکي لپاره یو څه سپما وکړي؟

د کورنۍ دنده

د یوې فرضي کورنۍ لپاره د یوې میاشتې بودیجه جوړه کړئ.

فرض کړئ د کورنۍ ټول عاید ۲۰،۰۰۰ **افغانۍ** دی.

د لاندې برخو لپاره د لګښت اندازه وټاکئ:

- خوراک
- کور
- زده‌کړه
- روغتیا
- ترانسپورټ
- جامې
- نور لګښتونه
- سپما

په پای کې باید معلومه کړئ چې:

ټول عاید = ټول لګښتونه + سپما

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل اصلي هدف دا دی چې زده‌کوونکي د شخصي مالي مدیریت بنسټیز مهارتونه زده کړي. د بودیجې موضوع دې یوازې په تعریف پورې محدوده نه شي؛ زده‌کوونکي دې په عملي ډول خپله ساده بودیجه جوړه کړي.

د عايد، مصرف او سپما ترمنځ اړيکه دې د جدولونو او ورځني ژوند له مثالونو سره تشريح شي.

د راتلونکي فصل لپاره مناسب موضوع «**پانګونه، پانګه او اقتصادي وده**» ده، څو زده‌کوونکي له شخصي مالي مديريت څخه د اقتصاد د پراخي کچې موضوعاتو ته په منظم ډول انتقال شي.

TIME

یولسم فصل

پانګه، پانګونه او اقتصادي وده

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. پانګه تعریف کړي.
2. د پانګې بېلابېل ډولونه وپېژني.
3. پانګونه تشریح کړي.
4. د سپما او پانګونې ترمنځ توپیر بیان کړي.
5. د تولید او پانګې اړیکه تشریح کړي.
6. د بشري پانګې مفهوم درک کړي.
7. په اقتصادي وده کې د پانګونې رول بیان کړي.
8. د پانګونې ځینې ګټې او خطرونه وپېژني.

۱۱.۱ پانګه څه شی ده؟

په اقتصاد کې د »پانګې« مفهوم یوازې له پیسو سره تړاو نه لري.

پانګه هغه تولیدي سرچینې دي چې د نورو توکو او خدمتونو د تولید لپاره کارول کېږي.

د بېلګې په توګه:

- ماشینونه؛
- وسایل؛
- فابریکې؛
- ودانۍ؛
- کمپیوټرونه؛
- د تولید نور تجهیزات.

دا ټول د تولید په بهیر کې د پانګې بېلګې کېدای شي.

۱۱.۲ د پانګې او پیسو توپیر

پیسې او پانګه یو شی نه دي.

پیسې د تبادلې او تادیې مهمه وسیله ده.

پانګه هغه تولیدي سرچینې دي چې د توکو او خدمتونو د تولید لپاره کارول کېږي.

بېلګه

که یو کس ۱۰۰،۰۰۰ افغانۍ ولري، دا په خپله پانګه نه بلل کېږي.

خو که له همدې پیسو څخه د تولید لپاره ماشین واخلي او په کاروبار کې یې وکاروي، دغه ماشین د پانګې یوه برخه ګرځي.

د پانګې ډولونه ۱۱.۳

پانګه په بېلابېلو ډولونو وېشل کېدای شي.

۱. فزیکي پانګه

هغه وسایل او تجهیزات چې په مستقیم ډول د تولید لپاره کارول کېږي.

لکه:

- ماشین؛
- فابریکه؛
- کمپیوټر؛
- وسایل؛
- تولیدي ودانۍ.

۲. بشري پانګه

د انسان پوهه، مهارتونه، زده‌کړه، تجربه او وړتیاوې چې د کار او تولید په کیفیت کې مرسته کوي.

بېلګه

یو مسلکي ښوونکی، انجنیر، ډاکټر یا تخنیکي کارکوونکی د خپلې زده‌کړې او مهارتونو له لارې په اقتصادي فعالیتونو کې ارزښت رامنځته کوي.

۳. طبیعي سرچینې

طبیعي سرچینې د تولید مهم عامل دي، خو په اقتصادي اصطلاح کې له فزیکي پانګې سره یو شان نه ګڼل کېږي.

لکه:

- ځمکه؛
- اوبه؛
- ځنګلونه؛
- کانونه؛
- طبیعي انرژي.

طبيعي سرچيني د اقتصاد له مهمو توليدي سرچينو څخه دي.

۱۱.۴ پانګونه څه شی ده؟

پانګونه هغه عمل دی چې پکې سرچيني د راتلونکي اقتصادي ګټي يا توليدي ظرفيت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

بېلګې

- د ماشين اخيستل؛
- د توليدي ودانۍ جوړول؛
- د کاروبار پراخول؛
- د توليدي وسايلو نوي کول؛
- په زدهکړه او مهارتونو کې پانګونه.

پانګونه عموماً د راتلونکي لپاره ترسره کېږي.

۱۱.۵ سپما او پانګونه

سپما او پانګونه سره تړاو لري، خو يو شان مفهوم نه دي.

سپما: د عايد يوه برخه اوس نه مصرفول او د راتلونکي لپاره ساتل.

پانګونه: د سرچينو کارول د راتلونکي توليد يا اقتصادي ګټي لپاره.

بېلګه

که يو کس ۵،۰۰۰ افغانۍ له خپل عايد څخه وسپموي، دا سپما ده.

که وروسته له همدې سرچينو څخه د توليد لپاره يو ګټور وسيله واخلي، دا د پانګونې يوه بېلګه کېدای شي.

۱۱.۶ ولې پانګونه مهمه ده؟

پانګونه د اقتصاد لپاره په څو برخو کې مهمه ده.

پانګونه کولای شي:

- د توليد ظرفيت زيات کړي؛

- نوي کاروبارونه رامنځته کړي؛
- د کار فرصتونه زيات کړي؛
- د توليد کيفيت ښه کړي؛
- د ټکنالوژۍ استعمال پراخ کړي؛
- د اقتصادي ودې لپاره زمينه برابره کړي.

البته د پانګونې پايله تل تضمين شوې نه وي او له اقتصادي شرايطو سره تړاو لري.

۱۱.۷ پانګه او توليد

د توليد لپاره يوازې کارګر يا طبيعي سرچينې بسنه نه کوي.

په ډېرو توليدي فعاليتونو کې وسايل، ماشينونه، ودانۍ او نور تجهيزات هم اړين دي.

بېلګه

يو خياط د جامو د توليد لپاره:

- د خياطۍ ماشين؛
- د کار ځای؛
- د اندازه کولو وسايل؛
- نور اړين تجهيزات

ته اړتيا لري.

دغه وسايل د توليد په بهير کې د پانګې رول ترسره کوي.

۱۱.۸ بشري پانګه

د يوه هېواد تر ټولو مهمې سرچينې يوازې ماشينونه او طبيعي زېرمې نه دي.

بشري پانګه د خلکو پوهه، زده‌کړه، مهارتونه، تجربه او وړتياوې دي چې د اقتصادي فعاليتونو په کيفيت او توليد کې مرسته کوي.

کله چې خلک ښه زده‌کړه او مسلکي مهارتونه ترلاسه کړي، د کار د کيفيت او توليدي وړتيا د ښه کېدو امکان زياتېږي.

۱۱.۹ په زده‌کړه کې پانګونه

زده‌کړه د بشري پانګې د پياوړتيا يوه مهمه وسيله ده.

کله چې یو زده‌کوونکی:

- علم ترلاسه کوي؛
- مهارت زده کوي؛
- مسلکي روزنه ترلاسه کوي؛
- د ستونزو د حل ورتیا پیاوړې کوي؛

هغه د خپل راتلونکي اقتصادي فعالیت لپاره ورتیاوې زیاتوي.

له همدې امله زده‌کړه د فرد او ټولنې لپاره د اوږدمهاله پانګونې په توګه مهمه ده.

۱۱.۱۰ اقتصادي وده څه شی ده؟

اقتصادي وده هغه بهیر دی چې د یوه اقتصاد د تولیدي ظرفیت او د توکو او خدمتونو د تولید اندازه په اوږده مهال کې زیاتېږي.

اقتصادي وده د بېلابېلو عواملو له امله رامنځته کېدای شي.

لکه:

- د پانګې زیاتوالی؛
- د کار مهارتونه؛
- ټکنالوژي؛
- ښه مدیریت؛
- طبیعي سرچینې؛
- مناسب اقتصادي او حقوقي چاپېریال.

۱۱.۱۱ پانګونه او اقتصادي وده

پانګونه د اقتصادي ودې لپاره مهمه ده.

کله چې یو هېواد په:

- فابریکو؛
- ماشینونو؛
- سړکونو؛
- انرژۍ؛
- ښوونیزو بنسټونو؛
- مسلکي مهارتونو؛
- ټکنالوژۍ

کې پانګونه کوي، د تولیدي ظرفیت د زیاتېدو زمینه برابرېدای شي.

د تولید ظرفیت زیاتوالی په اوږده مهال کې د اقتصادي ودې ملاتړ کولای شي.

۱۱.۱۲ ټکنالوژي او پانګونه

ټکنالوژي د تولید په بهیر کې مهم رول لري.

یو تولیدوونکی کولای شي د نوې ټکنالوژۍ په کارولو سره:

- تولید چټک کړي؛
- کیفیت ښه کړي؛
- د ځینو لګښتونو په کمولو کې مرسته وکړي؛
- نوي محصولات تولید کړي.

خو د ټکنالوژۍ د استعمال لپاره ډېری وخت پانګونې او مسلکي مهارتونو ته اړتیا وي.

۱۱.۱۳ پانګونه او د کار فرصتونه

کله چې نوي کاروبارونه او تولیدي فعالیتونه رامنځته شي، د کار د فرصتونو د زیاتېدو امکان هم پیدا کېږي.

بېلګه

که یو تولیدوونکی یوه نوې فابریکه جوړه کړي، ممکن:

- کارګرانو ته اړتیا پیدا شي؛
- تخنیکي کارکوونکي استخدام شي؛
- د انتقال او خرڅلاو فعالیتونه زیات شي.

په دې توګه پانګونه کولای شي د اقتصادي فعالیتونو پراختیا ته زمینه برابره کړي.

۱۱.۱۴ د پانګونې خطر

پانګونه تل د ګټې تضمین نه کوي.

هره پانګونه له ځینو خطرونو سره مخ کېدای شي.

لکه:

- د بازار د تقاضا بدلون؛
- د قیمتونو بدلون؛

- د تولید لګښت زیاتوالی؛
- سیالي؛
- طبیعي پېښې؛
- اقتصادي بې‌ثباتي؛
- د مدیریت ستونزې.

له همدې امله د پانګونې مخکې باید معلومات راټول او اقتصادي شرایط وکتل شي.

مسؤلانه پانګونه ۱۱.۱۵

ښه پانګونه باید د معلوماتو، پلان او قانوني اصولو پر بنسټ وي.

د پانګونې په اړه باید:

1. هدف معلوم شي.
2. موجودي سرچینې وکتل شي.
3. احتمالي لګښتونه معلوم شي.
4. احتمالي خطرونه وارزول شي.
5. د قانوني شرایطو په اړه معلومات ترلاسه شي.
6. د اوږدمهاله پایلو په اړه فکر وشي.

د پانګونې ساده مثال ۱۱.۱۶

فرض کړئ یو کس ۵۰،۰۰۰ افغانۍ لري.

هغه دوه انتخابونه لري:

لومړی: ټولې پیسې بې له پلان څخه مصرف کړي.

دوهم: د خپل هدف او شرایطو له مخې یوه برخه د تولیدي وسیلې یا د قانوني کاروبار د پراختیا لپاره وکاروي.

که دوهم انتخاب د دقیق پلان، معلوماتو او مناسب اقتصادي تحلیل پر بنسټ ترسره شي، کولای شي د راتلونکي تولیدي فعالیت لپاره زمینه برابره کړي.

خو باید په یاد ولرو چې هره پانګونه خطر لري او د ګټې تضمین نه کوي.

د ټولګي فعالیت ۱۱.۱۷

«فعالیت: «پانګونه څنګه تولید زیاتوي؟

زدهکوونکي دي په درېيو يا څلورو کسيزو ډلو ووېشل شي.

فرض کړئ یوه کوچنۍ نانوایي غواړي خپل تولید زیات کړي.

دوی باید بحث وکړي:

1. کوم وسایل ورته اړتیا دي؟
2. کومه پانګه ورته ضروري ده؟
3. که نوي ماشینري واخلي، تولید به څنګه اغېزمن شي؟
4. څو نوي کارکوونکي ورته اړتیا پیدا کېدای شي؟
5. له پانګونې مخکې کوم خطرونه باید وارزول شي؟

هره ډله دي خپل نظر ټولګي ته وړاندې کړي.

د فصل مهم ټکي ۱۱.۱۸

- پانګه هغه تولیدي سرچینې دي چې د توکو او خدمتونو د تولید لپاره کارول کېږي.
- پیسې او پانګه یو شان مفهومونه نه دي.
- پانګونه د راتلونکي تولید یا اقتصادي ګټې لپاره د سرچینو استعمال دی.
- فزیکي پانګه د ماشینونو، وسایلو او تولیدي ودانیو په څېر سرچینې دي.
- بشري پانګه د انسان پوهه، زدهکړه، مهارتونه او تجربه ده.
- زدهکړه د بشري پانګې په پیاوړتیا کې مهمه ده.
- پانګونه د تولیدي ظرفیت او اقتصادي ودې په زیاتېدو کې مرسته کولای شي.
- هره پانګونه له خطر سره مل کېدای شي.
- مسؤلانه پانګونه معلومات، پلان او د خطر ارزونه غواړي.

د فصل لنډیز

پانګه د تولید له مهمو عواملو څخه ده. ماشینونه، وسایل، ودانۍ او نور تولیدي تجهیزات د فزیکي پانګې بېلګې دي. له بلې خوا، د انسان پوهه، مهارت، زدهکړه او تجربه د بشري پانګې مهم عناصر دي.

پانګونه د راتلونکي تولیدي ظرفیت یا اقتصادي ګټې لپاره د سرچینو کارول دي. پانګونه کولای شي د تولید، کاروبار، کار فرصتونو او اقتصادي ودې په پراختیا کې مرسته وکړي.

خو هره پانګونه له خطر سره مل ده. له همدې امله باید د پانګونې له ترسره کولو مخکې معلومات راټول، لګښتونه او احتمالي خطرونه وارزول او قانوني شرایط په پام کې ونیول شي.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. پانګه څه شی ده؟

الف (یوازې پیسې
ب (هغه تولیدي سرچینې چې د تولید لپاره کارول کېږي
ج (یوازې مصرف
د (یوازې عاید

سم ځواب: ب

۲. بشري پانګه څه ته وايي؟

الف (یوازې ماشینونه
ب (د انسان پوهه، مهارتونه، زده‌کړه او تجربه
ج (یوازې طبیعي سرچینې
د (یوازې پیسې

سم ځواب: ب

۳. پانګونه څه ده؟

الف (ټولې پیسې مصرفول
ب (د راتلونکي تولید یا اقتصادي ګټې لپاره د سرچینو کارول
ج (یوازې پور اخیستل
د (یوازې سپما کول

سم ځواب: ب

ب: سم او ناسم

۱. پیسې او پانګه تل یو شان مفهوم لري.
۲. ماشینونه د فزیکي پانګې بېلګه کېدای شي.
۳. زده‌کړه د بشري پانګې په پیاوړتیا کې مرسته کوي.
۴. هره پانګونه حتمي ګټه لري.
۵. پانګونه د اقتصادي ودې په ملاتړ کې رول لرلای شي.

ځوابونه:

۱. ناسم
۲. سم
۳. سم

۴. ناسم
۵. سم

ج: تشريحي پوښتنې

۱. پانګه تعریف کړئ.
۲. د پيسو او پانګې ترمنځ توپير بيان کړئ.
۳. پانګونه څه شی ده؟
۴. فزيکي او بشري پانګه تشريح کړئ.
۵. ولې زده‌کړه د بشري پانګې لپاره مهمه ده؟
۶. پانګونه څنګه د اقتصادي ودې ملاتړ کولای شي؟
۷. د پانګونې درې خطرونه وليکئ.

د فکر پوښتنه

که یو هېواد په ښوونه او روزنه، مسلکي مهارتونو او نوې ټکنالوژۍ کې پانګونه زياته کړي، ستاسې په نظر په راتلونکې کې یې پر توليد او اقتصاد څه اغېز راتلای شي؟ خپل دليل وليکئ.

د کورنۍ دنده

د خپل چاپېريال له يوه کوچني کاروبار څخه مثال واخلئ، لکه:

- نانوايي
- خياطي
- د موبايل ترميم
- کرنيز کاروبار
- کوچنی پلورنځی

بيا وليکئ:

۱. په دغه کاروبار کې کومه پانګه کارول کېږي؟
۲. کوم وسايل د توليد لپاره مهم دي؟
۳. که کاروبار پراخ شي، کومې نوې پانګونې ته اړتيا پيدا کېدای شي؟
۴. د پانګونې کوم احتمالي خطرونه موجود دي؟

د ښوونکي لپاره يادونه

د دې فصل په تدريس کې دې ښوونکی د »پانګې« او »پيسو« ترمنځ توپير ته ځانګړې پاملرنه وکړي، ځکه زده‌کوونکي ممکن دا دوه مفاهيم سره ګډ کړي.

همدارنګه دې د بشري پانګې موضوع د زده‌کوونکو له خپل ژوند سره وتړل شي، څو هغوی درک کړي چې زده‌کړه، مهارت او تجربه يوازې شخصي ګټه نه لري، بلکې د ټولنې د توليد او اقتصادي پرمختګ لپاره هم ارزښت لري.

دولسم فصل

انفلاسيون؛ مفهوم، لاملونه، اغېزې او د پېرلو توان

د زدهکړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زدهکوونکي وکولای شي:

1. انفلاسيون تعريف کړي.
2. د انفلاسيون او د يوه توکي د بيې د لوړېدو ترمنځ توپير بيان کړي.
3. د انفلاسيون مهم لاملونه وپېژني.
4. د انفلاسيون اقتصادي او ټولنيزې اغېزې تشريح کړي.
5. د پېرلو توان مفهوم تشريح کړي.
6. د انفلاسيون او د خلکو د پېرلو د توان اړيکه درک کړي.
7. د انفلاسيون او کورنۍ بوديجې اړيکه تشريح کړي.
8. د نومي او واقعي عايد ترمنځ توپير وپېژني.
9. د انفلاسيون د اندازه کولو مفهوم درک کړي.
10. د بيو د لوړېدو پر مهال د کورنۍ د لګښتونو د تنظيم لارې وپېژني.

۱۳.۱ انفلاسيون څه شی دی؟

انفلاسيون هغه اقتصادي حالت دی چې په يوه اقتصاد کې د توکو او خدمتونو عمومي بيې د وخت په تېرېدو سره په دوامدار ډول لوړېږي.

په ساده ژبه، کله چې د ډېرو توکو او خدمتونو بيې په عمومي ډول لوړې شي او خلک په هماغه اندازه پيسو باندې د پخوا په پرتله لږ توکي او خدمتونه واخلي، دې حالت ته انفلاسيون ويل کېږي.

انفلاسيون يوازې د يوه يا دوو توکو د بيې لنډمهاله لوړوالی نه دی، بلکې د بيو د عمومي کچې دوامدار زياتوالی دی.

بېلګه

فرض کړئ يوه کورنۍ هره مياشت د خپلو عادي اړتياوو لپاره ۱۰،۰۰۰ افغانۍ مصرفوي. که د وخت په تېرېدو د خوراک، ټرانسپورټ، جامو او نورو اړتياوو بيې لوړې شي، کورنۍ ممکن د هماغو اړتياوو لپاره له ۱۰،۰۰۰ افغانۍ څخه زياتو پيسو ته اړتيا پيدا کړي.

که د کورنۍ عايد په ورته اندازه زيات نه شي، د هغې د پېرلو توان کمېږي.

۱۳.۲ د يوه توکي د بيې لوړوالی او انفلاسيون

زدهکوونکي بايد دا توپير په ښه توګه درک کړي.

که يوازې د يوه توکي بيه لوړه شي، دا په خپله د ټول اقتصاد انفلاسيون نه ثابتوي.

د بېلګې په توګه، که د یوه ځانګړي مېوې بیه د موسم، کمښت یا نورو عواملو له امله لوړه شي، دا یوازې د هماغه توکي د بیې بدلون دی.

خو که د اقتصاد د ډېرو توکو او خدمتونو عمومي بیې د یوې مودې په اوږدو کې په دوامدار ډول لوړې شي، نو دا د انفلاسیون له مفهوم سره تړاو لري.

۱۳.۳ پیرلو توان څه شی دی؟

پیرلو توان هغه وړتیا ده چې ښيي یوه اندازه پیسې څومره توکي او خدمتونه اخیستلای شي.

کله چې بیې لوړېږي، د پیسو پیرلو توان کمېدای شي.

بېلګه

که یوه زده‌کوونکي مخکې په ۱۰،۰۰۰ افغانۍ ځو اړین توکي اخیستلای شول، خو وروسته د بیو له لوړېدو سره په هماغه ۱۰،۰۰۰ افغانۍ لږ توکي واخلي، نو د هغه د پیسو پیرلو توان کم شوی دی.

له همدې امله د پیسو ارزښت یوازې د پیسو په شمېر نه سنجول کېږي؛ بلکې دا هم مهمه ده چې په هغه پیسو څومره توکي او خدمتونه اخیستل کېدای شي.

۱۳.۴ د انفلاسیون مهم لاملونه

انفلاسیون بېلابېل لاملونه لرلای شي. مهم لاملونه یې عبارت دي له:

۱. د تقاضا زیاتوالی

کله چې د توکو او خدمتونو تقاضا په چټکۍ سره زیاته شي، خو عرضه ورسره په کافي اندازه زیاته نه شي، د بیو پر لوړېدو فشار رامنځته کېدای شي.

۲. د تولید لګښت زیاتوالی

که د خامو موادو، انرژۍ، ترانسپورټ، مزدورۍ یا نورو تولیدي سرچینو لګښتونه زیات شي، د تولیدوونکو لګښتونه لوړېږي او دا د ځینو توکو او خدمتونو پر بیو اغېز کولای شي.

۳. د عرضې کمښت

طبیعي پېښې، د تولید کمښت، د انتقال ستونزې او نور عوامل د ځینو توکو عرضه کمولای شي. د عرضې کمښت، په ځانګړي ډول که تقاضا لوړه پاتې شي، د بیو د زیاتېدو لامل کېدای شي.

۴. د اقتصادي فعالیتونو بدلون

د پورونو، پانګونې، مصرف او نورو اقتصادي فعالیتونو بدلونونه هم د ټولې تقاضا او بیو پر کچه اغېز کولای شي.

۱۳.۵ د انفلاسیون اقتصادي اغېزې

انفلاسیون د اقتصاد پر بېلابېلو برخو اغېز کولای شي.

۱. د پیرلو د توان کمېدل

که عایدونه د بیو په اندازه زیات نه شي، خلک به هماغو پیسو د پخوا په پرتله لږ توکي او خدمتونه اخیستلای شي.

۲. د کورنیو پر بودیجه فشار

د خوراک، کرایې، ترانسپورټ، زده‌کړې او نورو اړتیاوو د بیو لوړېدل د کورنیو پر میاشتني بودیجه فشار زیاتولای شي.

۳. پر سپما اغېز

که بیې په چټکۍ سره لوړېږي، د سپما شویو پیسو واقعي پیرلو توان کمېدای شي.

۴. د کاروبارونو لپاره ستونزې

چټک او نامعلوم د بیو بدلون د کاروبارونو لپاره د راتلونکو لګښتونو، عوایدو او پانګونې اټکل ستونزمنولای شي.

۵. پر اقتصادي پرېکړو اغېز

لوړ او نامعلوم انفلاسیون د کورنیو، سوداګرو او نورو اقتصادي فعالانو لپاره د راتلونکو اقتصادي پرېکړو نیول ستونزمنولای شي.

۱۳.۶ انفلاسیون او د کورنۍ بودیجه

کورنۍ باید د خپلو عایداتو او لګښتونو ترمنځ مناسب توازن وساتي.

کله چې بیې لوړېږي، کورنۍ کولای شي:

- خپل لګښتونه منظم کړي؛
- د اړتیاوو او غیرضروري غوښتنو ترمنځ توپیر وکړي؛
- د مختلفو پلورنځیو بیې پرتله کړي؛
- خپله میاشتنۍ بودیجه بیا وڅېړي؛
- د بې‌ځایه مصرف مخه ونیسي؛
- د امکان تر حده سپما ته دوام ورکړي.

دا کړنې د کورنۍ د مالي مدیریت لپاره ګټورې دي، خو د انفلاسیون د اصلي اقتصادي لاملونو د حل بدیل نه دي.

۱۳.۷ انفلاسیون او عاید

د انفلاسیون پر مهال یوازې د عاید زیاتوالی مهم نه دی؛ بلکې د عاید د زیاتوالي اندازه د بیو له زیاتوالي سره هم باید پرتله شي.

بېلګه

که د یوه کس عاید ۱۰ سلنه زیات شي، خو د هغه د اړتیا وړ توکو او خدمتونو بیې له ۱۰ سلنې څخه زیاتې لوړې شي، نو ممکن د هغه واقعي پیرلو توان کم شي.

له همدې امله د عاید نومي زیاتوالی تل د اقتصادي وضعیت د ښه کېدو معنا نه لري.

۱۳.۸ د انفلاسیون د اندازه کولو مفهوم

اقتصادپوهان د بیو د عمومي کچې د بدلون د معلومولو لپاره بېلابېل اقتصادي شاخصونه کاروي.

یو مهم شاخص د **مصرفي بیو شاخص** دی.

دا شاخص د کورنیو له خوا د مصرفېدونکو بېلابېلو توکو او خدمتونو د بیو بدلون اندازه کوي.

په ساده ډول، د دې ډول شاخصونو له لارې څه کېږي معلومه شي چې د وخت په تېرېدو د مصرفي توکو او خدمتونو عمومي بیې څومره بدلې شوې دي.

۱۳.۹ د انفلاسیون ساده عملي مثال

فرض کړئ د یوې کورنۍ میاشتنی عاید ۲۰،۰۰۰ افغانۍ دی.

د کورنۍ میاشتني لګښتونه:

د لګښت ډول	**اندازه**
خوراک	۸،۰۰۰ افغانۍ
کور کرایه	۵،۰۰۰ افغانۍ
ترانسپورټ	۲،۰۰۰ افغانۍ
زدهکړه	۲،۰۰۰ افغانۍ
نور لګښتونه	۱،۰۰۰ افغانۍ
ټول لګښت	**۱۸،۰۰۰ افغانۍ**

پاتي اندازه:

۲۰،۰۰۰ − ۱۸،۰۰۰ = **۲،۰۰۰ افغانۍ**

اوس فرض کړئ د خوراک او ترانسپورټ لګښتونه د بیو د لوړېدو له امله زیات شي.

زدهکوونکي دې محاسبه کړي چې:

1. د کورنۍ ټول لګښتونه به څومره شي؟
2. د کورنۍ له عاید څخه به څومره پیسې پاتي شي؟
3. د کورنۍ پر سپما به څه اغېز وکړي؟
4. که عاید ثابت پاتي شي، د کورنۍ پیرلو توان به څنګه بدل شي؟

۱۳.۱۰ د انفلاسیون او پېرلو توان اړیکه

د انفلاسیون او پېرلو توان ترمنځ نږدې اړیکه شته.

کله چې د توکو او خدمتونو عمومي بيې لوړېږي، د هماغې اندازې پيسو په وسيله د اخيستل کېدونکو توکو او خدمتونو اندازه کمېدای شي.

په دې حالت کې ويل کېږي چې د پيسو پېرلو توان کم شوی دی.

مهمه پايله

لوړې بيې → د پيسو پېرلو توان کمېدای شي → کورنۍ د خپلو اړتياوو لپاره ډېرو پيسو ته اړتيا پيدا کوي.

۱۳.۱۱ د انفلاسیون پر مهال د کورنۍ اقتصادي مدیریت

د بيو د لوړېدو پر مهال کورنۍ کولای شي د خپلو مالي چارو د ښه مديريت لپاره لاندې کارونه ترسره کړي:

1. د مياشتني عايد او لګښتونو ثبتول.
2. د اړينو لګښتونو لومړيتوب ټاکل.
3. د غيرضروري مصرف کمول.
4. د توکو او خدمتونو بيې پرتله کول.
5. د بوديجې منظم بياکتنه.
6. د امکان تر حده د راتلونکي لپاره سپما کول.
7. د پورونو په اړه له احتياطه کار اخيستل.

۱۳.۱۲ د ټولګي فعالیت

فعالیت: «د بيو بدلون»

زده‌کوونکي دې پنځه عادي توکي انتخاب کړي.

لکه:

- اوړه؛
- وريجې؛
- کتاب؛
- قلم؛
- جامې.

بيا دې د دغو توکو پخوانۍ او اوسنۍ بيې په لاندې جدول کې وليکي.

توکی	پخوانۍ بیه	اوسنۍ بیه	د بيې بدلون
اوړه	—	—	—
وريجې	—	—	—

د بيي بدلون اوسنی بيه پخوانی بيه توکی

کتاب	—	—	—
قلم	—	—	—
جامې	—	—	—

وروسته دې زده‌کوونکي په ټولګي کې بحث وکړي:

1. د بيو زياتوالی د کورنی پر بوديجه څه اغېز کوي؟
2. د پيسو پېرلو توان څه ډول بدلېږي؟
3. کورنی څنګه خپل لګښتونه تنظيمولای شي؟
4. ايا د يوه توکي د بيي لوړوالی د انفلاسيون ثبوت دی؟ ولې؟

۱۳.۱۳ د فصل مهم ټکي

- انفلاسيون د توکو او خدمتونو د عمومي بيو دوامدار لوړوالی دی.
- د يوه توکي د بيي لوړوالی په خپله د ټول اقتصاد انفلاسيون نه ثابتوي.
- پېرلو توان ښيي چې يوه اندازه پيسې څومره توکي او خدمتونه اخيستلای شي.
- د بيو عمومي لوړوالی د پيسو پر پېرلو توان اغېز کولای شي.
- د تقاضا زياتوالی د انفلاسيون له ممکنه لاملونو څخه دی.
- د توليدي لګښتونو زياتوالی د بيو پر لوړېدو اغېز کولای شي.
- د عرضې کمښت د ځينو توکو د بيو د لوړېدو لامل کېدای شي.
- انفلاسيون د کورنيو پر بوديجه او سپما اغېز کولای شي.
- د عايد نومې زياتوالی تل د پېرلو د توان د زياتوالي معنا نه لري.
- اقتصادپوهان د بيو د بدلون د اندازه کولو لپاره اقتصادي شاخصونه کاروي.
- د کورنی منظم مالي مديريت د بيو د لوړېدو پر مهال مهم دی.

د فصل لنډيز

انفلاسيون د اقتصاد يوه مهمه پديده ده چې د توکو او خدمتونو د عمومي بيو له دوامدار لوړوالي سره تړاو لري. د يوه توکي يا څو محدودو توکو د بيي لوړوالی په خپله د ټول اقتصاد انفلاسيون نه ثابتوي.

کله چې د ډېرو توکو او خدمتونو بيې لوړېږي، د پيسو پېرلو توان کمېدای شي؛ يعنې خلک په هماغه اندازه پيسو باندې د پخوا په پرتله لږ توکي او خدمتونه اخيستلای شي.

انفلاسيون بېلابېل لاملونه لرلای شي، لکه د تقاضا زياتوالی، د توليد لګښتونو زياتوالی او د عرضې ستونزې. دوامدار انفلاسيون د کورنيو پر بوديجه، سپما، کاروبارونو او اقتصادي پرېکړو اغېز کولای شي.

له همدې امله د انفلاسيون د مفهوم، لاملونو او اغېزو زده کړه زده‌کوونکو سره مرسته کوي چې د بيو بدلونونه، د کورنی بوديجه او د پېرلو توان په ښه توګه درک کړي.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. انفلاسیون څه شی دی؟

الف) د یوه توکي هر ډول بیې بدلون
ب) د ډېرو توکو او خدمتونو د عمومي بیو دوامدار لوړوالی
ج) د تولید کمښت
د) د عاید زیاتوالی

سم ځواب: ب

۲. پېرلو توان څه ښیي؟

الف) د یوه کس عمر
ب) یوه اندازه پیسې څومره توکي او خدمتونه اخیستلای شي
ج) د بازارونو شمېر
د) د تولیدوونکو شمېر

سم ځواب: ب

۳. کوم یو د انفلاسیون له ممکنه لاملونو څخه دی؟

الف) د تقاضا زیاتوالی
ب) د زده‌کوونکو شمېر
ج) د کتابونو رنګ
د) د کورونو شکل

سم ځواب: الف

ب: سم او ناسم

۱. انفلاسیون د توکو او خدمتونو د عمومي بیو له دوامدار لوړوالي سره تړاو لري.

۲. د یوه توکي د بیې لوړوالی په خپله د ټول اقتصاد انفلاسیون ثابتوي.

۳. انفلاسیون د خلکو پر پېرلو توان اغېز کولای شي.

۴. د بیو لوړېدل د کورنۍ پر بودیجه فشار راوړلای شي.

۵. د عاید زیاتوالی تل د پېرلو د توان د زیاتوالي معنا لري.

ځوابونه:

۱. سم
۲. ناسم
۳. سم

۴. سم
۵. ناسم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. انفلاسیون تعریف کړئ.

۲. پېرلو توان څه شی دی؟

۳. د یوه توکي د بیې لوړوالی له انفلاسیون سره څه توپیر لري؟

۴. د انفلاسیون درې مهم لاملونه ولیکئ.

۵. د انفلاسیون درې اقتصادي اغېزې ولیکئ.

۶. انفلاسیون د کورنۍ پر بودیجه څه اغېز کولای شي؟

۷. د عاید او انفلاسیون ترمنځ اړیکه تشریح کړئ.

۸. د انفلاسیون د اندازه کولو لپاره اقتصادي شاخصونه ولې کارول کېږي؟

د فکر پوښتنه

که د یوې کورنۍ عاید د یوه کال لپاره ثابت پاتې شي، خو د خوراک، کرایې او ترانسپورټ بیې په دوامدار ډول لوړې شي، د کورنۍ پر پېرلو توان او بودیجه به څه اغېز وکړي؟ خپل دلیل ولیکئ.

د کورنۍ دنده

د پنځو عادي توکو پخوانۍ او اوسنۍ بیې پیدا او په جدول کې یې ولیکئ.

بیا لاندې پوښتنې ځواب کړئ:

۱. کوم توکي ډېر ګران شوي دي؟

۲. د بیو لوړوالی د کورنۍ پر بودیجه څه اغېز کولای شي؟

۳. که عاید ثابت وي او بیې لوړې شي، د پېرلو توان څه ډول بدلېږي؟

۴. ایا یوازې د یوه توکي د بیې لوړوالی انفلاسیون ثابتوي؟ ولې؟

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل په تدریس کې دې ښوونکی د **انفلاسیون، د بیو عمومي کچې او د یوه توکي د بیې د بدلون** ترمنځ توپیر په واضح ډول تشریح کړي.

همدارنګه دې زده‌کوونکو ته په ساده مثالونو وښودل شي چې د بیو لوړېدل څنګه د کورنۍ پر بودیجه او د پیسو پر پېرلو توان اغېز کوي.

د محاسبې مثالونه دې د زده‌کوونکو له ورځني ژوند سره تړلي وي، څو زده‌کوونکي وکولای شي د انفلاسیون مفهوم یوازې په نظري ډول نه، بلکې په عملي توګه هم درک کړي.

اقتصادي بنسټونه

اقتصادي بنسټونه

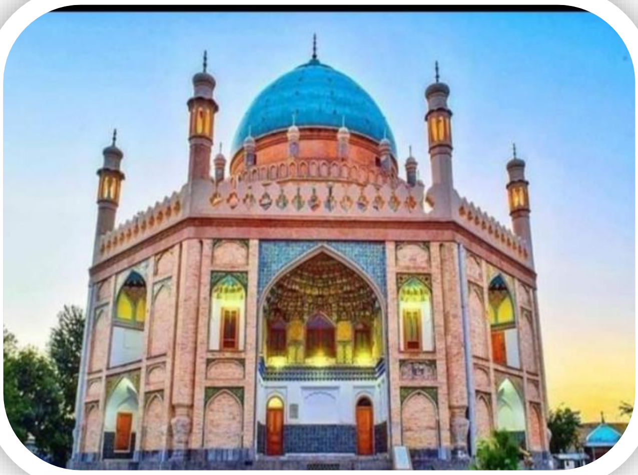

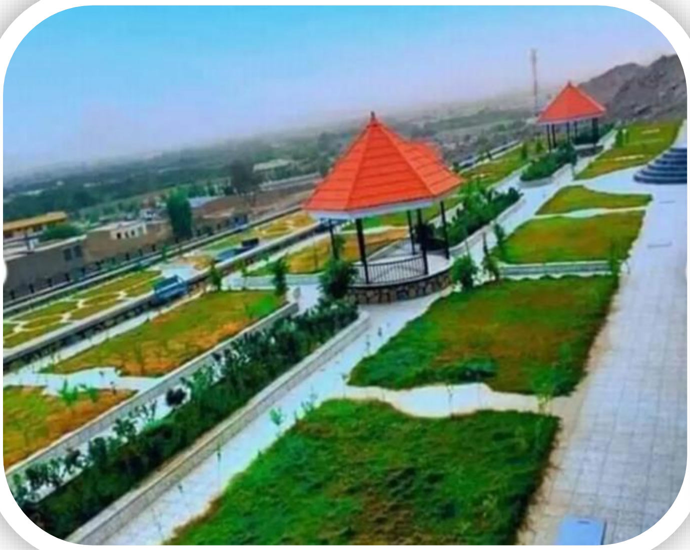

درلسم فصل

دولت، ماليه او په اقتصاد کې د دولت رول

د زدهکړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زدهکوونکي وکولای شي:

1. دولت تعريف کړي.
2. په اقتصاد کې د دولت مهم رولونه تشريح کړي.
3. ماليه تعريف کړي.
4. د مالياتو مهم ډولونه وپېژني.
5. د ماليې اهميت تشريح کړي.
6. عامه عوايد او عامه لګښتونه وپېژني.
7. د دولت د بوديجې مفهوم درک کړي.
8. د عامه خدمتونو په وړاندې کولو کې د دولت رول تشريح کړي.
9. د اقتصادي ثبات په برخه کې د دولت اهميت درک کړي.
10. د ماليې او ټولنيز مسؤليت ترمنځ اړيکه تشريح کړي.

۱۷.۱ دولت څه شی دی؟

دولت هغه قانوني او اداري نظام دی چې د يوې ټولنې د تنظيم، د قوانينو د پلي کولو او د عامه چارو د مديريت مسؤليت لري.

دولت يوازې سياسي اداره نه ده؛ بلکې په اقتصادي ژوند کې هم مهم رول لري.

د دولت اقتصادي فعاليتونه د خلکو له ژوند سره مستقيمه اړيکه لري.

۱۷.۲ ولې دولت په اقتصاد کې رول لري؟

اقتصاد يوازې د افرادو او کاروبارونو له فعاليتونو څخه نه جوړېږي.

ټولنه داسې خدمتونو ته هم اړتيا لري چې د ټولو خلکو لپاره مهم وي.

لکه:

- عامه زدهکړه؛
- روغتيايي خدمتونه؛
- سړکونه؛
- عامه امنيت؛
- د قانون حاکميت؛

- او نور عامه خدمتونه.

د دغو چارو د تنظیم او تمویل لپاره دولت مهم رول لري.

په اقتصاد کې د دولت مهم رولونه ۱۷.۳

دولت په اقتصاد کې بېلابېل رولونه لري.

۱. د قوانینو جوړول او پلي کول

دولت د اقتصادي فعالیتونو لپاره قانوني چوکاټ رامنځته کوي.

لکه:

- د سوداګرۍ قوانین؛
- د مالیاتو قوانین؛
- د کار قوانین؛
- د قراردادونو قوانین.

---

۲. د عامه خدمتونو برابرول

دولت د ټولنې لپاره د بېلابېلو عامه خدمتونو د برابرولو مسؤلیت لري.

لکه:

- ښوونځي؛
- روغتیايي خدمتونه؛
- سړکونه؛
- عامه تاسیسات؛
- امنیت.

---

۳. د اقتصاد تنظیم

دولت د قوانینو او اقتصادي سیاستونو له لارې د اقتصاد د تنظیم لپاره هڅې کوي.

د بېلګې په توګه، دولت کولای شي د مالي سیاست له لارې د اقتصادي فعالیتونو پر کچه اغېز وکړي.

---

۴. د عامه شتمنیو ساتنه

ځینې سرچینې د ټولنې لپاره ځانګړې اهمیت لري.

دولت د قوانینو او ادارو له لارې د عامه شتمنیو او طبیعي سرچینو د ساتنې لپاره کار کولای شي.

۱۷.۴ مالیه څه شی ده؟

مالیه هغه اجباري قانوني تادیه ده چې افراد او کاروبارونه یې د دولت له خوا د ټاکلو قوانینو او مقرراتو له مخې ورکوي.

د مالیاتو راټولول د دولت لپاره د عامه خدمتونو د تمویل یوه مهمه سرچینه ده.

۱۷.۵ ولې مالیه ورکول کیږي؟

مالیات د دولت لپاره عاید رامنځته کوي.

له دې عاید څخه د قانون او بودیجې له مخې د عامه چارو د تمویل لپاره استفاده کېدای شي.

لکه:

- ښوونیز خدمات؛
- روغتیایي خدمات؛
- سړکونه؛
- عامه اداري؛
- امنیت؛
- نور عامه خدمات.

۱۷.۶ د مالیاتو مهم ډولونه

مالیات په بېلابېلو طریقو وېشل کېدای شي.

د زده‌کوونکو لپاره دوه مهم عمومي ډولونه:

مستقیم مالیات

هغه مالیات چې په مستقیم ډول د عاید، ملکیت یا مشخص اقتصادي فعالیت پر بنسټ له شخص یا بنسټ څخه اخیستل کیږي.

غیر مستقیم مالیات

هغه مالیات چې د توکو او خدمتونو په بیه کې شاملېدای شي او د پېرودونکي له خوا د اخیستلو پر مهال ورکول کېږي.

د مالیاتو دقیق ډولونه او نرخونه د هېواد د قوانینو له مخې توپیر لري.

د مالیې ساده مثال ۱۷.۷

فرض کړئ یو کس یو قانوني اقتصادي فعالیت ترسره کوي چې د هېواد د مالیاتو د قانون له مخې مالیه پرې تاکل شوې وي.

هغه کس باید د اړوند قانون له مخې مالیه ورکړي.

د مالیې اندازه او د تادیې طریقه د قانون له مخې ټاکل کېږي.

عامه عواید ۱۷.۸

عامه عواید هغه مالي سرچینې دي چې دولت یې د خپلو قانوني او اداري فعالیتونو لپاره ترلاسه کوي.

د عامه عوایدو سرچینې کېدای شي:

- مالیات؛
- قانوني فیسونه؛
- جوازونه؛
- د دولتي شتمنیو ځینې عواید؛
- او نور قانوني عواید

وي.

عامه لګښتونه ۱۷.۹

عامه لګښتونه هغه پیسې دي چې دولت یې د عامه چارو او خدمتونو لپاره د بودیجې له مخې مصرفوي.

د بېلګې په توګه:

- د ښوونځیو د فعالیت لګښتونه؛
- روغتیایي خدمتونه؛
- د سړکونو جوړول او ساتنه؛
- د عامه ادارو فعالیت؛

- امنيتي او نور قانوني عامه مصارف.

دولتي بودیجه ۱۷.۱۰

دولتی بودیجه هغه مالي پلان دی چې د یوې ټاکلې مودې لپاره د دولت ټول اټکل شوي عواید او لګښتونه پکې شامل وي.

په بودیجه کې عموماً دوه مهم اړخونه شته:

عواید

او

لګښتونه

د بودیجې له لارې دولت هڅه کوي خپلې مالي سرچینې د ټاکلو لومړیتوبونو له مخې تنظیم کړي.

د بودیجې ساده مثال ۱۷.۱۱

فرض کړئ د یوه فرضي دولت:

ټول اټکل شوي عواید =۱۰۰ میلیارده افغانۍ

او

ټول اټکل شوي لګښتونه =۹۵ میلیارده افغانۍ

نو د مثال له مخې:

۱۰۰ – ۹۵ = ۵ میلیارده افغانۍ

یعنې اټکل شوي عواید له لګښتونو څخه ۵ میلیارده زیات دي.

که برعکس لګښتونه له عوایدو زیات وي، د بودیجې کسر رامنځته کېدای شي.

بودیجه ولې مهمه ده؟ ۱۷.۱۲

بودیجه دولت سره مرسته کوي چې:

- عواید او لګښتونه تنظیم کړي؛

- لومړیتوبونه مشخص کړي؛
- د عامه خدمتونو لپاره مالي سرچینې وټاکي؛
- د مالي مسؤلیت لپاره پلان جوړ کړي.

۱۷.۱۳ عامه خدمتونه

عامه خدمتونه هغه خدمتونه دي چې د ټولنې د اړتیاوو د پوره کولو لپاره وړاندې کیږي.

د بېلګې په توګه:

زده‌کړه

ښوونځي او نور تعلیمي خدمات د ټولنې د بشري پانګې په جوړولو کې مهم رول لري.

روغتیا

روغتیایي خدمات د خلکو د روغتیا او هوساینې لپاره مهم دي.

ترانسپورتي زیربنا

سړکونه او نور زیربنایي خدمات د خلکو او سوداګرۍ د فعالیتونو لپاره مهم دي.

۱۷.۱۴ دولت او اقتصادي ثبات

اقتصاد کله ناکله له ستونزو سره مخ کیږي.

لکه:

- د بېکارۍ زیاتوالی؛
- د بیو چټک بدلون؛
- اقتصادي رکود؛
- د تولید کمښت.

دولت د اقتصادي سیاستونو له لارې د اقتصادي ثبات د ساتلو لپاره هڅې کولای شي.

د دې لپاره د مالي سیاست او نورو اقتصادي وسیلو څخه استفاده کېدای شي.

۱۷.۱۵ مالي سياست

مالي سياست هغه سياست دی چې دولت يې د خپلو عوايدو، مالياتو او عامه لګښتونو له لارې د اقتصاد د اغېزمنولو لپاره کاروي.

په ساده ډول:

ماليات + دولتي لګښتونه = د مالي سياست مهمې وسيلې

د دولت مالي پرېکړې کولای شي پر:

- توليد؛
- کارموندنه؛
- تقاضا؛
- اقتصادي فعاليت

اغېز ولري.

۱۷.۱۶ دولت او بېکاري

بېکاري هغه حالت دی چې يو کس د کار کولو توان او اراده ولري، خو مناسب کار ونه لري.

دولت کولای شي د:

- زيربنايي پروژو؛
- حرفوي زدهکړو؛
- د کاروبار د قانوني چاپېريال د ښه کولو؛
- اقتصادي سياستونو

له لارې د کارموندنې د زياتېدو لپاره زمينه برابره کړي.

۱۷.۱۷ دولت او سوداګري

د سوداګرۍ لپاره مناسب قانوني چاپېريال مهم دی.

دولت د قوانينو، جوازونو، مالياتو، قراردادونو او نورو اقتصادي مقرراتو له لارې د سوداګرۍ چاپېريال تنظيموي.

سالم قانوني چاپېريال کولای شي د کاروبارونو د فعاليت او اقتصادي ودې لپاره مناسب شرايط برابر کړي.

۱۷.۱۸ ماليه او ټولنيز مسؤليت

ماليه يوازې د دولت عايد نه دی؛ بلکې د قانوني اقتصادي نظام يوه برخه هم ده.

افراد او کاروبارونه چې د قانون له مخې ماليه ورکوي، د عامه خدمتونو د تمويل په سيستم کې ونډه اخلي.

له بلې خوا، دولت هم مسؤليت لري چې عامه مالي سرچينې د قانون او بوديجې له مخې په مسؤلانه او اغېزمن ډول وکاروي.

۱۷.۱۹ د ماليې اهميت

ماليات د دولت لپاره څو مهمې ګټې لري:

1. د عامه خدمتونو تمويل.
2. د زيربناوو ملاتړ.
3. د دولتي ادارو فعاليت.
4. د اقتصادي سياستونو پلي کول.
5. د ټولنيزو او اقتصادي پروګرامونو تمويل.

۱۷.۲۰ د ماليې او اقتصاد اړيکه

ماليات د اقتصاد پر فعاليتونو اغېز کولای شي.

که مالياتي نظام منظم او عادلانه وي، دولت کولای شي د عامه خدمتونو لپاره عوايد ترلاسه کړي.

خو مالياتي سياست بايد د اقتصادي فعاليتونو، د خلکو د توان او قانوني اصولو په پام کې نيولو سره تنظيم شي.

۱۷.۲۱ د ټولګي فعاليت

فعاليت: «د يوه کوچني ښار بوديجه»

فرض کړئ د يوه ښار لپاره د يوې مودې اټکل شوې بوديجه داسې ده:

ټول عوايد: ۱۰ ميليونه افغانۍ

د ښار اړتياوې:

- ښوونه: ۳ میلیونه
- روغتیا: ۲ میلیونه
- سړکونه: ۲ میلیونه
- عامه خدمتونه: ۱ میلیون
- نور لګښتونه: ۱ میلیون

ټول لګښت:

۳ + ۲ + ۲ + ۱ + ۱ = ۹ میلیونه افغانۍ

پاتې اندازه:

۱۰ − ۹ = ۱ میلیون افغانۍ

د بحث پوښتنې

۱. ولې دولت بودیجې ته اړتیا لري؟
۲. ولې باید د عامه لګښتونو لپاره لومړیتوبونه وټاکل شي؟
۳. که عواید کم شي، دولت باید کومو موضوعاتو ته لومړیتوب ورکړي؟

۱۷.۲۲ د زده‌کوونکو لپاره عملي تمرین

فرض کړئ یو دولت:

۵۰ میلیارده افغانۍ عواید لري.

او:

۶۰ میلیارده افغانۍ لګښتونه لري.

پوښتنه:

د دولت د بودیجې کسر څومره دی؟

حل:

۶۰ − ۵۰ = ۱۰ میلیارده افغانۍ

نو د مثال له مخې:

د بودیجې کسر = ۱۰ میلیارده افغانۍ

د فصل مهم ټکي ۱۷.۲۳

- دولت په اقتصادي نظام کې مهم رول لري.
- دولت قوانین جوړوي او د اقتصادي فعالیتونو لپاره قانوني چوکاټ برابروي.
- مالیه د دولت د عوایدو یوه مهمه قانوني سرچینه ده.
- عامه عواید د دولت مالي سرچینې دي.
- عامه لګښتونه د عامه چارو لپاره د دولت مصرفونه دي.
- بودیجه د دولت د اټکل شوو عوایدو او لګښتونو مالي پلان دی.
- مالیاتي سیاست د مالي سیاست یوه مهمه برخه ده.
- دولت د عامه خدمتونو په برابرولو کې مهم مسؤلیت لري.
- دولت د اقتصادي ثبات او د اقتصادي فعالیتونو د تنظیم لپاره بېلابېل سیاستونه کاروي.
- دولت او وګړي دواړه په سالم اقتصادي نظام کې مسؤلیتونه لري.

د فصل لنډیز

دولت د ټولنې د قانوني، اداري او اقتصادي چارو په تنظیم کې مهم رول لري. په اقتصادي برخه کې دولت د قوانینو جوړولو، عامه خدمتونو د برابرولو، د عامه شتمنیو د ساتنې او د اقتصادي سیاستونو د پلي کولو له لارې فعالیت کوي.

مالیه هغه قانوني اجباري تادیه ده چې د ټاکلو قوانینو له مخې له افرادو او کاروبارونو څخه اخیستل کېږي. مالیات د دولت لپاره د عوایدو مهمه سرچینه ده او د عامه خدمتونو د تمویل لپاره کارول کېدای شي.

دولتی بودیجه د یوې ټاکلې مودې لپاره د دولت د اټکل شوو عوایدو او لګښتونو مالي پلان دی. د بودیجې له لارې دولت خپلې مالي سرچینې تنظیموي او د عامه اړتیاوو لپاره لومړیتوبونه ټاکي.

په سالم اقتصادي نظام کې د دولت مسؤلیت دا دی چې عامه سرچینې په قانوني، مسؤلانه او اغېزمن ډول وکاروي، او د وګړو او کاروبارونو مسؤلیت دا دی چې د اقتصادي قوانینو مراعات وکړي.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

۱. مالیه څه شی ده؟

الف (اختیاري ډالی
ب (د قانون له مخې اجباري مالي تادیه
ج (سپما
د (پور

سم ځواب: ب

۲. بودیجه څه ده؟

الف (د دولت د عوايدو او لګښتونو مالي پلان
ب (پوازې د دولت پور
ج (پوازې د خلکو عايد
د (پوازې د بانک حساب

سم ځواب: الف

۳. د دولت د عوايدو يوه مهمه سرچينه کومه ده؟

الف (ماليات
ب (د خلکو شخصي سپما
ج (د زده‌کوونکو جېبي پيسې
د (د کورنۍ عايد

سم ځواب: الف

ب: سم او ناسم

۱. دولت په اقتصاد کې هېڅ رول نه لري.
۲. ماليات د دولت د عوايدو يوه مهمه سرچينه ده.
۳. بوديجه عوايد او لګښتونه تنظيموي.
۴. عامه خدمتونه د ټولنې لپاره مهم دي.
۵. دولت بايد عامه مالي سرچينې په مسؤلانه ډول وکاروي.

ځوابونه:

۱. ناسم
۲. سم
۳. سم
۴. سم
۵. سم

ج: تشريحي پوښتنې

۱. دولت تعريف کړئ.
۲. په اقتصاد کې د دولت پنځه رولونه وليکئ.
۳. ماليه څه شی ده؟
۴. د مالياتو اهميت څه دی؟
۵. عامه عوايد څه شی دي؟
۶. عامه لګښتونه څه شی دي؟
۷. دولتی بوديجه تعريف کړئ.
۸. مالي سياست څه شی دی؟

د فکر پوښتنه

که د يوه دولت عوايد کم شي، خو د خلکو د اړتياوو لپاره عامه خدمتونه لا هم ضروري وي، دولت بايد څنګه خپلې بوديجې ته لومړيتوبونه وټاکي؟

خپل نظر د اقتصادي دليلونو پر بنسټ وليکئ.

د کورنۍ دنده

د خپل ښار يا ولسوالۍ د يوه فرضي عامه خدمت لپاره بوديجه جوړه کړئ.

د بېلګې په توګه:

«د يوه ښوونځي د اړتياوو بوديجه»

اړتيا	**اټکلي لګښت**
کتابونه	______
ميزونه او څوکۍ	______
د زدهکړې وسايل	______
د ودانۍ ساتنه	______
نور اړين لګښتونه	______
ټول	______

بيا وليکئ:

ولې بايد د عامه پيسو د مصرف لپاره مالي پلان موجود وي؟

د ښوونکي لپاره يادونه

دا فصل دې د دولت د سياسي بحث پر ځای د **اقتصادي زدهکړې** له نظره تدريس شي. زدهکوونکو ته دې روښانه شي چې ماليات، بوديجه، عامه عوايد او عامه لګښتونه د اقتصاد مهم مفاهيم دي.

د مالياتو د دقيقو ډولونو او نرخونو په برخه کې دې د هېواد نافذ قوانين د وروستي معتبر قانوني متن له مخې وکارول شي، ځکه قوانين او نرخونه د وخت په تېرېدو بدلېدای شي.

څورلسم فصل

کار، کارموندنه، مزد او بېکاري

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. کار تعریف کړي.
2. د کار او کارموندنې مفهوم تشریح کړي.
3. د کار بازار وپېژني.
4. مزد او معاش تعریف کړي.
5. د مزد پر کچه اغېز کوونکي عوامل وپېژني.
6. بېکاري تعریف کړي.
7. د بېکارۍ مهم ډولونه وپېژني.
8. د بېکارۍ اقتصادي او ټولنیزې اغېزې تشریح کړي.
9. د کارموندنې د زیاتېدو لپاره ځینې لارې بیان کړي.
10. د مهارتونو او زده‌کړې اهمیت د کار په بازار کې درک کړي.

۱۸.۱ کار څه شی دی؟

کار هغه فکري یا فزیکي هڅه ده چې انسان يې د توکو او خدمتونو د تولید لپاره ترسره کوي.

کار د اقتصاد له مهمو تولیدي سرچینو څخه دی.

انسانان د خپل علم، مهارت او فزیکي هڅې له لارې په اقتصادي فعالیتونو کې برخه اخلي.

د کار بېلګې

- ښوونکی؛
- ډاکټر؛
- انجنیر؛
- بزګر؛
- دوکاندار؛
- موټرچلوونکی؛
- حسابدار؛
- لیکوال؛
- تخنیکي کارکوونکی.

هر کار د ټولنې د اړتیاوو له مخې ځانګړی اهمیت لرلای شي.

۱۸.۲ د کار اهمیت

کار د انسان او اقتصاد لپاره مهم دی.

د کار له لارې:

- توکي توليدېږي؛
- خدمتونه وړاندې کېږي؛
- خلک عايد تر لاسه کوي؛
- کورنۍ خپلې اړتیاوې پوره کوي؛
- توليد زياتېږي؛
- اقتصادي فعاليت وده کوي.

کار يوازې د عايد وسيله نه ده؛ بلکې د مهارتونو د استعمال او د ټولنې د اقتصادي فعاليت يوه مهمه برخه هم ده.

۱۸.۳ کارموندنه څه شی ده؟

کارموندنه هغه حالت يا بهير دی چې پکې يو شخص د کار لپاره مناسب فرصت پيدا کوي او په قانوني ډول کار ترسره کوي.

يو شخص هغه وخت کارموندل شوی ګڼل کېږي چې د کار په فعاليت کې برخه ولري او د کار شرايط يې له اړوندو قوانينو او اصولو سره برابر وي.

۱۸.۴ د کار بازار

د کار بازار هغه اقتصادي چاپېريال دی چې پکې د کار غوښتونکي او د کار وړاندې کوونکي يو له بل سره اړيکه پيدا کوي.

په ساده ډول:

کارکوونکی ←خپل کار او مهارت وړاندې کوي

کاروركوونکی ← د کار فرصت وړاندې کوي

د دواړو ترمنځ د کار شرايط، مهارتونه او مزد مهم رول لري.

د کار بازار مهم اړخونه ۱۸.۵

د کار بازار په فعالیت کې څو موضوعات مهم دي:

- د کارکوونکو مهارتونه؛
- د کار فرصتونه؛
- د کار غوښتنه؛
- د کار عرضه؛
- مزد او معاش؛
- کاري شرایط؛
- زده‌کړه او روزنه.

مزد او معاش څه شی دی؟ ۱۸.۶

مزد یا معاش هغه مالي بدل دی چې کارکوونکی یې د ترسره کړي کار په بدل کې ترلاسه کوي.

د مزد اندازه د کار ډول، مهارت، تجربې، کاري شرایطو، د کار بازار او قانوني مقرراتو له مخې ټوپیر کولای شي.

د مزد پر کچه اغېز کوونکي عوامل ۱۸.۷

د کارکوونکي مزد یا معاش د بېلابېلو عواملو تر اغېز لاندې وي.

۱. زده‌کړه

لوړه او اړونده زده‌کړه کولای شي د ځینو مسلکونو لپاره د کار فرصتونه زیات کړي.

۲. مهارت

ځانګړي مسلکي مهارتونه په کار بازار کې ارزښت لري.

۳. تجربه

د کار تجربه په ځینو مسلکونو کې د کارکوونکي د وړتیا او مزد پر کچه اغېز کولای شي.

۴. د کار غوښتنه

که په یوه مسلک کې د کار غوښتنه زیاته وي، د مزد پر کچه اغېز لرلای شي.

۵. د کار عرضه

که د یوه ځانګړي کار لپاره ډېر کسان موجود وي، د کار بازار شرایط د مزد پر کچه اغېز کولای شي.

۶. د کار ډول او مسؤلیت

ځینې کارونه ډېر مسؤلیت، تخصص یا ځانګړي مهارتونه غواړي.

۱۸.۸ د کار تولیدي وړتیا

تولیدي وړتیا د دې مفهوم څرګندونه کوي چې یو کارکوونکی یا تولیدي سیستم په ټاکلي وخت کې څومره تولید یا خدمت وړاندې کولای شي.

زده‌کړه، تجربه، ټکنالوژي او مناسب کاري چاپېریال د تولیدي وړتیا په لوړولو کې مرسته کولای شي.

۱۸.۹ د مهارتونو اهمیت

په معاصر اقتصاد کې یوازې عمومي زده‌کړه کافي نه وي؛ مسلکي او عملي مهارتونه هم مهم دي.

د بېلګې په توګه:

- کمپیوټري مهارتونه؛
- ژبې؛
- حسابداري؛
- کرنیز مهارتونه؛
- تخنیکي مهارتونه؛
- د اړیکو مهارتونه؛
- د ستونزو د حل مهارتونه.

د کار بازار د اړتیاوو له مخې د مهارتونو زده‌کړه د کار د فرصتونو په پیدا کولو کې مرسته کولای شي.

۱۸.۱۰ بېکاري څه شی ده؟

بېکاري هغه حالت دی چې یو شخص د کار کولو توان او اراده ولري، د کار په لټه کې وي، خو مناسب کار ونه لري.

یوازې کار نه کول په خپله د بېکارۍ بشپړ تعریف نه دی.

د بېکارۍ په اندازه کولو کې د کار لټون او د کار کولو وړتیا هم مهم عوامل دي.

د بېکارۍ ډولونه ۱۸.۱۱

بېکاري بېلابېل ډولونه لري.

۱. انتقالي بېکاري

کله چې يو شخص له يوه کار څخه بل کار ته د تګ په مرحله کې وي او د لنډې مودې لپاره نوی کار پيدا کوي.

بېلګه

يو کارکوونکی خپل پخوانی کار پرېږدي او د نوي مناسب کار د پيدا کولو په لټه کې وي.

---

۲. جوړښتي بېکاري

کله چې د کار بازار کې د موجودو مهارتونو او د کار د اړتياوو ترمنځ توپير رامنځته شي.

بېلګه

يو مسلک ورو ورو کمزوری شي، خو د نوي مسلک لپاره نور مهارتونه اړين شي.

---

۳. موسمي بېکاري

کله چې د کار فرصتونه د موسمونو له بدلون سره تړاو ولري.

بېلګه

ځينې کرنيز کارونه په ځانګړو موسمونو کې زيات وي او په نورو موسمونو کې کمېږي.

---

۴. دوره‌يي بېکاري

کله چې د اقتصادي فعاليتونو د کمېدو له امله د کار غوښتنه کمه شي او بېکاري زياته شي.

دا ډول بېکاري عموماً له اقتصادي رکود سره تړاو لري.

د بېکارۍ لاملونه ۱۸.۱۲

بېکاري د بېلابېلو اقتصادي او ټولنيزو عواملو له امله رامنځته کېدای شي.

مهم عوامل:

- د اقتصادي فعاليتونو کمېدل؛
- د کار فرصتونو کمښت؛
- د مهارتونو او د بازار د اړتيا ترمنځ نابرابري؛
- د پانګونې کمښت؛
- موسمي بدلونونه؛
- ټکنالوژيک بدلونونه؛
- د کاروبارونو کمزوري کېدل.

د بېکارۍ اقتصادي اغېزې ۱۸.۱۳

لوړه بېکاري د اقتصاد پر فعاليت اغېز کولای شي.

۱. د کورنيو عايد کمېدل

بېکاره کسان منظم کاري عايد نه لري.

۲. د توليد کمېدل

که د کار ور سرچينې بې‌استفادې پاتې شي، ټول توليد کمېدای شي.

۳. د پېرلو توان کمېدل

د عايد د کمېدو له امله د خلکو د توکو او خدمتونو د اخيستلو توان کمېدای شي.

۴. پر کورنيو فشار

د اوږدې بېکارۍ له امله د کورنيو مالي ستونزې زياتېدای شي.

د بېکارۍ ټولنيزې اغېزې ۱۸.۱۴

بېکاري يوازې اقتصادي موضوع نه ده.

د اوږدې بېکارۍ له امله کېدای شي:

- د کورنيو اقتصادي فشار زيات شي؛
- د ځوانانو د مسلکي پرمختګ فرصتونه کم شي؛
- د ټولني اقتصادي فعاليت کمزوری شي.

له همدې امله د کار فرصتونه د ټولني د اقتصادي پرمختګ لپاره مهم دي.

د کارمونډني د زياتېدو لارې ١٨.١۵

د کارمونډني د زياتېدو لپاره بېلابېلې لارې کارول کېدای شي.

١. د مهارتونو روزنه

ځوانانو ته مسلکي او تخنيکي مهارتونه ورکول.

٢. د کاروبار ملاتړ

د قانوني او مناسب کاروباري چاپېريال رامنځته کول.

٣. پانګونه

په توليدي فعاليتونو او زيربناوو کې پانګونه د کار فرصتونه زياتولای شي.

۴. د زدهکړې پراختيا

د بازار له اړتياوو سره سم د زدهکړې او مسلکي روزني پراخول.

۵. د کار بازار معلومات

خلکو ته د موجودو مسلکونو او کاري فرصتونو په اړه معلومات ورکول.

دولت او کارمونډنه ١٨.١۶

دولت کولای شي د کارمونډني لپاره د مناسب اقتصادي چاپېريال په جوړولو کې رول ولري.

لکه:

- د مسلکي زدهکړو ملاتړ؛
- د زيربناوو جوړول؛
- د کاروبار لپاره مناسب قانوني چاپېريال؛
- د پانګوني لپاره مناسب شرايط؛

- د کار قانوني اصولو پلي کول.

کارکوونکی او کارورکوونکی ۱۸.۱۷

د کار په بازار کې دواړه اړخونه مسؤلیتونه لري.

د کارکوونکي مسؤلیتونه

- پر وخت کار کول؛
- د کار اصول مراعاتول؛
- د دندې مسؤلیت په ښه توګه ترسره کول؛
- د کار اړوند مهارتونه لوړول؛
- د قانون او کاري اصولو مراعاتول.

د کارورکوونکي مسؤلیتونه

- د کار قانوني شرایط مراعاتول؛
- د کارکوونکو حقونه رعایتول؛
- د مناسب کاري چاپېریال برابرول؛
- د کار په بدل کې د توافق او قانون له مخې مزد ورکول.

زدهکړه او د کار راتلونکی ۱۸.۱۸

زدهکړه د انسان د مهارتونو په لوړولو کې مهمه ده.

د ۱۲م ټولګي زدهکوونکي باید له ځان څخه دا پوښتنې وکړي:

زه کوم مهارت لرم؟

زما په سیمه کې کومو مهارتونو ته اړتیا شته؟

زه کوم مهارت باید زده کړم چې په راتلونکي کې د کار لپاره چمتو شم؟

د دې پوښتنو ځوابونه زدهکوونکو سره مرسته کوي چې د راتلونکي مسلک لپاره ښه پلان جوړ کړي.

د ټولګي فعالیت ۱۸.۱۹

فعالیت: «زما راتلونکی مسلک»

هر زده‌کوونکی دې یو مسلک انتخاب کړي.

لکه:

- ښوونکی؛
- ډاکټر؛
- انجنیر؛
- حسابدار؛
- ليکوال؛
- کمپیوټر متخصص؛
- کرنیز متخصص؛
- تخنیکي کارکوونکی.

بیا دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

۱. د دې مسلک لپاره کومه زده‌کړه اړينه ده؟
۲. کوم مهارتونه ورته اړتيا لري؟
۳. په ټولنه کې د دې مسلک اهمیت څه دی؟
۴. د دې مسلک لپاره د کار فرصتونه څنګه پیدا کېدای شي؟

عملي تمرین ۱۸.۲۰

فرض کړئ په یوه فرضي ښار کې:

د کار وړ نفوس = ۱۰،۰۰۰ کسان

له دې څخه:

۸،۰۰۰ کسان کار لري.

نو:

۱۰،۰۰۰ – ۸،۰۰۰ = ۲،۰۰۰ کسان

د مثال له مخې ۲،۰۰۰ کسان کار نه لري.

که د دې ډلې کسان د کار په لټه کې وي او د بېکارۍ د تعریف شرایط پوره کړي، د بېکارو کسانو شمېر ۲،۰۰۰ ګڼل کېدای شي.

د بېکارۍ د کچې دقیق محاسبه بیا د کار ځواک پر بنسټ کېږي.

د بېکارۍ د کچې ساده مفهوم ۱۸.۲۱

د بېکارۍ کچه په عمومي ډول داسي محاسبه کېږي:

د بېکارو کسانو شمېر ÷ د کار ځواک ×۱۰۰

مثال

که:

بېکاره کسان =۲،۰۰۰

او

کار ځواک =۱۰،۰۰۰

نو:

۲،۰۰۰ ÷ ۱۰،۰۰۰ × ۱۰۰ = ۲۰٪

د مثال له مخې د بېکارۍ کچه **۲۰ سلنه** ده.

د فصل مهم ټکي ۱۸.۲۲

- کار د تولید یوه مهمه اقتصادي سرچینه ده.
- کارمندنه د کار د فرصت ترلاسه کول او په کار کې ګډون ته اشاره کوي.
- د کار بازار د کار غوښتونکو او کاررکوونکو د اړیکي اقتصادي چاپېریال دی.
- مزد یا معاش د کار په بدل کې مالي بدل دی.
- زدهکړه، مهارت، تجربه، د کار غوښتنه او عرضه د مزد پر کچه اغېز کولای شي.
- بېکاري هغه حالت دی چې یو کس کار ته توان او اراده ولري، د کار په لټه کې وي، خو مناسب کار ونه لري.
- بېکاري انتقالي، جوړښتي، موسمي او دورهيي ډولونه لرلای شي.
- لوړه بېکاري د کورنیو، تولید او اقتصاد پر فعالیت منفي اغېز کولای شي.
- مسلکي زدهکړه او مهارتونه د کار فرصتونو په پیدا کولو کې مهم دي.
- دولت، کاروبارونه او افراد هر یو د کارموندني په چاپېریال کې خپل رول لري.

د فصل لنډيز

کار د اقتصاد له مهمو توليدي سرچينو څخه دی .انسانان د خپل فکري او فزيکي کار، علم او مهارت له لارې توکي توليدوي او خدمتونه وړاندې کوي.

د کار بازار هغه اقتصادي چاپېريال دی چې کارکوونکي خپل مهارتونه وړاندې کوي او کاروركوونکي د کار فرصتونه برابروي .مزد يا معاش د ترسره شوي کار په بدل کې مالي بدل دی او د هغه کچه د مهارت، تجربې، د کار غوښتنې او عرضې، د کار ډول او نورو عواملو له مخې بدلېدای شي.

بېکاري هغه حالت دی چې يو شخص د کار کولو توان او اراده ولري، د کار په لټه کې وي، خو مناسب کار ونه لري. بېکاري بېلابېل ډولونه لري او د اقتصاد او کورنيو پر ژوند اغېز کولای شي.

د کارموندنې د زياتېدو لپاره د مهارتونو روزنه، د زده‌کړې پراختيا، پانګونه، د کاروبار ملاتړ او مناسب اقتصادي چاپېريال مهم دي.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

١. کار څه شی دی؟

الف (يوازې تفريح
ب (فکري يا فزيکي هڅه د توليد او خدمت لپاره
ج (يوازې سپما
د (يوازې مصرف

سم ځواب: ب

٢. بېکاري څه ده؟

الف (هر هغه څوک چې ښوونځي ته ځي
ب (هغه څوک چې کار کولو توان او اراده ولري، د کار په لټه کې وي، خو مناسب کار ونه لري
ج (هر هغه څوک چې کار نه کوي
د (يوازې زده‌کوونکی

سم ځواب: ب

٣. کوم يو د مزد پر کچه اغېز کولای شي؟

الف (مهارت
ب (تجربه
ج (د کار غوښتنه او عرضه
د (ټول پورته موارد

سم ځواب: د

ب: سم او ناسم

۱. کار د تولید یوه مهمه اقتصادي سرچینه ده.
۲. مهارت د کار په بازار کې اهمیت نه لري.
۳. بېکاري د اقتصاد پر تولید اغېز کولای شي.
۴. مسلکي زده‌کړه د کار فرصتونو په پیدا کولو کې مرسته کولای شي.
۵. ټول هغه کسان چې کار نه کوي حتمي بېکاره دي.

ځوابونه:

۱. سم
۲. ناسم
۳. سم
۴. سم
۵. ناسم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. کار تعریف کړئ.
۲. د کار بازار څه شی دی؟
۳. مزد یا معاش څه شی دی؟
۴. د مزد پر کچه درې اغېز کوونکي عوامل ولیکئ.
۵. بېکاري تعریف کړئ.
۶. د بېکارۍ څلور ډولونه ولیکئ.
۷. د بېکارۍ درې اقتصادي اغېزې ولیکئ.
۸. د کارموندنې د زیاتېدو درې لارې ولیکئ.

د فکر پوښتنه

ولې په نننۍ اقتصاد کې یوازې د ښوونځي زده‌کړه کافي نه ده او ولې مسلکي مهارتونه هم د کار په بازار کې مهم دي؟

خپل ځواب د بېلګو په مرسته ولیکئ.

د کورنۍ دنده

د خپلې خوښې یو مسلک انتخاب کړئ او لاندې جدول بشپړ کړئ:

موضوع	ځواب
زما د خوښې مسلک	______
اړینه زده‌کړه	______
اړین مهارتونه	______
د کار ځایونه	______
ټولنې ته ګټه	______
زما د چمتووالي پلان	______

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل په تدریس کې دې ښوونکی زده‌کوونکو ته واضح کړي چې **بېکاري یوازې د کار نه کولو معنا نه لري**؛ د کار لټون او د کار کولو وړتیا هم د بېکارۍ په تعریف کې مهم دي.

د کار بازار، مزد او بېکارۍ موضوعات دې له سیمه‌ییزو او ورځني ژوند مثالونو سره تشریح شي.

د زده‌کوونکو هڅونه دې وشي چې یوازې د دندې غوښتونکي نه وي، بلکې د مهارتونو، زده‌کړې، نوښت او قانوني کاروباري فعالیتونو له لارې د راتلونکي لپاره چمتووالی هم ونیسي.

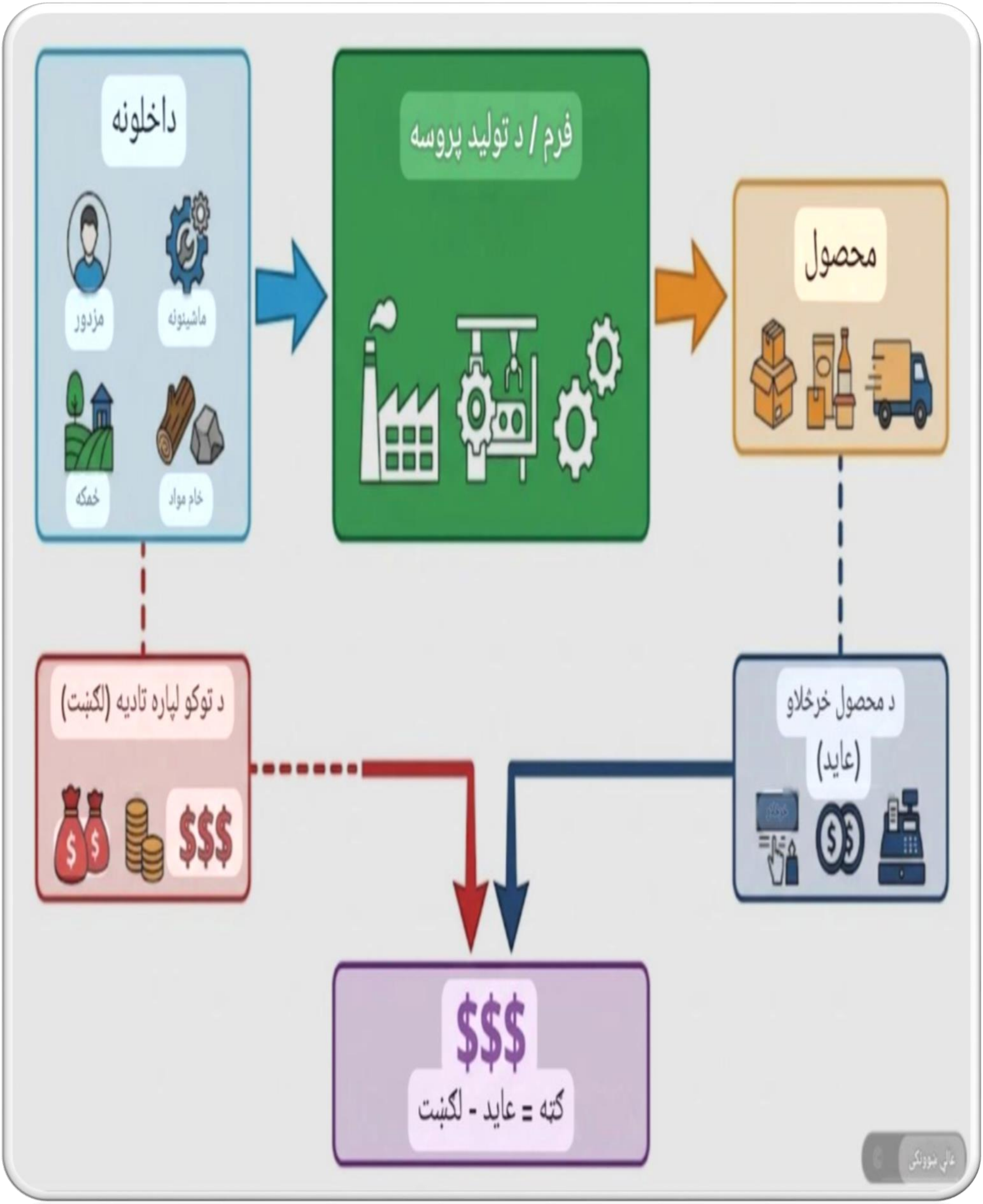
داخلونه
مزدور
ماشینونه
ځمکه
خام مواد
فرم / د تولید پروسه
محصول
د توکو لپاره تادیه (لګښت)
$$$
د محصول خرڅلاو
(عاید)
$$$
ګټه = عاید - لګښت

پنځلسم فصل

توليد، لګښتونه، عايد او ګټه

د زده‌کړې موخې

د دې فصل تر بشپړولو وروسته به زده‌کوونکي وکولای شي:

1. توليد تعريف کړي.
2. د توليد عوامل وپېژني.
3. د توليد او خدمت ترمنځ توپير بيان کړي.
4. لګښت تعريف کړي.
5. ثابت او متغير لګښتونه وپېژني.
6. ټول لګښت محاسبه کړي.
7. عايد تعريف کړي.
8. ګټه او تاوان تشريح کړي.
9. د توليد، لګښت او ګټې ترمنځ اړيکه درک کړي.
10. د يوه ساده کاروبار مالي حساب جوړ کړي.

۱۹.۱ توليد څه شی دی؟

توليد هغه اقتصادي بهير دی چې د سرچينو او عواملو په کارولو سره توکي او خدمتونه رامنځته کيږي.

توليد يوازې د فابريکې د توکو جوړولو معنا نه لري؛ خدمتونه هم د اقتصادي توليد برخه ده.

د توليد بېلګې

توکي:

- ډوډۍ؛
- جامې؛
- فرنيچر؛
- کرنيز محصولات؛
- کتابونه.

خدمتونه:

- ښوونه؛
- روغتيايي خدمتونه؛
- ترانسپورټ؛
- حسابداري؛
- تخنيکي خدمتونه.

د تولید عوامل ۱۹.۲

د تولید لپاره بېلابېلي سرچيني اړيني دي.

د اقتصاد په عمومي ډول څلور مهم عوامل يادېږي:

1. ځمکه
2. کار
3. پانګه
4. متشبث

ځمکه ۱۹.۳

په اقتصاد کي **ځمکه** يوازې د ودانۍ لپاره ځمکي ته نه ويل کېږي؛ بلکي طبيعي سرچيني هم پکي شاملي دي.

لکه:

- کرنيزه ځمکه؛
- اوبه؛
- ځنګلونه؛
- معدني سرچيني؛
- نورې طبيعي سرچيني.

کار ۱۹.۴

کار هغه فکري يا فزيکي هڅه ده چي انسان يې د توليد لپاره ترسره کوي.

د بېلګي په توګه:

يو بزګر په کرونده کي کار کوي او يو ښوونکی زدهکوونکو ته درس ورکوي.

دوارړه د خپل کار له لارې اقتصادي فعاليت ترسره کوي.

پانګه ۱۹.۵

پانګه هغه توليدي سرچينې دي چې د نورو توکو او خدمتونو د توليد لپاره کارول کېږي.

د بېلګې په توګه:

- ماشينونه؛
- وسايل؛
- فابريکې؛
- کمپيوټرونه؛
- د توليد تجهيزات.

پيسې په خپله د اقتصاد په تخنيکي معنا کې د پانګې له توليدي وسايلو سره يو شان نه دي؛ خو د پانګې د اخيستلو او برابرولو لپاره مالي سرچينه کېدای شي.

متشبث ۱۹.۶

متشبث هغه شخص دی چې د کاروبار د جوړولو او مديريت لپاره سرچينې سره يوځای کوي، پرېکړې کوي او د کاروبار خطر مني.

يو متشبث کولای شي:

- د کاروبار نظر پيدا کړي؛
- سرچينې برابرې کړي؛
- کارکوونکي وګماري؛
- د توليد پلان جوړ کړي؛
- بازار وڅېړي؛
- د کاروبار خطرونه ومني.

د توليد اهميت ۱۹.۷

توليد د اقتصاد لپاره ډېر مهم دی.

د توليد له لارې:

- توکي او خدمتونه برابرېږي؛
- د خلکو اړتياوې پوره کېږي؛
- د کار فرصتونه رامنځته کېږي؛
- عايد پيدا کېږي؛
- اقتصادي فعاليت وده کوي.

که تولید کم شي، د توکو او خدمتونو عرضه هم کمېدای شي.

۱۹.۸ لګښت څه شی دی؟

لګښت هغه اقتصادي مصرف دی چې د توکو یا خدمتونو د تولید او کاروبار د فعالیت لپاره ترسره کیږي.

هر کاروبار د تولید لپاره ځیني لګښتونه لري.

لکه:

- د خامو موادو بیه؛
- د کارکوونکو مزد؛
- د برېښنا لګښت؛
- د ترانسپورټ لګښت؛
- د ځای کرایه؛
- د وسایلو ساتنه.

۱۹.۹ ثابت لګښت

ثابت لګښت هغه لګښت دی چې په لنډه موده کې د تولید د اندازې له بدلون سره مستقیم نه بدلیږي.

بېلګې

- د دوکان کرایه؛
- د ځینو تجهیزاتو ثابت لګښتونه؛
- ځیني اداري مصارف.

مثال

که یو دوکان میاشتنی کرایه ۱۰،۰۰۰ **افغانی** ورکوي، د تولید یا خرڅلاو د لږ او ډېرېدو له امله ممکن د همدې میاشتي کرایه سمدستي بدله نه شي.

۱۹.۱۰ متغیر لګښت

متغیر لګښت هغه لګښت دی چې د تولید له اندازې سره بدلیږي.

بېلګې

- خام مواد؛
- د تولید لپاره مصرفېدونکي مواد؛
- ځیني د ترانسپورټ لګښتونه؛
- د تولید له اندازې سره تړلي نور مصارف.

که تولید زیات شي، متغیر لګښتونه هم عموماً زیاتېږي.

۱۹.۱۱ ټول لګښت

ټول لګښت = ثابت لګښت + متغیر لګښت

مثال

فرض کړئ:

ثابت لګښت = ۱۰،۰۰۰ افغانۍ

متغیر لګښت = ۱۵،۰۰۰ افغانۍ

نو:

ټول لګښت = ۱۰،۰۰۰ + ۱۵،۰۰۰

ټول لګښت = ۲۵،۰۰۰ افغانۍ

۱۹.۱۲ عاید څه شی دی؟

عاید هغه پیسې دي چې یو کاروبار یې د خپلو توکو یا خدمتونو د خرڅلاو له لارې ترلاسه کوي.

د ساده حالت لپاره:

ټول عاید = د خرڅلاو بیه × د خرڅلاو مقدار

مثال

که یو دوکاندار:

۱۰۰ کتابونه

هر یو په:

اقتصادي بنسټونه

افغانی ۲۰۰

وپلوري، نو:

ټول عاید =۱۰۰× ۲۰۰

ټول عاید =۲۰،۰۰۰ افغانی

ګټه څه شی ده؟ ۱۹.۱۳

ګټه هغه اندازه ده چې د ټول عاید او ټول لګښت ترمنځ له مثبت توپیر څخه ترلاسه کیږي.

فورمول:

ګټه =ټول عاید –ټول لګښت

مثال

ټول عاید =۵۰،۰۰۰ افغانی

ټول لګښت =۳۵،۰۰۰ افغانی

نو:

۵۰،۰۰۰ – ۳۵،۰۰۰ = ۱۵،۰۰۰ افغانی

ګټه =۱۵،۰۰۰ افغانی

تاوان څه شی دی؟ ۱۹.۱۴

که د کاروبار ټول لګښتونه د هغه له ټول عاید څخه زیات وي، کاروبار تاوان کوي.

مثال

ټول عاید =۳۰،۰۰۰ افغانی

ټول لګښت =۴۰،۰۰۰ افغانی

نو:

۳۰،۰۰۰ – ۴۰،۰۰۰ =–۱۰،۰۰۰ افغانی

د مثال له مخې کاروبار:

افغانۍ تاوان کړی دی ۱۰،۰۰۰.

د عاید، لګښت او ګټې اړیکه ۱۹.۱۵

د کاروبار مالي وضعیت په ساده ډول داسې ښودلای شو:

عاید − لګښت = ګټه یا تاوان

که:

عاید > لګښت

نو ګټه رامنځته کېږي.

که:

عاید < لګښت

نو تاوان رامنځته کېږي.

که:

عاید = لګښت

نو کاروبار نه ګټه کوي او نه تاوان؛ دې حالت ته د **سر په سر نقطې** مفهوم ویل کېږي.

د سر په سر نقطه ۱۹.۱۶

سر په سر نقطه هغه حالت دی چې ټول عاید د ټول لګښت سره برابر وي.

په دې حالت کې:

ګټه = صفر

مثال

ټول عاید = ۴۰،۰۰۰ افغانۍ

ټول لګښت = ۴۰،۰۰۰ افغانۍ

نو:

۴۰،۰۰۰ – ۴۰،۰۰۰ = ۰

یعني نه ګټه شته او نه تاوان.

۱۹.۱۷ د تولید اندازه او لګښت

د تولید زیاتوالی ممکن متغیر لګښتونه زیات کړي.

مثلاً:

که یوه نانوایي په یوه ورځ کې ۱۰۰ ډوډۍ تولیدوي، د اوړو، سون توکو او نورو مصرفي موادو اړتیا به یوه اندازه وي.

که تولید ۵۰۰ ډوډیو ته لوړ شي، د خامو موادو اړتیا هم عموماً زیاتیږي.

له همدې امله کاروبار باید د تولید اندازه او لګښتونه په پام کې ونیسي.

۱۹.۱۸ د تولید او عاید اړیکه

که یو کاروبار خپل تولید زیات کړي، خو توکي یې بازار ونه لري، یوازې د تولید زیاتول د ګټې تضمین نه کوي.

کاروبار باید:

- بازار وڅیړي؛
- د مشتریانو اړتیاوې وپېژني؛
- کیفیت وساتي؛
- مناسب قیمت وټاکي؛
- لګښتونه کنټرول کړي.

۱۹.۱۹ د کیفیت اهمیت

د تولید په برخه کې یوازې د توکو شمېر مهم نه دی؛ کیفیت هم مهم دی.

ښه کیفیت کولای شي:

- د مشتریانو باور زیات کړي؛
- د خرڅلاو فرصتونه زیات کړي؛
- د کاروبار شهرت ښه کړي؛

- د اوږدمهاله فعالیت لپاره مرسته وکړي.

د لګښتونو مدیریت ۱۹.۲۰

بریالی کاروبار باید خپل لګښتونه وڅاري.

د لګښتونو د مدیریت لپاره:

1. ټول لګښتونه ثبتول.
2. غیرضروري مصارف کمول.
3. د خامو موادو مناسب استعمال.
4. د تولید ضایعات کمول.
5. د عاید او لګښت منظم حساب ساتل.

د کوچني کاروبار مثال ۱۹.۲۱

فرض کړئ یو زده‌کوونکی غواړي د کتابونو کوچنی پلورنځی جوړ کړي.

میاشتني ثابت لګښتونه:

- د دوکان کرایه: ۵،۰۰۰ افغانۍ
- نور ثابت مصارف: ۲،۰۰۰ افغانۍ

ټول ثابت لګښت:

۷،۰۰۰ افغانۍ

متغیر لګښتونه:

د کتابونو د اخیستلو لګښت:

۲۳،۰۰۰ افغانۍ

نو:

ټول لګښت =۷،۰۰۰ +۲۳،۰۰۰

ټول لګښت =۳۰،۰۰۰ **افغانۍ**

که د کتابونو ټول خرڅلاو:

افغانۍ ۴۵،۰۰۰

وي، نو:

ګټه = ۴۵،۰۰۰ – ۳۰،۰۰۰

ګټه = ۱۵،۰۰۰ افغانۍ

۱۹.۲۲ د کاروبار لپاره مالي حساب ولې مهم دی؟

که کاروبار خپل عاید او لګښتونه ثبت نه کړي، مالک نه شي پوهېدای چې:

- څومره عاید لري؛
- څومره لګښت کوي؛
- څومره ګټه لري؛
- تاوان کوي که نه؛
- کوم لګښتونه باید کم کړي.

له همدې امله مالي حساب د کاروبار مهمه برخه ده.

۱۹.۲۳ تولید او تکنالوژي

تکنالوژي کولای شي د تولید په طریقه اغېز وکړي.

مناسب تکنالوژیک وسایل کولای شي:

- د تولید سرعت زیات کړي؛
- د کار کیفیت ښه کړي؛
- د ځینو لګښتونو د کمولو مرسته وکړي؛
- د ضایعاتو اندازه راکمه کړي.

خو د تکنالوژۍ انتخاب باید د کاروبار له اړتیاوو او مالي توان سره مناسب وي.

۱۹.۲۴ د ټولګي فعالیت

فعالیت: «زما فرضي کاروبار»

هر زدهکوونکی دې یو فرضي کاروبار انتخاب کړي.

لکه:

- نانوايي؛
- کتاب پلورنځی؛
- د جامو دوکان؛
- د کرنیزو محصولاتو کاروبار؛
- د کمپیوټر خدمات.

بیا دې لاندې جدول بشپړ کړي:

اندازه	برخه
______	ټول خرڅلاو
______	ثابت لګښت
______	متغیر لګښت
______	ټول لګښت
______	ګټه یا تاوان

عملي تمرين ۱۹.۲۵

فرض کړئ:

ثابت لګښت =۸،۰۰۰ افغانی

متغیر لګښت =۱۲،۰۰۰ افغانی

ټول عاید =۳۰،۰۰۰ افغانی

لومړی ټول لګښت پیدا کړئ:

۸،۰۰۰ + ۱۲،۰۰۰ = ۲۰،۰۰۰ افغانی

بیا ګټه پیدا کړئ:

۳۰،۰۰۰ – ۲۰،۰۰۰ = ۱۰،۰۰۰ افغانی

نو:

ګټه =۱۰،۰۰۰ افغانی

د فصل مهم ټکي ١٩.٢٦

- تولید د توکو او خدمتونو د رامنځته کولو اقتصادي بهیر دی.
- ځمکه، کار، پانګه او متشبث د تولید مهم عوامل دي.
- لګښت د تولید او کاروبار لپاره مصرف شوې اقتصادي سرچینه ده.
- ثابت لګښت په لنډه موده کې د تولید له اندازې سره مستقیم نه بدلیږي.
- متغیر لګښت د تولید له اندازې سره بدلیږي.
- ټول لګښت = ثابت لګښت + متغیر لګښت.
- عاید د توکو او خدمتونو د خرڅلاو له لارې ترلاسه کېدونکې پیسې دي.
- ګټه = ټول عاید − ټول لګښت.
- که لګښت له عاید څخه زیات وي، کاروبار تاوان کوي.
- مالي حساب د کاروبار د مدیریت لپاره مهم دی.
- کیفیت، بازار او د لګښتونو مدیریت د کاروبار په بریا کې مهم رول لري.

د فصل لنډیز

تولید د اقتصادي فعالیت بنسټ دی. د تولید لپاره ځمکه، کار، پانګه او متشبث مهم عوامل دي. کاروبارونه د توکو او خدمتونو د تولید لپاره بېلابېل لګښتونه کوي.

لګښتونه په عمومي ډول په ثابتو او متغیرو لګښتونو وېشل کېږي. ثابت لګښتونه په لنډه موده کې د تولید له اندازې سره مستقیم نه بدلیږي، خو متغیر لګښتونه د تولید له اندازې سره بدلیږي.

کاروبار د توکو او خدمتونو له خرڅلاو څخه عاید ترلاسه کوي. که عاید له لګښتونو زیات وي، ګټه رامنځته کېږي؛ او که لګښتونه له عاید څخه زیات وي، کاروبار تاوان کوي.

د کاروبار لپاره منظم مالي حساب، د لګښتونو مدیریت، د بازار پېژندنه او د کیفیت ساتل مهم دي.

د زده‌کوونکو ارزونه

الف: څو انتخابي پوښتنې

١. تولید څه شی دی؟

الف (یوازې مصرف
ب (د توکو او خدمتونو رامنځته کول
ج (یوازې سپما
د (یوازې پور

سم ځواب: ب

٢. کوم یو د تولید عامل دی؟

الف (کار
ب (ځمکه
ج (پانګه
د (ټول پورته موارد

سم ځواب: د

۳. د ګټې فورمول کوم دی؟

الف (لګښت – عاید
ب (عاید – لګښت
ج (عاید + لګښت
د (عاید ÷ لګښت

سم ځواب: ب

ب: سم او ناسم

۱. متغیر لګښت د تولید له اندازې سره بدلېدای شي.
۲. ټول لګښت یوازې له ثابت لګښت څخه جوړ دی.
۳. که عاید له لګښت څخه زیات وي، ګټه رامنځته کېږي.
۴. مالي حساب د کاروبار لپاره مهم نه دی.
۵. کیفیت د کاروبار په بریا کې رول لري.

ځوابونه:

۱. سم
۲. ناسم
۳. سم
۴. ناسم
۵. سم

ج: تشریحي پوښتنې

۱. تولید تعریف کړئ.
۲. د تولید څلور عوامل ولیکئ.
۳. ثابت لګښت څه شی دی؟
۴. متغیر لګښت څه شی دی؟
۵. ټول لګښت څنګه محاسبه کېږي؟
۶. عاید تعریف کړئ.
۷. ګټه څنګه محاسبه کېږي؟
۸. سر په سر نقطه څه شی ده؟

د فکر پوښتنه

که د یوه کاروبار خرڅلاو ډېر وي، خو لګښتونه يې هم ډېر لوړ وي، ایا حتمي ده چې کاروبار ګټه کوي؟ ولې؟

خپل ځواب د عاید او لګښت د مفهوم پر بنسټ ولیکئ.

د کورنۍ دنده

د یوه کوچني فرضي کاروبار لپاره د یوې میاشتې مالي راپور جوړ کړئ.

مالي برخه	اندازه
ټول عاید	______
ثابت لګښتونه	______
متغیر لګښتونه	______
ټول لګښت	______
ګټه/تاوان	______

وروسته په ۵–۶ جملو کې ولیکئ:

«زما د کاروبار د ګټې د زیاتولو لپاره کوم کارونه کولای شم؟»

د ښوونکي لپاره یادونه

د دې فصل په تدریس کې دې د ریاضي ساده محاسبې له اقتصادي مفاهیمو سره یوځای وکارول شي، څو زده‌کوونکي یوازې تعریفونه حفظ نه کړي، بلکې د عاید، لګښت او ګټې محاسبه هم زده کړي.

د ثابت او متغیر لګښت مثالونه دې د زده‌کوونکو له ورځني ژوند او سیمه‌ییزو کاروبارونو څخه واخیستل شي.

د راتلونکي افغانستان لپاره يو پيغام

زموږ افغانستان يوازې د يوې خاورې نوم نه دی؛ افغانستان زموږ ګډ کور، زموږ ګډ ویاړ او زموږ ګډ راتلونکی دی.

د دې کتاب موخه يوازې د اقتصاد د تعريفونو او اصولو زده‌کړه نه ده؛ بلکې موخه يې دا ده چې زموږ په ځوان نسل کې اقتصادي فکر، مسؤليت، د کار ارزښت، د توليد روحيه، د سپما فرهنګ او د خپل هېواد د پرمختګ احساس پياوړی شي.

يو پياوړی افغانستان هغه وخت جوړېدای شي چې زموږ ځوانان **علم زده کړي، کار وکړي، توليد وکړي، نوښت وکړي او د خپلو محدودو اقتصادي سرچينو څخه په سمه توګه ګټه واخلي.**

زه هيله لرم چې د دې کتاب هر زده‌کوونکی يوه ورځ داسې انسان شي چې د خپل ځان، خپلې کورنۍ او خپل هېواد د اقتصادي پرمختګ لپاره ګټور فکر او عملي وړتيا ولري.

زما لويه هيله دا ده چې يوه ورځ افغانستان يو موټی، آباد، سوکاله او د پياوړي اقتصاد خاوند ووينم؛ داسې افغانستان چې ځوانان يې د خپل راتلونکي لپاره هيله ولري او د خپل هېواد د جوړولو لپاره علم، کار او توليد ته ملا وتړي.

دا کتاب شايد د يوه انسان يوه کوچنۍ هڅه وي، خو که د يوه زده‌کوونکي فکر روښانه کړي، د يوه ځوان د پرمختګ لاره هواره کړي او د يوه انسان په زړه کې د خپل هېواد د خدمت هيله پياوړې کړي، نو دا هڅه به خپل ارزښت موندلی وي.

راځئ، افغانستان په پوهه جوړ کړو؛
په کار يې پياوړی کړو؛
په توليد يې آباد کړو؛
او په يووالي يې سوکاله کړو.

د افغانستان روښانه اقتصادي راتلونکی له نننۍ زده‌کړې پيلېږي.

ليکواله: شبانه

اقتصادي بنسټونه

Ss